ΧΑΡΟΚΟΠΕΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ

ΤΜΗΜΑ ΟΙΚΙΑΚΗΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ & ΟΙΚΟΛΟΓΙΑΣ

ΠΜΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ & ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

ΑΝΝΑ ΜΙΛΑΝΤΙΝΟΒΙΤΣ

Διερεύνηση της σχέσης μεταξύ γονεϊκής τυπολογίας και σφαίρας ελέγχου στην εφηβική ηλικία

ΑΘΗΝΑ 2012

Η παρούσα διπλωματική εργασία εκπονήθηκε στο πλαίσιο των σπουδών για την απόκτηση του Μεταπτυχιακού Διπλώματος Ειδίκευσης στην

ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΗ ΨΥΧΟΛΟΓΙΑ & ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΗ ΠΡΑΞΗ

που απονέμει το Τμήμα Οικιακής Οικονομίας & Οικολογίας του Χαροκοπείου Πανεπιστημίου.

Εγκρίθηκε την……. από την εξεταστική επιτροπή:

ΟΝΟΜΑΤΕΠΩΝΥΜΟ	ΒΑΘΜΙΔΑ	ΥΠΟΓΡΑΦΗ
ΑΙΚ.ΜΑΡΙΔΑΚΗ-ΚΑΣΣΩΤΑΚΗ (Επιβλέπουσα)	**Καθηγήτρια**	…….
ΑΙΚ.ΑΝΤΩΝΟΠΟΥΛΟΥ	**Λέκτορας**	……
Κ. ΚΟΥΤΡΟΥΜΠΑ	**Επ. Καθηγήτρια**	…….

Περίληψη

Η παρούσα έρευνα εξετάζει τις απόψεις των εφήβων σχετικά με τη γονεϊκή τυπολογία, καθώς και τη σχέση που υπάρχει ανάμεσα στις απόψεις αυτές, τον προσωπικό και το διαπροσωπικό έλεγχο των εφήβων. Στην έρευνα έλαβαν μέρος 250 μαθητές (107 αγόρια και 143 κορίτσια) από τρία δημόσια λύκεια και δύο φροντιστήρια των ευρύτερων περιοχών των Αθηνών, με μέσο όρο ηλικίας 16,42 έτη (τ. α. = 0,69).

Η γονεϊκή τυπολογία είναι ο τρόπος με τον οποίον οι γονείς πραγματοποιούν τους παιδαγωγικούς τους στόχους, καθώς βασίζεται σε σχετικά σταθερές συναισθηματικές σχέσεις μεταξύ γονέων και παιδιού. Οι σχέσεις ανάμεσα στα μέλη μιας οικογένειας αποτελούν βάση για τη διαμόρφωση της θεμελιώδους προδιάθεσης των παιδιών, της ταυτότητάς τους, καθώς και ενός σημαντικού συστατικού του εαυτού τους που ονομάζεται σφαίρα ελέγχου. Ο προσωπικός και ο διαπροσωπικός έλεγχος αναπτύσσονται ανάλογα με τις αρχές της συμπεριφοράς και της επικοινωνίας, οι οποίες κυριαρχούν μέσα σε μια οικογένεια. Ο βασικός σκοπός της παρούσας έρευνας είναι η διερεύνηση της σχέσης μεταξύ της γονεϊκής τυπολογίας και της σφαίρας ελέγχου των εφήβων. Για την αξιολόγηση της γονεϊκής τυπολογίας χρησιμοποιήθηκε το ερωτηματολόγιο «*Parenting Styles and Dimensions Questionnaire*» (PSDQ) των Robinson, Mandleco, Olsen, & Hart (1995, 2001), προσαρμοσμένο στην ελληνική πραγματικότητα, όπου οι 28 προτάσεις αξιολογούνται με βάση τετράβαθμες κλίμακες τύπου Likert (12 προτάσεις αξιολογούν τους υποστηρικτικούς γονείς, 7 προτάσεις τους αυταρχικούς, 5 προτάσεις τους επιτρεπτικούς και 4 προτάσεις αξιολογούν τους αυστηρούς γονείς) (Μαριδάκη-Κασσωτάκη, 2009, Αντωνοπούλου & Τσίτσας, υπό δημοσίευση). Για την αξιολόγηση της σφαίρας ελέγχου των εφήβων χρησιμοποιήθηκε η Κλίμακα Σφαίρας Ελέγχου – «*The Spheres of Control Scale*» (Paulhus, 1983), η οποία εκτιμά τη σφαίρα ελέγχου της συμπεριφοράς. Διακρίνει δύο πεδία αντιληπτικού ελέγχου, τον προσωπικό έλεγχο ή προσωπική αποτελεσματικότητα, καθώς και το διαπροσωπικό έλεγχο. Επιπλέον χορηγήθηκε και ένα ερωτηματολόγιο φτιαγμένο για τις ανάγκες της έρευνας με δημογραφικά στοιχεία των συμμετεχόντων.

Τα αποτελέσματα της παρούσας έρευνας ανέδειξαν σημαντικές συσχετίσεις μεταξύ αντιλήψεων των εφήβων σχετικά με τη γονεϊκή τυπολογία και ικανότητάς τους να αντιμετωπίζουν διάφορες καταστάσεις, να ερμηνεύουν τις επιτυχίες και αποτυχίες ως αποτέλεσμα δικής τους προσπάθειας και συμπεριφοράς καθώς και να αλληλεπιδρούν με τους

άλλους. Πιο συγκεκριμένα, τα ευρήματα της παρούσας έρευνας ανέδειξαν ότι οι έφηβοι που αντιλαμβάνονται τον πατέρα ως υποστηρικτικό πιστεύουν πώς η αλληλεπίδρασή τους με το γύρω κόσμο είναι ικανοποιητική καθώς έχουν έλεγχο επάνω του, ενώ οι έφηβοι που αντιλαμβάνονται τη μητέρα τους ως υποστηρικτική πιστεύουν επιπλέον και στην ικανότητά τους να αντιμετωπίζουν διάφορες καταστάσεις καθώς ερμηνεύουν τις επιτυχίες και αποτυχίες τους ως αποτέλεσμα δικής τους προσπάθειας. Τα ευρήματα της παρούσας έρευνας ανέδειξαν επίσης πώς υπάρχει αρνητική συσχέτιση μεταξύ αυταρχικού τύπου γονέα και προσωπικού και διαπροσωπικού ελέγχου. Σε ότι αφορά τον επιτρεπτικό και τον αυστηρό τύπο γονέα, η ανάλυση συσχετίσεων δεν ανέδειξε στατιστικά σημαντικές συσχετίσεις με τις διαστάσεις της σφαίρας ελέγχου των εφήβων.

Ευρήματα της παρούσας έρευνας μπορούν να αξιοποιηθούν στο χώρο της παιδαγωγικής, αναπτυξιακής, συμβουλευτικής και κλινικής ψυχολογίας, της σχολικής συμβουλευτικής καθώς και σε άλλους επιστημονικούς κλάδους που ασχολούνται με γονεϊκότητα και το ρόλο της στην ανάπτυξη των παιδιών και των εφήβων. Οι πρακτικές εφαρμογές των αποτελεσμάτων καθώς και η συμβουλή τους στην έρευνα που εξετάζει τη σχέση μεταξύ της γονεϊκής τυπολογίας και της σφαίρας ελέγχου των εφήβων σχολιάζονται στην παρούσα έρευνα.

Λέξεις κλειδιά: *γονεϊκή τυπολογία, σφαίρα ελέγχου, έφηβοι, έρευνα*

Abstract

The present study examines the relationship between adolescents' perception of parental upbringing style and adolescents' locus of control. The sample comprised 250 respondents (107 boys and 143 girls), secondary school students (first and second grade students) of Athens (mean age = 16,42 years, SD=0,69).

The term parental upbringing style relates to the ways in which parents realize their upbringing goals, and it is based on the relatively stable emotional relationship between the parent and the child. Relationship between parents and their adolescent children is significantly important for the forming of identity and its affective component of self, which is called locus of control. Personal and interpersonal locus of control is being developed in certain family conditions through parental influences to which a child is exposed within a family. The basic idea of our research was to investigate the relatedness of upbringing styles of parents and the locus of control of their adolescent children. To assess parental upbringing styles we devised «*The Parenting Styles and Dimensions Questionnaire*» (PSDQ) according to Robinson's, Mandleco's, Olsen's, & Hart's (1995, 2001) theoretical model, standardized on geek population, where the evaluation of 28 questions is based on four sub-scales of the Likert scale (12 questions evaluate the authoritative parent, 7 evaluate the authoritarian parent, 5 evaluate the permissive parent and four questions evaluate the strict parent). The control locus was investigated by the use of «*The Spheres of Control Scale*» (Paulhus, 1983) which estimates whether the locus of control is predominantly personal or interpersonal. Moreover, there was a questionnaire specially made for the needs of the research with the aim of defining the socio-demographic characteristics of the examined adolescents and their parents.

Findings suggested that there's a significant link between upbringing styles as perceived by adolescents and adolescents' locus of control. Furthermore, the participating students which perceive their father as supportive tended to develop interpersonal control, while adolescents who perceive their mother as supportive tended to have interpersonal and personal locus of control as well. The present research also showed that there is significant negative link between authoritarian parenting style and adolescents' locus of control. The significant link between permissive and strict parents and the locus of control was not found.

The practical applications of the findings as well as their contribution to the research examining the relation between parenting styles and locus of control of their adolescent children are considered.

Keywords: *parental upbringing style, locus of control, adolescents, research*

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Εισαγωγή **1**

Κεφάλαιο 1: Γονεϊκότητα, στάσεις και συμπεριφορές **6**

1.1. Οικογένεια: Εννοιολογική προσέγγιση *6*

1.2. Οι γονείς ως κύριοι διαμορφωτές της προσωπικότητας των παιδιών *7*

1.3. Σχέσεις ανάμεσα σε γονείς και εφήβους *13*

1.4. Γονεϊκή Τυπολογία (Parenting style): Ιστορική αναδρομή *15*

1.5. Τέσσερεις γονεϊκοί τύποι *20*

1.6. Παράγοντες καθορισμού γονεϊκής τυπολογίας *24*

1.7. Σχέση μεταξύ γονεϊκής τυπολογίας και ανάπτυξης των παιδιών και των εφήβων *28*

1.8. Τα παιδιά απαιτούν όσο τίποτα άλλο την αγάπη, την αποδοχή, τη θετική αναγνώριση και το σεβασμό από τους γονείς *32*

Κεφάλαιο 2: Σφαίρα ελέγχου (Locus of control) **35**

2.1. Ο κόσμος στον οποίο ζούμε είναι γεμάτος από λάθη *35*

2.2. Σφαίρα ελέγχου: Εννοιολογική προσέγγιση *36*

2.3. Σφαίρα ελέγχου: Ιστορική αναδρομή *39*

2.4. Εξωτερική σφαίρα ελέγχου ως μηχανισμός άμυνας του «εγώ» *42*

2.5. Θετική και αρνητική πλευρά εσωτερικής και εξωτερικής σφαίρας ελέγχου ελέγχου *44*

2.6. Σταθερότητα της σφαίρας ελέγχου *48*

Κεφάλαιο 3: Εμπειρικά δεδομένα γύρω από τη γονεϊκής τυπολογία και τη σφαίρα ελέγχου των εφήβων – Ερευνητικές υποθέσεις **52**

3.1. Έρευνες που μελετούν τη σχέση μεταξύ γονεϊκής τυπολογίας και σφαίρας ελέγχου *52*

3.2. Σχέση μεταξύ δημογραφικών στοιχειών, γονεϊκής τυπολογίας και σφαίρας ελέγχου των παιδιών και των εφήβων *56*

3.3. Σκοπός της παρούσας έρευνας *59*

3.4. Υποθέσεις της παρούσας έρευνας *59*

Κεφάλαιο 4: Μέθοδος **60**

4.1. Συμμετέχοντες *60*

4.2. Ερευνητικά Εργαλεία *60*

4.2.1. «Ερωτηματολογίου γονεϊκής τυπολογίας» (Μαριδάκη-Κασσωτάκη, 2009, Αντωνοπούλου & Τσίτσας, υπό δημοσίευση) 60

4.2.2. «Κλίμακα Σφαίρας Ελέγχου» - «The Spheres of Control Scale» (Paulhus, 1983) 62

4.2.3. Ερωτηματολόγιο δημογραφικών στοιχείων των συμμετεχόντων 63
4.3. Διαδικασία *63*
Κεφάλαιο 5: Αποτελέσματα 65
5.1. Περιγραφική Ανάλυση *65*
5.2. Επαγωγική στατιστική *66*
5.2.1. T-test 66
5.2.2. Συσχετίσεις (Pearson-r) 68
5.2.3. Ανάλυση παραγόντων μονής κατεύθυνσης (One–Way Anova) 69
Κεφάλαιο 6: Σχολιασμός αποτελεσμάτων – Προτάσεις 77
Βιβλιογραφία **88**
Παράρτημα 115

Εισαγωγή

Ο ρόλος των γονέων είναι να προετοιμάσουν το παιδί για την αποτελεσματική λειτουργία μέσα σε μία κοινωνία και να δημιουργήσουν κατάλληλες συνθήκες για την ψυχική του ανάπτυξη. Μέσα σε μια οικογένεια, ένα παιδί αποκτά βασικές αρχές της συμπεριφοράς και της επικοινωνίας και έτσι διαμορφώνει την ταυτότητά του. Οι γονείς είναι το μοντέλο για την ταύτιση, για το σχηματισμό θεμελιώδους εμπιστοσύνης και θετικής αυτοαξιολόγησης. Αυτοί πρέπει να προσφέρουν τη βάση για τη σωστή διαχείριση του άγχους, καθώς και για την ανάπτυξη αισιοδοξίας σε όλες τις εκφάνσεις της ζωής.

Οι επιρροές της οικογένειας είναι σκόπιμες και τυχαίες, ενώ οι αμοιβές και οι τιμωρίες αποτελούν βάση για τη διαμόρφωση της θεμελιώδους προδιάθεσης των παιδιών. Αυτό που είναι δύσκολο είναι η ύπαρξη ενός ισορροπημένου μέτρου μεταξύ αγάπης και υποστήριξης, καθώς και ανάμεσα στις απαγορεύσεις και απαιτήσεις, διότι η διαδικασία της ανατροφής είναι υποστήριξη, αλλά και στέρηση.

Η ανάπτυξη των παιδιών και των εφήβων καθοδηγείται σε μεγάλο βαθμό από στάσεις και συμπεριφορές που υιοθετούν οι γονείς, προκειμένου να διαμορφώσουν το οικογενειακό τους περιβάλλον. Στη μελέτη της γονεϊκής τυπολογίας δόθηκε έμφαση στην ικανότητα συναισθηματικής έκφρασης των γονέων προς τα παιδιά τους (Piorkowska-Petrovich, 1990), στην ικανότητα ανταπόκρισης στις ανάγκες των παιδιών (Baldwin, 1948, Schaefer, 1959, Maccoby & Martin, 1983), άσκησης ελέγχου προς τη συμπεριφορά των παιδιών (Schaefer, 1959, Symonds, 1939), στο βαθμό αποδοχής ή απόρριψης των ιδιαιτεροτήτων των παιδιών (Symonds, 1939), καθώς και στη συναισθηματική έκφραση και την επικοινωνία των γονέων με τα παιδιά τους (Baldwin, 1948).

Η γονεϊκή τυπολογία ή γονεϊκό στυλ (parenting upbringing style) είναι αξιολόγηση των γονέων σχετικά με το ποιες διαδικασίες της ανατροφής είναι πιο αποτελεσματικές για την πραγματοποίηση των διαπαιδαγωγικών τους στόχων. Ορίζεται ως το σύνολο των στάσεων και των συμπεριφορών του γονέα προς το παιδί, το οποίο δημιουργεί το ανάλογο ψυχολογικό κλίμα στο οποίο αναπτύσσεται το παιδί (Darling & Steinberg, 1993).

Παραδοσιακά, η γονεϊκή τυπολογία χαρακτηρίζεται από δύο διαστάσεις, οι οποίες αφορούν τους τρόπους ανατροφής των παιδιών από τους γονείς. Η πρώτη διάσταση αφορά το βαθμό απαιτητικότητας (demandingness) των γονέων προς το παιδί, προκειμένου το παιδί να συμπεριφέρεται ώριμα και να κοινωνικοποιηθεί. Με βάση αυτή τη διάσταση, η Baumrind (1967, 1978, 1980, 1989, 1991) διέκρινε τρεις γονεϊκούς τύπους: *υποστηρικτικοί γονείς (authoritative parents), αυταρχικοί γονείς (authoritarian parents) και επιτρεπτικοί γονείς (permissive parents)*. Η δεύτερη διάσταση προστέθηκε από τους Maccoby & Martin (1983) και αφορά το βαθμό ανταπόκρισης (responsiveness) των γονέων προς τις ανάγκες του παιδιού. Επομένως, η παραπάνω τυπολογία της Baumrind αναθεωρήθηκε από τους Maccoby & Martin (1983), οι οποίοι πρότειναν μία διαφοροποίηση του μοντέλου αυτού, ως προς τον τρίτο τύπο του, όπου διέκριναν δύο υπο-τύπους επιτρεπτικών γονέων: τον *επιτρεπτικό-επιεική (indulgent)* και τον *επιτρεπτικό-αδιάφορο (neglectful).*

Οι αναφερόμενοι τύποι γονέων επηρεάζουν την ψυχολογική, τη γνωστική, τη συναισθηματική καθώς και την κοινωνική ανάπτυξη των παιδιών. Καθορίζουν τις υποκειμενικές κρίσεις των παιδιών σχετικά με τα γεγονότα της ζωής, σχετικά με την αίσθηση του εαυτού και του γύρω κόσμου, καθώς και σχετικά με τις πεποιθήσεις για το τι προκαλεί τις ενέργειές τους.

Η αίσθηση του ατόμου για τον εαυτό του και τον κόσμο γύρω του είναι προϊόν μάθησης και μεταβάλλεται συνεχώς, ιδιαίτερα στην παιδική και εφηβική ηλικία. Ορισμένες φορές η αλλαγή μπορεί να είναι απότομη, αλλά περισσότερες φορές είναι βαθμιαία, καθώς το άτομο αντιδρά στο περιβάλλον και επεξεργάζεται το μάθημα που πήρε από αυτό. Το άτομο αντιμετωπίζει μια σειρά από μαθησιακά έργα καθώς προχωρά από την παιδική ηλικία προς τα γηρατειά, το καθένα από τα οποία θα πρέπει να ολοκληρωθεί ικανοποιητικά για να προχωρήσει στο επόμενο. Ο ρόλος των γονέων σε κάθε από αυτά τα αναπτυξιακά στάδια είναι σπουδαίος. Εάν το παιδί αποτύχει σε κάποιο, θα αναγκαστεί μια μέρα να επιστρέψει πίσω, διότι θα παρεμποδίζεται η ανάπτυξή του. Έτσι, εάν το βρέφος δεν μάθει την εμπιστοσύνη, θα μείνει με τη δυσπιστία. Αν το νήπιο δεν μάθει την αυτονομία, θα μείνει με τη ντροπή και την αμφιβολία. Στην περίοδο της εφηβείας, η αποτυχία στην ανάπτυξη της ταυτότητας έχει ως συνέπεια τη σύγχυση ρόλων. Αυτό σημαίνει ότι το άτομο δεν έχει σαφή ιδέα ποιος ακριβώς είναι και ποιον ρόλο θα πρέπει να παίξει στη ζωή. Έτσι μπορεί να παρουσιάσει τους διαφορετικούς εαυτούς, τη χαμηλή αυτοεκτίμηση, αβεβαιότητα, τη συνεχή αμφιβολία και τον αυστηρό εξωπροσωπικό έλεγχο που το φέρνει στην παθητικότητα.

Οι γονείς συμβάλλουν στη διαμόρφωση της εικόνας που έχει το παιδί για τον εαυτό του καθώς και στην ανάπτυξη ενός σημαντικού συστατικού του εαυτού που ονομάζεται *«σφαίρα ελέγχου» (locus of control)*. Η σφαίρα ελέγχου είναι μία από τις πιο μελετημένες μεταβλητές στην ψυχολογία (Rotter, 1990), η οποία αναπτύχθηκε μέσω θεωρίας της κοινωνικής μάθησης και θεωρείται ως σημαντική πτυχή της προσωπικότητας (Rotter, 1966). Είναι ένα εκ φύσεως συστατικό της ανθρώπινης προσωπικότητας και έχει σχέση με την ικανότητα του ατόμου να ελέγχει γεγονότα στους διάφορους τομείς της ζωής του. Σύμφωνα με τον Petz (1992), η σφαίρα ελέγχου είναι αντιληπτό μέρος των γεγονότων, τα οποία το άτομο βιώνει σαν αιτίες διαχείρισης προσωπικής συμπεριφοράς, καθώς και τις αιτίες επιτυχιών και αποτυχιών.

Τα άτομα διαχωρίζονται ως προς τη σφαίρα ελέγχου σε δύο βασικές κατηγορίες (Rotter, 1954): άτομα με *εσωτερική σφαίρα ελέγχου (internal locus of control)* και άτομα με *εξωτερική σφαίρα ελέγχου (external locus of control)*. Το άτομο με ενδοπροσωπικό έλεγχο πιστεύει στην πιθανότητα της επιλογής ενός αποτελέσματος, στην ικανότητα να ελέγξει τα γεγονότα της ζωής και το πεπρωμένο του και αντιλαμβάνεται ότι ένα γεγονός είναι αποτέλεσμα χαρακτηριστικών της προσωπικότητάς του, καθώς και συμπεριφοράς, προσπάθειας και προετοιμασίας του. Αντιθέτως, το άτομα με εξωτερική σφαίρα ελέγχου πιστεύουν ότι οι επιτυχίες ή οι αποτυχίες στη ζωή τους είναι αποτέλεσμα εξωτερικών παραγόντων. Θεωρούν ότι το μέλλον εξαρτάται σε ελάχιστο βαθμό από τους ίδιους και ότι καθορίζεται από εξωτερικούς παράγοντες, όπως η μοίρα, η τύχη, η πιθανότητα, το απρόβλεπτο (MacDonald, 1973). Με άλλα λόγια, εάν ένα άτομο πιστεύει ότι η συμπεριφορά του είναι αποτέλεσμα της μοίρας, και το άλλο πιστεύει ότι είναι αποτέλεσμα σκληρής προσπάθειας, αυτά τα δύο άτομα θα διαφέρουν στη ρύθμιση των στόχων, καθώς και στην προσπάθεια που θα κάνουν για να πετύχουν αυτούς τους στόχους.

Ωστόσο, η σφαίρα ελέγχου δεν είναι τυπολογική έννοια. Οι άνθρωποι δεν διαχωρίζονται αποκλειστικά σε αυτούς με ενδοπροσωπικό και εξωπροσωπικό έλεγχο, αλλά τοποθετούνται σε μία συνεχή γραμμή και ανάλογα με την κατάσταση την οποία αντιμετωπίζουν, έχουν περισσότερο εξωπροσωπικό ή ενδοπροσωπικό έλεγχο (Carlise-Frank, 1991). Παρότι υπάρχει μία γενική τάση του ατόμου να αξιολογεί τις επιτυχίες και αποτυχίες του λίγο πολύ ενδωπροσωπικά ή εξωπροσωπικά, οι αξιολογήσεις αυτές διαφέρουν από κατάσταση σε κατάσταση. Έτσι, νέα βιώματα και κοινωνική μάθηση μπορούν με το χρόνο να αλλάξουν τις προσδοκίες σχετικά με τις συνέπειες της συμπεριφοράς, επομένως και τη σφαίρα ελέγχου.

Σύμφωνα με μία άλλη προσέγγιση (Paulhus & Christie, 1981), η οποία για την παρούσα έρευνα είναι καθοριστικής σημασίας, υπάρχουν τρία διαφορετικά πεδία αντιληπτικού ελέγχου: ο προσωπικός έλεγχος ή προσωπική αποτελεσματικότητα (ο βαθμός στον οποίο το άτομο πιστεύει ότι είναι ικανό να αντιμετωπίζει διάφορες καταστάσεις, η προσωπική επίτευξη), ο διαπροσωπικός έλεγχος (ο βαθμός στον οποίο το άτομο αλληλεπιδρά με τους άλλους και μπορεί να έχει έλεγχο επάνω τους), και ο κοινωνικοπολιτικός έλεγχος (ο βαθμός και ο τρόπος επικοινωνίας του ατόμου με το περιβάλλον του). Στο κέντρο των πεδίων αυτών βρίσκεται το άτομο και ο εαυτός του. Τα πεδία αυτά είναι ανεξάρτητα και το άτομο ανάλογα με το βαθμό ελέγχου που έχει σε κάθε κατάσταση έχει και διαφορετικές προσδοκίες.

Οι μελέτες έχουν δείξει πώς τα γονεϊκά στυλ ανάλογα με τα οποία μεγαλώνουν τα παιδιά συσχετίζονται με τις αναφερόμενες διαστάσεις της σφαίρας ελέγχου τους. Πιο συγκεκριμένα, βρέθηκε πώς η αγάπη, η προστασία και η αποδοχή του παιδιού συσχετίζονται θετικά με την ανάπτυξη της εσωτερικής σφαίρας ελέγχου (John & MacDonald, 1971, Crandall, 1983) καθώς και ότι πολλοί έφηβοι με ενδοπροσωπικό έλεγχο έχουν μεγαλώσει στις οικογένειες με ενδοπροσωπικές απόψεις, όπου οι γονείς είναι δημοκρατικοί, υποστηριχτικοί και ασκούν τη συνεπή αυτοπειθαρχία (Halpin, Halpin, & Whiddon, 1980, Paguio, Robinson, Skean, & Deal, 1987, Schultz & Schultz, 2005). Αυτές οι οικογένειες υπογραμμίζουν την προσπάθεια, τη μόρφωση, την ευθύνη και τη σκέψη. Επομένως, θα είναι πιο πιθανό να υποθέσει κανείς ότι οι προσπάθειες αυτών των παιδιών θα είναι επιτυχής. Σύμφωνα με τον Lefcourt (1976), ζεστασιά, υποστήριξη και γονεϊκή ενθάρρυνση είναι θεμελιώδους σημασίας για την ανάπτυξη της εσωτερικής σφαίρας ελέγχου. Η μελέτη των Mondell & Tyler (1981) ανέδειξε επίσης πώς οι γονείς που είναι ζεστοί και ανταποκρίνονται στις ανάγκες των εφήβων, συμβάλλουν θετικά στην ανάπτυξη του ενδοπροσωπικού ελέγχου των εφήβων.

Όσο αφορά τον αυταρχικό τύπο γονέων, οι μελέτες έδειξαν ότι αυτός ο τύπος συμβάλλει στην ανάπτυξη εξωτερικής σφαίρας ελέγχου των εφήβων (Glasgow, Dornbusch, Troyer, Steinberg, & Ritter, 1997, Tabassum, 2009). Περιορισμός καταστάσεων στις οποίες το παιδί δρα, επιβολή σκληρής δομής της συμπεριφοράς και έλεγχος εμποδίζει το παιδί να χρησιμοποιεί τις στρατηγικές του, με αποτέλεσμα να έχει μειωμένο αίσθημα του ελέγχου πάνω στα γεγονότα, όπου λαμβάνει μέρος καθημερινά (Morton & Mann, 1998).

Όσο αφορά τη συσχέτιση μεταξύ επιτρεπτικού τύπου γονέα και σφαίρας ελέγχου των εφήβων, οι μελέτες έδειξαν πώς οι έφηβοι των οποίων οι γονείς είναι επιτρεπτικοί-επιεικείς (indulgent) και επιτρεπτικοί-αδιάφοροι (neglectful) έχουν τάση να αποδίδουν τις αποτυχίες και τις επιτυχίες τους στους εξωτερικούς παράγοντες περισσότερο από ότι οι έφηβοι των οποίων οι γονείς είναι υποστηρικτικοί (Glasgow, Dornbusch, Troyer, Steinberg, & Ritter, 1997).

Πρέπει εδώ να σημειωθεί ότι κατά τη βιβλιογραφική ανασκόπηση που πραγματοποιήθηκε δεν εντοπίστηκε καμία έρευνα που να αφορά τη σχέση αυστηρού τύπου γονέων και σφαίρας ελέγχου των εφήβων. Το γεγονός αυτό αποτελεί ένα θέμα ανοικτό προς μελέτη στο μέλλον, προκειμένου να εξετασθεί καλύτερα αυτή η σχέση.

Οι μελέτες αυτές δείχνουν ότι τα γονεϊκά στυλ ανάλογα με τα οποία μεγαλώνουν τα παιδιά και οι έφηβοι συμβάλλουν στην ανάπτυξη της σφαίρας ελέγχου τους. Οι παράγοντες όπως ο βαθμός στοργής, η ανταπόκριση στις ανάγκες των παιδιών, ο βαθμός απαιτητικότητας, καθώς και οι τρόποι διαπαιδαγώγησης παίζουν σημαντικό ρόλο στην ανάπτυξη των παιδιών και των εφήβων, συμβάλλουν στη διαμόρφωση της εικόνας του εαυτού τους και της σφαίρας ελέγχου τους ως σημαντικού συστατικού στοιχείου αυτής της εικόνας.

Κεφάλαιο 1: Γονεϊκότητα, στάσεις και συμπεριφορές

1.1. Οικογένεια: Εννοιολογική προσέγγιση

Η οικογένεια αποτελεί πρωταρχικό κύτταρο της κοινωνίας. Είναι δημιουργία του πολιτισμού μέσω οποίου πραγματοποιούνται όχι μόνο βιολογικές, αλλά και υψηλότερες ανθρώπινες ανάγκες, όπως η ανάγκη για την ασφάλεια, για την αγάπη, τη δημιουργία, την ολοκλήρωση και την αυτοπραγμάτωση. Ως δημιουργία του πολιτισμού, μεταδίδει τον πολιτισμό, τη μόρφωση, τη γλώσσα, διαμορφώνει τη συμπεριφορά και καταστέλλει τα ένστικτα (Τσαρδάκης, 1984). Διότι βρίσκεται σε συνεχή αλληλεπίδραση με την κοινωνία, η οργάνωσή της ποικίλλει ανάλογα με την εποχή και την κοινωνία.

Η οικογένεια είναι μία ομάδα που λειτουργεί σε ψυχολογικό και κοινωνικό επίπεδο. Τα μέλη μιας οικογένειας ζουν στο ίδιο χώρο, συνδέονται συναισθηματικά και συμμετέχουν σε κοινές δραστηριότητες μεταξύ τους. Μέσα στην οικογένεια χαιρόμαστε, λυπόμαστε, απογοητευόμαστε, έχουμε τις δεσμεύσεις μας. Ένας από τους σημαντικότερους ρόλους της οικογένειας είναι και η «εκμάθηση της κουλτούρας», η προετοιμασία των παιδιών για τη ζωή σε μια κοινωνία. Ο ρόλος αυτός αποτελείται από τη μεταβίβαση συγκεκριμένων κανόνων της συμπεριφοράς, οι οποίοι είναι βασικές αρχές μιας κοινωνίας και είναι απαραίτητοι για την ενσωμάτωση ενός ατόμου στη κοινωνία.

Η οικογένεια αποτελεί σύστημα μεταβαλλόμενο, που αλλάζει και εξελίσσεται, και οι σχέσεις των μελών είναι δυνατό να επαναπροσδιοριστούν σε κάποιες περιπτώσεις, κάτω από τις επιδράσεις των διαφόρων αλλαγών που συμβαίνουν μέσα στην οικογένεια. Η δυναμική μίας οικογένειας είναι μία αναπτυξιακή διαδικασία, μέσα στην οποία δεν αλλάζουν και αναπτύσσονται μόνο τα παιδιά, αλλά και οι γονείς. Σε αυτήν τη διαδικασία συμμετέχουν όλα τα μέλη της οικογένειας και έτσι αλλάζουν τον εαυτό τους και τον κόσμο γύρω τους. Επομένως, η σχέση γονείς-παιδί δεν είναι απλή επικοινωνία, αλλά αλληλεπίδραση, μέσα στην οποία και οι γονείς έχουν οφέλη.

Υπάρχει δομικός και λειτουργικός ορισμός της οικογένειας. Αυτό σημαίνει ότι δεν αρκεί μόνο η κάλυψη ορισμένων θέσεων από τα μέλη της, αλλά είναι αναγκαία η συμπλήρωση του κοινωνικού συστήματος της οικογένειας και κάποιων λειτουργιών και δραστηριοτήτων από τα

μέλη αυτά. Σύμφωνα με τον Μοριχοβίτη (2001), ένα οικογενειακό σύστημα θεωρείται πλήρως ανεπτυγμένο όταν εκπληρώνονται τα δύο αυτά κριτήρια, το δομικό και το λειτουργικό. Οι οικογένεια οφείλει να διατηρεί τη συνοχή της, καθώς και να προσφέρει στα μέλη της τα απαραίτητα για την επιβίωση και την ψυχική τους γαλήνη. Ο ρόλος της οικογένειας είναι να βοηθά τα μέλη της στην οργάνωση της ταυτότητας, στη διαμόρφωση της συμπεριφοράς τους ως μελών μιας κοινωνίας, καθώς και στη δημιουργία ενός συστήματος αξίας που καθορίζει τη συμπεριφορά του παιδιού.

Ανάμεσα στα μέλη της οικογένειας πρέπει να υπάρχει αμοιβαιότητα, συντονισμός των συναισθημάτων, των ενεργειών και των στόχων. Οι προτεραιότητες και οι ρόλοι των μελών μιας οικογένειας πρέπει να είναι ξεκάθαροι (Κατάκη, 1998). Σύμφωνα με τον Μπέκο (1988), ο ρόλος και η προσφορά των γονέων στην γενικότερη ανάπτυξη του παιδιού έγκειται στη δημιουργία των κατάλληλων συνθηκών για την ψυχική ανάπτυξη του παιδιού, καθώς και στην παροχή των πιο καλών και κατάλληλων φροντίδων για την ικανοποίηση των αναγκών του παιδιού. Ένας ώριμος γονέας δέχεται την ευθύνη που έχει απέναντι στο παιδί, αλλά και τα αναπτυξιακά χαρακτηριστικά του παιδιού που καθορίζουν τις προσδοκίες του.

Συνοψίζοντας αυτό το κεφάλαιο, αξίζει να αναφερθούν οι λέξεις της Freud (1965): « *Οι επιτυχημένες σχέσεις μεταξύ γονέων και παιδιών έχουν μερικές σημαντικές χρήσεις. Περιορίζουν εγωιστικές και ναρκισσιστικές τάσεις των παιδιών, οι οποίες θα μεγάλωναν ασταμάτητα. Σχηματίζουν τις πρώτες εμπειρίες της αγάπης, αναπτύσσουν τη σχέση των παιδιών με τον εξωτερικό κόσμο, κάνοντας το παιδί εξαρτημένο από την θέλησή τους και από τον τύπο ανατροφής τους* » (όπως αναφέρεται στο Todorovich, 2005, σελ.13).

1.2. Οι γονείς ως κύριοι διαμορφωτές της προσωπικότητας των παιδιών

«Η πραγματική ζωή είναι συνάντηση. Εγώ παράγομαι στο άγγιγμα με το Εσύ, γενόμενος Εγώ, μιλάω Εσύ».

Bubber (1996)

Υπάρχουν πολλοί παράγοντες, οι οποίοι συνεισφέρουν στην ανάπτυξη του ανθρώπινου όντος. Στα πρώιμα στάδια ανάπτυξης, οι βιολογικοί παράγοντες έχουν προτεραιότητα έναντι άλλων. Με το πέρασμα του χρόνου, εμφανίζονται στο προσκήνιο οι κοινωνικοί παράγοντες οι οποίοι αλλάζουν την επιρροή των βιολογικών. Από την άλλη πλευρά, τα εκ γενετής

χαρακτηριστικά των παιδιών τροποποιούν τη συμπεριφορά των γονέων και έτσι πραγματοποιείται η αμοιβαία αλληλεπίδραση και η προσαρμογή.

Από τη στιγμή της γέννησης, το βρέφος αναζητά την επαφή με τη μητέρα του. Κατά την διάρκεια των πρώτων μηνών, η μητέρα έχει τον κυριότερο ρόλο στη ζωή του, διότι εξαρτάται σχεδόν απόλυτα από αυτή. Το παιδί γεννιέται τελείως αβοήθητο, ανέτοιμο να ικανοποιήσει ανεξάρτητα τις ανάγκες του. Η μητέρα είναι αυτή πού ικανοποιεί όλες αυτές τις ανάγκες, και έτσι γεννιέται η πρώτη επαφή με ένα άλλο ανθρώπινο όν και το πρώτο ενδιαφέρον για κάποιον άλλον. Από την ίδια προέρχεται, για το παιδί, η πρώτη του ορμή να προσαρμοστεί στη ζωή και να ψάξει την πρώτη επαφή με το περιβάλλον του. Αυτή είναι η πρώτη γέφυρα προς τη ζωή στην κοινότητα, επειδή, εάν αυτή η σχέση δεν υπήρχε, το παιδί θα ήταν καταδικασμένο στην καταστροφή.

Ο ρόλος της μητέρας στη διαμόρφωση της προσωπικότητας του παιδιού είναι άμεσος και σημαντικός. Ο δεσμός που αναπτύσσεται μεταξύ μητέρας-παιδιού οφείλει να είναι άριστος, γιατί από αυτόν εξαρτάται η ομαλή συναισθηματική και ψυχολογική ανάπτυξη του παιδιού (Δρόσου, 1985). Σκοπός της μητέρας είναι να αναπτύξει μια αρμονική και ισορροπημένη σχέση με το παιδί της (Μαρκαντώνη & Ρήγα, 1991).

Η σχέση μεταξύ μητέρας και παιδιού μπορεί να είναι τόσο καθοριστική για το άτομο στα επόμενα χρόνια, ώστε να μην μπορούμε να αποδώσουμε κάποια χαρακτηριστικά στην επίδραση της κληρονομικότητας. Αυτό συμβαίνει, επειδή κάθε προδιάθεση που τη μεταφράζουμε ως κληρονομικότητα, προσαρμόζεται και ασκείται από τη μητέρα κατά τη διάρκεια της μεταξύ τους αλληλεπίδρασης. Η επιδεξιότητα (ικανότητα της μητέρας να συνεργάζεται με το παιδί και να καταλάβει τις ανάγκες του) ή η αδεξιότητα της μητέρας επηρεάζει όλες τις ικανότητες που υπάρχουν μέσα σε ένα παιδί. Αυτός ο στόχος θα επιτευχθεί εάν η μητέρα περιβάλλει το παιδί με πολύ αγάπη και προσπαθεί να κερδίσει τη συμπάθειά του. Δηλαδή, με τη μητέρα, η οποία είναι ζεστή και ανταποκρίνεται ανά πάσα στιγμή στις ανάγκες του παιδιού, το παιδί θα νιώθει σιγουριά και ηρεμία. Σύμφωνα με τον Καργάκο (1984), το παιδί που είναι περιτριγυρισμένο από φιλικό και πραγματικό ενδιαφέρον, μεγαλώνει ευτυχισμένο και με την ικανότητα να ανταποκρίνεται στις κοινωνικές απαιτήσεις. Η αγάπη, η κατανόηση, ο αλληλοσεβασμός, η ισοτιμία και η επικοινωνία είναι θεμελιώδεις παράγοντες μιας υγιής και λειτουργικής σχέσης.

Στον τομέα της ψυχολογίας υπάρχουν ποικίλες θεωρίες και προσεγγίσεις, οι οποίες αποτελούν τη βάση μελέτης της λειτουργίας μιας οικογένειας, και μεταξύ των οποίων υπάρχουν ομοιότητες και διαφορές. Οι εκπρόσωποι των περισσότερων κατευθύνσεων στηρίχθηκαν στο ψυχοδυναμικό μοντέλο, καθώς και στη θεωρία της προσωπικότητας, και έτσι οι περισσότερες ψυχολογικές θεωρίες της οικογένειας αναπτύχθηκαν αρχικά από τις ψυχαναλυτικές θεωρίες. Ο Freud (1964) και οι διάδοχοί του, οι υποστηριχτές της Ψυχολογίας του «Εγώ» (Fairbairn, 1952, Erickson, 1954, Hartman, 1958, Klein, 1976) ερμηνεύουν τη δυναμική μιας οικογένειας μέσω εσωτερικευμένων αντικειμένων που βρίσκονται στο ασυνείδητο. Σύμφωνα με αυτούς, οι ασυνείδητες επιλογές και τα βιώματα αποτελούν τη βάση για τρέχουσες επιλογές και οικογενειακές συγκρούσεις.

Η συναισθηματική σχέση μεταξύ μητέρας και παιδιού, δηλαδή, η «αντικειμενική σχέση», απασχολεί πολλούς ερευνητές λόγω της σημαντικής συνεισφοράς που έχει αυτή η σχέση στην ψυχοκοινωνική ανάπτυξη των παιδιών και των εφήβων. Είναι άξια αναφοράς η θεωρία των αντικειμενικών σχέσεων της Klein (1984, όπως αναφέρεται στο Erich, 2002), η οποία κατεύθυνε τις έρευνές της προς τον παιδικό φαντασιακό κόσμο, προς τις εσωτερικές συγκρούσεις, το πρόωρα εκδηλωμένο άγχος, και βέβαια, την ανάλυση του *καταθλιπτικού* και *παράνοια-σχιζοφρενικού* υπόβαθρου. Τα συναισθήματα αγάπης και μίσους, τα οποία προέρχονται από την αλληλεπίδραση των ενστίκτων ζωής και θανάτου, υπάρχουν πολύ νωρίς στη ζωή των παιδιών. Η έλλειψη επικοινωνίας του παιδιού με το περιβάλλον του, μπορούν να δυναμώσουν το ήδη υπάρχον άγχος και να ενεργοποιήσουν στη μετέπειτα περίοδο της ζωής του τους πρωτόγονους μηχανισμούς άμυνας, οι οποίοι στη συνέχεια μπορούν να οδηγήσουν στην αναπτυξιακή διαταραχή και ακόμα στον διχασμό της προσωπικότητας.

Τη σπουδαιότητα της θεμελιώδους σιγουριάς στην ανάπτυξη της προσωπικότητας τονίζει και η Horney (1942). Από αυτή τη σιγουριά αναπτύσσεται η εμπιστοσύνη στον εαυτό και στον κόσμο γύρω μας. Όταν αυτό το συναίσθημα στο παιδί δεν υπάρχει ή δεν είναι σταθερό, το παιδί δημιουργεί έναν εσωτερικό φαντασιακό κόσμο για να αναπληρώσει το οδυνηρό και δυσάρεστο συναίσθημα της κενότητας. Ένα τέτοιο παιδί δεν έχει πίστη στον εαυτό του και βασίζεται υπερβολικά στους άλλους. Μπορεί να γίνει ταπεινωτικό και ενίοτε επιθετικό, επειδή βλέπει τον κόσμο γύρω του σαν εχθρό με τον οποίο δεν αναλαμβάνει ούτε τη συνεργασία, ούτε τη μάχη. Αυτές τις τάσεις η Horney (1942) ονομάζει «*τάσεις προς τους ανθρώπους, εναντίον τους και από αυτούς*» (όπως αναφέρεται στο Holl & Lindzy, 1983). Όλα αυτά γίνονται όταν η μητέρα στη

διαδικασία της ανατροφής αποτυγχάνει, ιδιαίτερα όταν μιλάμε για τις σχέσεις στα πρώτα στάδια ανάπτυξης του παιδιού, οι οποίες σε μεγάλο βαθμό καθορίζουν τη συμπεριφορά του παιδιού στην περίοδο της εφηβείας.

Σύμφωνα με τον Bowlby (1973), οι πρώτες συναισθηματικές επαφές με τη μητέρα, τις οποίες ορίζει ως «κρίσιμη εμπειρία της ζωής», είναι θεμελιώδους σημασίας για την ανάπτυξη του παιδιού και της ταυτότητάς του. Ο Bowlby τονίζει τις ανάγκες που έχει το βρέφος για την επαφή και την αναζήτηση της στενής συναισθηματικής σχέσης με τη μητέρα (attachment). Υπάρχουν διαφορετικά είδη συναισθηματικών δεσμών, τα οποία διαχωρίζονται ανάλογα με την εμπιστοσύνη του παιδιού προς τους γονείς. Το παιδί μπορεί να φτάσει μέχρι τις ψυχοπαθολογικές εκδηλώσεις εάν οι γονείς δεν ξέρουν να αντιδρούν σωστά στις ανάγκες του, αν το αγνοούν και το ταπεινώνουν, όταν απειλούν ότι θα αφήσουν την οικογένεια, έτσι ώστε να προκαλούν το συναίσθημα της ενοχής στο παιδί, το οποίο σε αυτή την περίοδο δεν μπορεί ακόμη να καταλάβει ότι «δεν είναι ένοχο».

Εάν στην περίοδο πρώιμης παιδικής ηλικίας εξελιχθεί το συναίσθημα σιγουριάς και εμπιστοσύνης ως αποτέλεσμα κατάλληλης σχέσης με τη μητέρα, τότε το παιδί θα γενικεύσει αυτά τα συναισθήματα και στους άλλους στη μετέπειτα περίοδο της ζωής. Αντιθέτως, θα είναι ανασφαλές και δύσπιστο, και αυτό θα επηρεάζει ολόκληρη τη λειτουργία του, ιδιαίτερα στην εφηβική ηλικία.

Ωστόσο, δεν μπορεί πάντα να κατηγορηθεί η μητέρα επειδή απέτυχε. Δεν υπάρχει ένοχος. Ενδεχομένως και η ίδια η μητέρα να μην είχε λάβει αντίστοιχη ανατροφή προσανατολισμένη στη συνεργασία, ή ενδεχομένως να βρίσκεται αντιμέτωπη με έναν αποτυχημένο γάμο. Αυτό συναντάται στην αντίληψη της ατομικής ψυχολογίας, όπου ο Adller (1984) υπογραμμίζει πώς δεν υπάρχουν πάντα αιτίες για την ανάπτυξη χαρακτηριστικών της προσωπικότητας του παιδιού, αλλά ότι το παιδί μπορεί να χρησιμοποιήσει τις εμπειρίες του για να φτάσει στο σκοπό του και να τις μεταμορφώσει σε λόγους. Σε μια υποθετική περίπτωση που το παιδί δεν τρέφεται καλά, ο προβληματισμός δεν έγκειται τόσο στον κίνδυνο να γίνει εγκληματίας, αλλά κυρίως στο πώς το ίδιο το παιδί βιώνει συναισθηματικά αυτή την κατάσταση και σε ποια συμπεράσματα καταλήγει.

Επιπλέον, πρέπει να ληφθεί υπόψη και η παράμετρος της κληρονομικότητας. Κάποιες αντιδράσεις των παιδιών είναι δομικά τοποθετημένες, έτσι ώστε το παιδί να ερμηνεύει τραυματικά και με λανθασμένο τρόπο ορισμένες συμπεριφορές της μητέρας, οι οποίες είναι

αντικειμενικά κατάλληλες. Τότε δεν μπορούμε να μιλήσουμε για την ενοχή της μητέρας, αλλά για το ότι μερικά παιδιά είναι απλώς «δύσκολα για την αγωγή». Σύμφωνα με την Todorovich (2005), *«μερικά παιδιά είναι πολύ ευαίσθητα στις παραμικρές παρενοχλήσεις του περιβάλλοντος, ενώ κάποια άλλα είναι πιο ανθεκτικά ακόμη και στις πιο δυσμενείς συνθήκες*» (σελ. 10).

Τα προβλήματα μπορούν να εμφανιστούν και από τις δύο πλευρές. Από την πλευρά της μητέρας, εάν δεν είναι προετοιμασμένη για το ρόλο της ή εάν αντιλαμβάνεται το ρόλο αυτό σαν κάτι πολύ εύκολο, έτσι ώστε να δυσκολεύει την επαφή με το παιδί. Ιδιαιτέρως, όπως γίνεται πιο συχνά, αν στερεί το παιδί από κάθε βοήθεια και συνεργασία, αν το υπερφορτώνει με τα χάδια και τρυφερότητες, αν σκέφτεται και μιλάει εκείνη αντί να το κάνει το παιδί μόνο του, αν το εξοικειώνει σε έναν ανύπαρκτο κόσμο, στον οποίο όλα τα κάνουν οι άλλοι για λογαριασμό του παιδιού.

Από την άλλη πλευρά, το παιδί χρησιμοποιεί τις επιρροές του εξωτερικού περιβάλλοντος για να τις καλλιεργήσει μέσα από τη δική του έννοια. Το παράδειγμα είναι ένα κακομαθημένο παιδί, όπου μέσα στην οικογένειά του, ο κόσμος και τα γεγονότα περιστρέφονται γύρω από αυτό. Όμως, όταν βρίσκεται έξω από τον κύκλο της οικογένειας, η πραγματικότητα αλλάζει και αισθάνεται σαν να είναι εκτεθειμένο σε κίνδυνο. Αυτό εμποδίζει την ανάπτυξη συναισθημάτων για την κοινότητα.

Δεδομένου ότι ο γάμος είναι μία μορφή συνεταιρισμού, καμία πλευρά δεν πρέπει να έχει κυριαρχία. Αυτό πρέπει να λαμβάνεται υπόψη συχνότερα από ότι δυστυχώς γίνεται στην πραγματικότητα. Ο ρόλος του πατέρα στην οικογενειακή ζωή έχει την ίδια σπουδαιότητα με αυτόν της μητέρας, παρά το γεγονός ότι ο ίδιος στην αρχή έχει πιο απαθή ρόλο σε σχέση με τη μητέρα. Η επιρροή του αρχίζει λίγο αργότερα και είναι πολύ σημαντικό η μητέρα να κατευθύνει την παιδική αγάπη για τον πατέρα από τα πρώτα αναπτυξιακά στάδια. Πολλοί ερευνητές ισχυρίζονται πώς η ενθάρρυνση της γυναίκας στον άντρα προκειμένου αυτός να εμπλακεί στην ανατροφή του παιδιού, παίζει σπουδαίο ρόλο προς αυτή την κατεύθυνση (Paisley, Futris, & Skinner, 2002). Δυστυχώς, δεν είναι λίγες οι φορές όπου οι γυναίκες αποτρέπουν την ανάμιξη του πατέρα, φοβούμενες μήπως χάσουν τον έλεγχο στον τομέα που ασκούν σημαντική δύναμη και εξουσία (Seery & Crowley, 2000).

Στην οικογενειακή ζωή δεν πρέπει να υπάρχει ανάγκη για την κατοχή εξουσίας από κανένα μέλος της οικογένειας, αλλά οι ρόλοι της μητέρας και του πατέρα πρέπει να είναι

ισότιμοι. Η πατρότητα, η σχέση πατέρα-παιδιού και ο πατρικός ρόλος μελετώνται στις τελευταίες δεκαετίες σε βάθος και έχει ευρέως υποστηριχτεί ότι ο πατέρας επηρεάζει εξίσου με τη μητέρα την πορεία της ανάπτυξης του παιδιού τόσο θετικά όσο και αρνητικά (Lamp, 2004). Η αποστολή του πατέρα είναι να εδραιώσει υγιείς σχέσεις με τη σύζυγο και τα παιδιά του καθώς και με την κοινότητα, να συνεργάζεται με τη μητέρα και όχι να κυριαρχεί, δίχως να αγνοεί ότι ο ρόλος της μητέρας στην διαμόρφωση της οικογενειακής ζωής δεν αντικαθίσταται. Όταν η ανάμιξη του πατέρα είναι ποιοτική και ουσιαστική, επηρεάζονται σημαντικά η γνωστική, η συναισθηματική και η κοινωνική ανάπτυξη του παιδιού.

Δυόμιση χρόνια έπειτα από την γέννησης του παιδιού, ο ρόλος του πατέρα αποκτά μια ιδιαίτερη σημασία και η επίδρασή του γίνεται πιο άμεση. Το παιδί συνειδητοποιεί ότι εκτός από τη μητέρα, υπάρχει και το πρόσωπο του πατέρα στη ζωή του. Για το παιδί της ηλικίας αυτής, ο πατέρας είναι ο σύνδεσμος με τον έξω κόσμο, ο φορέας δύναμης και εξουσίας (Κρασανάκης, 1980). Έχει βρεθεί πώς η εμπλοκή του πατέρα συσχετίζεται θετικά με τη νοητική ανάπτυξη του παιδιού, με την ανάπτυξη του αυτοελέγχου του παιδιού (Yongman, Kindlon, & Earls, 1995), καθώς και με την ανάπτυξη των κοινωνικών δεξιοτήτων του παιδιού (Marsiglio, Day, & Lamp, 2000a). Η επιρροή του πατέρα είναι πολύ σημαντική και στα επόμενα στάδια ανάπτυξης του παιδιού. Σε ότι αφορά τη συναισθηματική ανάπτυξη των εφήβων, βρέθηκε πώς η ανάμιξη του πατέρα προστατεύει τους εφήβους από το άγχος και τη θλίψη (Harris, Furstenberg, & Marmer, 1998) και αυξάνει το αίσθημα της αποδοχής τους.

Ο πατέρας είναι αυτός που δίνει ταυτότητα στην οικογένεια. Ο λόγος για τον οποίο συμβαίνει αυτό είναι διότι το παιδί αναζητά στον πρόσωπο του πατέρα όχι μόνο τον προστάτη, αλλά και αυτόν που θα στηρίξει την οικογένεια και θα την ενδυναμώσει με τη δίκαιη εξουσία του (Μισέλ, 1981). Για να γίνει αυτό, ο πατέρας πρέπει να συνδυάζει τη στοργή με την πειθαρχία. Πρέπει να είναι υποστηρικτικός, δηλαδή να σέβεται το «θέλω» των παιδιών του, αλλά να θέτει και όρια στην καθημερινή ζωή. Δεν πρέπει να γίνεται ποτέ αυταρχικός χωρίς αφορμή και πρέπει να είναι πάντα διαθέσιμος για συζήτηση και επίλυση προβλημάτων. Με αυτόν τον τρόπο υποστηρίζει την εξέλιξη μιας ακλόνητης οικογένειας, μέσα στην οποία οι ρόλοι είναι σωστά διαχωρισμένοι και στην οποία το παιδί μεγαλώνει σε ένα υγιές περιβάλλον.

Όλες οι αναφερόμενες θεωρητικές προσεγγίσεις τονίζουν τη σημασία της θεμελιώδους εμπειρίας, καθώς και της πρώτης συναισθηματικής επαφής στην ανάπτυξη των παιδιών. Εάν

στην περίοδο πρώιμης παιδικής ηλικίας εξελιχθεί το συναίσθημα σιγουριάς και εμπιστοσύνης, τότε το παιδί θα γενικεύσει αυτά τα συναισθήματα και στους άλλους στη μετέπειτα περίοδο της ζωής. Αντιθέτως, θα είναι ανασφαλές και δύσπιστο, και αυτό θα επηρεάζει ολόκληρη τη λειτουργία του, ιδιαίτερα στην περίοδο της εφηβείας.

1.3. Σχέσεις ανάμεσα σε γονείς και εφήβους

Στην περίοδο της εφηβείας τα νέα άτομα αρχίζουν να ενδιαφέρονται για τη διευθέτηση της κοινωνίας, για το κοινωνικό σύστημα, καθώς και για το ευρύτερο κοινωνικό περιβάλλον στο οποίο ανήκουν. Οι κοινωνικές τους εμπειρίες διευρύνονται και γίνονται πλουσιότερες (Frydenberg & Lewis, 1993). Οι έφηβοι προσπαθούν να ενσωματωθούν στην ομάδα των συνομηλίκων, καθώς και να διαμορφώσουν ικανοποιητικές σχέσεις με το άλλο φύλο.

Κυριαρχεί η αυξημένη ανάγκη για τη διαφοροποίηση του εαυτού από τους άλλους και την ανάπτυξη της ταυτότητας. Η αναζήτηση της ταυτότητας στην εφηβεία συνοδεύεται από πολύ πειραματισμό. Είναι σαν να δοκιμάζει ο έφηβος διάφορες μορφές της συμπεριφοράς. Για να διεκπεραιώσει αυτήν τη διαδικασία, συχνά υιοθετεί πρότυπα ρόλων των οποίων οι τρόποι ζωής και οι αξίες του φαίνονται αξιομίμητοι. Σε αυτό το στάδιο της ανάπτυξης, οι έφηβοι προσπαθούν να ανεξαρτητοποιηθούν, αλλά ταυτόχρονα να διατηρήσουν στενές σχέσεις με τους γονείς, διότι ακόμη βρίσκονται ανάμεσα σε παιδική ηλικία και ενήλικη ζωή. Αυτή η σύγκρουση προκαλεί στους εφήβους το αίσθημα της διαρκούς έντασης.

Η εικόνα του εαυτού των εφήβων αλλάζει συνεχώς, ο αυτοσεβασμός δεν είναι σταθερός, πράγματα που προκαλούν σύγχυση. Η ολοκλήρωση αντίθετων στοιχείων του εαυτού γίνεται σταδιακά και είναι πολύ σημαντικό το πώς θα αποδεχθούν οι γονείς την εικόνα που διαμορφώνει ο έφηβος για τον εαυτό του. Λόγω όλων αυτών των αλλαγών, οι έφηβοι εκτίθενται σε πολλές στρεσογόνες καταστάσεις (Goodyer, 1988). Ο ρόλος των γονέων στην ανάπτυξη των εφήβων και στην αντιμετώπιση αυτών των καταστάσεων είναι σπουδαίος. Παρότι υπάρχει τάση των εφήβων για την ανεξαρτητοποίηση και την ατομικότητα, οι έφηβοι προσδοκούν τη συναισθηματική υποστήριξη από τους γονείς (Lackovich & Grgin, 2006). Σύμφωνα με μία έρευνα που πραγματοποιήθηκε στην Κροατία (Lackovich & Opacich, 1989), η ανοιχτή επικοινωνία ανάμεσα σε γονείς και εφήβους, η δημοκρατική ανατροφή και η υποστήριξη συναισθηματικής έκφρασης

συμβάλλουν στην ανάπτυξη θετικού αυτοσεβασμού των εφήβων, καθώς και της σφαίρας ελέγχου που τους επιτρέπει μία αποτελεσματική και αντικειμενική ερμηνεία των γεγονότων.

Ωστόσο, στο δρόμο της οικοδόμησης μιας αποτελεσματικής σχέσης ανάμεσα σε γονείς και εφήβους υπάρχουν αρκετά εμπόδια. Ένα από αυτά είναι και το γεγονός ότι η εφηβεία είναι η περίοδος, όπου τα νέα άτομα είναι ικανά πλέον να κατανοήσουν τις ατέλειες της οικογένειας, της κοινωνίας και του περιβάλλοντος στο οποίο ζουν. Εγκαταλείπονται οι σημαντικοί ενήλικοι ως φορείς της μεγαλύτερης εξουσίας. Η μητέρα, ο πατέρας, οι δάσκαλοι και σημαντικοί άλλοι από το περιβάλλον των εφήβων χάνουν τη δύναμη της επιρροής. Οι έφηβοι πρωταρχικά απορρίπτουν αυτούς που τους περιορίζουν περισσότερο την ελευθερία τους. Τα κορίτσια συνήθως στρέφονται προς τους πατέρες, ενώ τα αγόρια απορρίπτουν την εξουσία και των δύο γονέων και συνήθως συνδέονται με συνομήλικους όπου έχουν την εξουσία, αποφασίζουν, δρουν, επηρεάζουν και αξιολογούν από μόνα τους. Επομένως, ο ρόλος των συνομηλίκων στην ανάπτυξη των εφήβων αυξάνεται (Brown, 1990, όπως αναφέρεται στο Durkin, 1995).

Ένα επιπλέον εμπόδιο στη δημιουργία αποτελεσματικής σχέσης ανάμεσα σε γονείς και εφήβους είναι η έλλειψη χρόνου. Οι υποχρεώσεις των εφήβων αυξάνονται και τα ενδιαφέροντά τους βρίσκονται συνήθως εκτός σπιτιού. Σύμφωνα με τους Lackovich-Grgin, Penezich, & Zutelija (2001), οι έφηβοι περνούν λιγότερο χρόνο με τους γονείς σε σύγκριση με τα προηγούμενα αναπτυξιακά στάδια. Από την άλλη πλευρά, οι περισσότεροι γονείς λείπουν αρκετές ώρες την ημέρα από το σπίτι, με αποτέλεσμα να μειώνονται οι σχέσεις ανάμεσα στα μέλη της οικογένειας και να βασίζονται στην προαιρετική επικοινωνία. Στο χώρο του σπιτιού κυριαρχεί η τηλεόραση, στο εργασιακό δωμάτιο οι υπολογιστές, με αποτέλεσμα οι έφηβοι να χάνουν την ευκαιρία άμεσης και αυθόρμητης επικοινωνίας με τους γονείς. Ακόμη και όταν οι γονείς είναι ενήμεροι σχετικά με τα θέματα διαπαιδαγώγησης των εφήβων, πολλές φορές δεν διαθέτουν χρόνο να προσαρμόσουν τις στρατηγικές, τις οποίες αντιλαμβάνονται ως αποτελεσματικές. Σύμφωνα με μία πρόσφατη έρευνα (Suzich, 2008), η πιο αρνητική παρατήρηση των εφήβων σχετικά με τους γονείς τους είναι ότι οι γονείς δεν έχουν χρόνο να ασχοληθούν με τη ζωή τους. Μία μελέτη των Zimmerman, Salem, & Maton (1995) έδειξε πώς οι έφηβοι των οποίων οι πατέρες περνούν αρκετό χρόνο μαζί τους και τους υποστηρίζουν συναισθηματικά, νιώθουν ικανοποιημένοι από τη ζωή τους, δεν υποπίπτουν σε παραβατικές πράξεις και σπάνια εκδηλώνουν κατάθλιψη.

Η προσωπικότητα, το συναισθηματικό και το γνωστικό υπόβαθρο των γονέων και των παιδιών επίσης συμβάλλουν στη διαμόρφωση της μεταξύ τους σχέσης. Οι γονείς θα πρέπει να είναι ευέλικτοι, να προσαρμόζουν τις απαιτήσεις και τις προσδοκίες τους στο αναπτυξιακό στάδιο του παιδιού, στην γνωστική, στην πνευματική και στη συναισθηματική του ωριμότητα. Εάν η συμπεριφορά των γονέων δεν προσαρμοστεί στις αναπτυξιακές δυνατότητες του παιδιού, τότε μπορεί να έχει τραυματική επιρροή στην ανάπτυξη της προσωπικότητάς του. Τέλος, οι γονείς θα πρέπει να λειτουργούν ως θετικά πρότυπα για τη συναισθηματική αντίδραση των παιδιών τους, έτσι ώστε να βοηθήσουν το παιδί στην αποτελεσματική διαχείριση της συμπεριφοράς του.

1.4. Γονεϊκή Τυπολογία (Parenting style): Ιστορική αναδρομή

Οι γονείς τείνουν να διαμορφώσουν σταθερούς κανόνες συμπεριφοράς απέναντι στα παιδιά τους. Αυτοί οι κανόνες βασίζονται στην αξιολόγηση της συμπεριφοράς του παιδιού, καθώς και στην αποδοχή ή μη αποδοχή του παιδιού και των χαρακτηριστικών του. Για να διαμορφώσουν τους κανόνες της συμπεριφοράς τους, οι γονείς χρησιμοποιούν συγκεκριμένες ενέργειες, πρακτικές, συμπεριφορές.

Σύμφωνα με τους Darling & Steinberg (1993), είναι σημαντικό να γίνει διάκριση μεταξύ των δύο βασικών όρων: των γονεϊκών πρακτικών και της γονεϊκής τυπολογίας. *Οι γονεϊκές πρακτικές* είναι οι μηχανισμοί και οι συγκεκριμένες συμπεριφορές των γονέων, οι οποίες απευθύνονται στα παιδιά, προκειμένου αυτά να κοινωνικοποιηθούν και να επιτύχουν τους στόχους τους (Darling & Steinberg, 1993). Παραδείγματος χάριν, εάν ο στόχος είναι η επιτυχία του παιδιού σε έναν διαγωνισμό, η βοήθεια που παρέχουν οι γονείς στο παιδί για την εκτέλεση των συγκεκριμένων δεξιοτήτων που απαιτεί αυτός ο διαγωνισμός είναι μία γονεϊκή πρακτική. Σε αυτό το σημείο πρέπει να τονιστεί πώς παρότι οι πρακτικές αυτές επηρεάζουν την ανάπτυξη του παιδιού, από μόνες τους δεν είναι ικανές να προβλέψουν την ψυχολογική ευεξία του παιδιού. Το αντίθετο συμβαίνει με τη γονεϊκή τυπολογία, η οποία είναι μία πιο σύνθετη διαδικασία (Darling, 1999).

Η γονεϊκή τυπολογία είναι αξιολόγηση των γονέων σχετικά με το ποιες διαδικασίες της ανατροφής είναι πιο αποτελεσματικές για την πραγματοποίηση των διαπαιδαγωγικών τους

στόχων. Ορίζεται ως το σύνολο των στάσεων και των συμπεριφορών του γονέα προς το παιδί, οι οποίες δημιουργούν το ανάλογο ψυχολογικό κλίμα στο οποίο αναπτύσσεται το παιδί (Darling & Steinberg, 1993). Επομένως, ο όρος γονεϊκή τυπολογία αντανακλά τις μεθόδους ανατροφής των παιδιών από τους γονείς, τις αξίες, τα πρότυπα, καθώς και τις μορφές συμπεριφοράς που μεταβιβάζονται από τους γονείς στα παιδιά (Darling & Steinberg, 1993). Περιλαμβάνει επιπλέον τις γονεϊκές πρακτικές, εκφράζεται μέσα από αυτές και έτσι το παιδί διαισθάνεται και κατανοεί τις διαθέσεις των γονέων και τον τρόπο επικοινωνίας μαζί του. Η γονεϊκή τυπολογία αποτελεί, επίσης την αντανάκλαση των γονεϊκών στάσεων, πρακτικών και μη λεκτικών εκφράσεων, που χαρακτηρίζουν τη φύση των αλληλεπιδράσεων ανάμεσα στον γονέα και στο παιδί σε ποικίλες καταστάσεις.

Το γονεϊκό στυλ είναι ένα συναισθηματικό κλίμα, το οποίο υπάρχει μεταξύ παιδιού και γονέων. Οι συναισθηματικές σχέσεις, καθώς και ολόκληρη η οικογενειακή ατμόσφαιρα αποτελούν το μέρος της ανατροφής. Υπάρχουν διαφορετικά είδη συναισθηματικών δεσμών, τα οποία διαχωρίζονται ανάλογα με την εμπιστοσύνη του παιδιού προς τους γονείς. Σύμφωνα με την Piorkowska-Petrovich (1990), το συναισθηματικό στοιχείο της γονεϊκής τυπολογίας αντανακλά σε μεγαλύτερο βαθμό τις στάσεις των γονέων και συμβάλλει στην καθοδήγηση της συμπεριφοράς τους απέναντι στα παιδιά. Συναισθηματικοί παράγοντες (αγάπη, μίσος, τρυφερότητα) θεωρούνται ως κύριο συστατικό του γονεϊκού στυλ.

Στις μελέτες της γονεϊκής τυπολογίας δόθηκε έμφαση στη διερεύνηση της συμπεριφοράς των γονέων απέναντι στα παιδιά τους με βάση την ικανότητα συναισθηματικής τους έκφρασης μέσα στην οικογένεια (Piorkowska-Petrovich, 1990), την ικανότητα ανταπόκρισής τους στις ανάγκες των παιδιών (Baldwin, 1948, Schaefer, 1959), την άσκηση ελέγχου προς τη συμπεριφορά των παιδιών (Schaefer, 1959, Symonds, 1939), το βαθμό αποδοχής ή απόρριψης των ιδιαιτεροτήτων των παιδιών τους (Symonds, 1939), καθώς και το βαθμό επικοινωνίας τους με τα παιδιά (Baldwin, 1948).

Ο Kanner (1959) διατύπωσε την πρώτη κατάταξη των γονεϊκών στάσεων, όπου διαχωρίζει την αποδοχή, την αγάπη, την ανταπόκριση, την απόρριψη, καθώς και τις υπερβολικές απαιτήσεις.

Πίνακας 1
Κατάταξη των γονεϊκών στάσεων σύμφωνα με τον Kanner (1959)

Στάσεις των γονέων	Λεκτική δήλωση των γονέων	Συμπεριφορά των γονέων	Ανάπτυξη του παιδιού
Αποδοχή και αγάπη	Το παιδί μου με ενδιαφέρει περισσότερο.	Τρυφερότητα στο παιχνίδι, υπομονή	Συναίσθημα ασφάλειας, φυσιολογική ανάπτυξη της προσωπικότητας
Απόρριψη	Δεν αντέχω το παιδί μου.	Παραμέληση, αποφυγή αγγίγματος και επικοινωνίας	Επιθετικότητα, παραβατική συμπεριφορά, αργή ή διαταραγμένη συναισθηματική ανάπτυξη
Υπερβολικές απαιτήσεις	Δεν θέλω ένα τέτοιο παιδί. Πρέπει να το κάνω να γίνει... (τελειομανία)	Αποφυγή επαίνου, κριτική, εστίαση στα ασήμαντα λάθη του παιδιού	Ματαίωση, έλλειψη εμπιστοσύνης στις δικές του ικανότητες, ανησυχία, άγχος
Υπερβολική προστασία	Κάνω και θυσιάζω όλα για το παιδί μου.	Υπερπροστασία, υπερβολική ανεκτικότητα ή περιορισμός της ελευθερίας	Αργή κοινωνικό-ηθική ανάπτυξη, προβλήματα ανεξαρτητοποίησης

Κατά τη διάρκεια των επόμενων δεκαετιών, οι μελέτες σχετικά με τη γονεϊκή συμπεριφορά διαχώρισαν τη σημασία των εξής στάσεων απέναντι στα παιδιά: εστίαση στο παιδί, υποστήριξη, ανεκτικότητα, συμβατότητα σχέσεων ανάμεσα σε παιδί και γονείς, ετοιμότητα και ανοιχτή στάση προς τις προτάσεις του παιδιού. Το ενδιαφέρον για τη μελέτη γονεϊκής συμπεριφοράς συνεχίζεται στη δεκαετία του ‘60. Εμφανίζονται καινούριες έννοιες, όπως φιλία/εχθρότητα, ελευθερία/περιορισμός, υπερβολική/φυσιολογική προστασία, χαμηλό/υψηλό επίπεδο ανησυχίας σχετικά με τη συμπεριφορά του παιδιού προς το άλλο φύλο, συχνή/σπάνια τιμωρία. Σύμφωνα με τον Schaefer (1959), οι τρεις ανεξάρτητες διαστάσεις της συμπεριφοράς των γονέων είναι: αποδοχή-απόρριψη, κτητικότητα-παραμέληση, δημοκρατικότητα-αυταρχικότητα.

Ο Mussen (1961, όπως αναφέρεται στο Kuburich, 1996) μετέτρεψε αυτές τις διαστάσεις σε δύο: αποδοχή-απόρριψη και έλεγχος-αυτονομία. Η αποδοχή χαρακτηρίζεται από συναισθηματική ζεστασιά, κατανόηση, σεβασμό, καθώς και από πραγματικό ενδιαφέρον για το

παιδί, όπου στη διατήρηση της πειθαρχίας συνήθως χρησιμοποιείται εξήγηση και σπάνια σωματική τιμωρία. Η διάσταση του ελέγχου καθορίζεται ως προσπάθεια των γονέων να διατηρεί το παιδί τους κανόνες της συμπεριφοράς του.

Οι Roe & Siegelman (1963), διατύπωσαν ένα μοντέλο γονεϊκών στάσεων, όπου ως βασικές διαστάσεις αναφέρονται οι συναισθηματικές σχέσεις μεταξύ γονέων και παιδιού (ζεστασιά/ έλλειψη ζεστασιάς). Οι υπόλοιπες διαστάσεις είναι: αποφυγή, αποδοχή και υπερβολική εστίαση στο παιδί. Σύμφωνα με αυτό το μοντέλο, οι έξη κύριοι τύποι της γονεϊκής συμπεριφοράς που προέρχονται από τις αναφερόμενες συναισθηματικές σχέσεις είναι: παραμέληση, αδιαφορία, αγάπη, υπερβολική προστασία, υπερβολικές απαιτήσεις και απόρριψη.

Πρωτοπόρος στη διερεύνηση της γονεϊκής τυπολογίας υπήρχε και η Baumrind (1966, 1967, 1971, 1978, 1989, 1991), η οποία διέκρινε τρεις τύπους γονέων με βάση το *βαθμό απαιτητικότητας (demandingness)* των γονέων απέναντι στο παιδί, προκειμένου να συμπεριφέρεται ώριμα και να κοινωνικοποιηθεί: *υποστηρικτικοί γονείς (authoritative parents), αυταρχικοί γονείς (authoritarian parents), επιτρεπτικοί γονείς (permissive parents)*.

Η δεύτερη διάσταση προστέθηκε από τους Maccoby & Martin (1983) και αφορά το *βαθμό ανταπόκρισης (responsiveness)* των γονέων προς τις ανάγκες του παιδιού, δηλαδή το βαθμό της αγάπης, της στοργής και της φροντίδας που εκφράζονται στη σχέση μεταξύ γονέων και παιδιών. Αυτή η διάσταση πολλές φορές συνδέεται με τον περιορισμό της αυτονομίας και της ανεξαρτησίας, ακόμη και με την υπερπροστασία. Όταν εκδηλώνεται με αυτόν τον τρόπο, έχει αρνητικές συνέπειες στην ανάπτυξη του παιδιού.

Επομένως, η παραπάνω τυπολογία της Baumrind αναθεωρήθηκε από τους Maccoby & Martin (1983), οι οποίοι πρότειναν μία διαφοροποίηση του μοντέλου αυτού, ως προς τον τρίτο τύπο του, όπου διέκριναν δύο υπο-τύπους επιτρεπτικών γονέων: τον *επιτρεπτικό-επιεική (indulgent)* και τον *επιτρεπτικό-αδιάφορο (neglectful)*.

Κάποιες άλλες έρευνες επίσης έδειξαν ότι, ανεξάρτητα από την ηλικία του παιδιού, υπάρχουν δύο βασικές διαστάσεις της γονεϊκής συμπεριφοράς (Darling & Steinberg, 1993, Peterson & Rollins, 1987): *συναισθηματικότητα* και *έλεγχος*. Η πρώτη διάσταση αναφέρεται σε συναισθήματα που εκφράζουν οι γονείς κατά τη διάρκεια της μεταξύ τους αλληλεπίδρασης. Είναι διπολική διάσταση, όπου σε ένα άκρο της βρίσκεται η συναισθηματική ζεστασιά και στο άλλο η έλλειψή της. Πολλοί ερευνητές είναι της άποψης ότι η συναισθηματική ζεστασιά είναι

θεμελιώδους σημασίας για την ανάπτυξη του παιδιού (Becker, 1964, Kandel, 1990). Συναισθηματικά ζεστοί γονείς αποδέχονται τα παιδιά τους, τα φροντίζουν, κατανοούν και υποστηρίζουν, χρησιμοποιώντας την εξήγηση, ενθάρρυνση και επιβράβευση ως τεχνικές πειθαρχίας. Αντιθέτως, οι γονείς με έλλειψη της ζεστασιάς είναι εχθρικοί απέναντι στα παιδιά τους, τα αγνοούν, τιμωρούν και απορρίπτουν.

Σύμφωνα με τον Rohner (1986), αποδοχή ή απόρριψη του παιδιού από τους γονείς συμβάλλει στην ανάπτυξη της προσωπικότητάς του. Η αποδοχή του παιδιού από την πλευρά των γονέων εκδηλώνεται με τη σωματική και τη λεκτική έκφραση της αγάπης, μέσω επαίνου και επιβράβευσης, ενώ η απόρριψη εκδηλώνεται μέσω επιθετικής συμπεριφοράς, αδιαφορίας και αμέλειας. Ο Rohner (1999) ανέπτυξε την «*Θεωρία γονεϊκής αποδοχής και απόρριψης*» - PART *(«Parental Acceptance and Rejection Theory»),* καθώς και τις τεχνικές, συνεντεύξεις, ερωτηματολόγια για την αξιολόγηση της αποδοχής και της απόρριψης. Η θεωρία αυτή περιλαμβάνει τρείς διαστάσεις: προσωπικότητα (Αντιδρούν όλα τα παιδιά, ανεξάρτητα από τη κουλτούρα από την οποία προέρχονται, με τον ίδιο τρόπο στην απόρριψη και αποδοχή των γονέων;), αντιμετώπιση (Τι είναι αυτό που επιτρέπει σε ένα αριθμό παιδιών και ενηλίκων που βίωσαν τη γονεϊκή απόρριψη να λειτουργούν αποτελεσματικά και χωρίς την ψυχική ανισορροπία;), κοινωνικό-πολιτισμικό περιβάλλον (Τι είναι αυτό που κάνει μία ομάδα γονέων να αποδέχονται και άλλη ομάδα να απορρίπτουν τα παιδιά τους; Πώς συμβάλλει σε αυτό η κοινωνία;) Η «*Θεωρία γονεϊκής αποδοχής και απόρριψης*» δεν εξηγεί όμως, το ότι παρόλο που μερικά παιδιά που βίωσαν την απόρριψη από την πλευρά των γονέων, κατάφεραν να αντιμετωπίσουν αποτελεσματικά τις συνέπειες αυτής της συμπεριφοράς των γονέων. Όπως προϋποθέτει ο Rohner (1999), η απάντηση βρίσκεται σε ορισμένους κοινωνικούς παράγοντες, καθώς και σε χαρακτηριστικά της προσωπικότητας που βοηθούν την αποτελεσματική προσαρμογή του ατόμου.

Η δεύτερη διάσταση της γονεϊκής συμπεριφοράς είναι ο *ψυχολογικός έλεγχος* (Darling & Steinberg, 1993, Peterson & Rollins, 1987). Είναι προσπάθεια επίδρασης των γονέων στην ψυχική και συναισθηματική ανάπτυξη του παιδιού μέσω αίσθησης της ευθύνης, αγάπης και της ενοχής. Πρόσφατες έρευνες έδειξαν την ανάγκη διαφοροποίησης των δύο διαστάσεων γονεϊκού ελέγχου: ψυχολογικός και συμπεριφορικός έλεγχος (Barber, Olsen, & Shagle, 1994, Steinberg, Lamborn, Dornbusch, & Darling, 1992, Darling & Steinberg, 1993). Δύο προϋποθέσεις σχετικά με την ανάπτυξη του ατόμου δικαιολογούν την ύπαρξη αυτών των δύο διαστάσεων. Πρώτα, η

ανάπτυξη του παιδιού απαιτεί συγκεκριμένο επίπεδο ψυχικής αυτονομίας, η οποία εμποδίζεται εάν υπάρχει υπερβολικός ψυχολογικός έλεγχος. Δεύτερον, η ρύθμιση της συμπεριφοράς επιτρέπει την εκμάθηση των κανόνων που κυριαρχούν σε μία κοινωνία και διευκολύνει τη διαδικασία της κοινωνικοποίησης (Barber et al., 1994). Ο υπερβολικός ψυχολογικός έλεγχος συσχετίζεται με ψυχολογικά προβλήματα των εφήβων, όπως κατάθλιψη και άγχος, ενώ η έλλειψη συμπεριφορικού ελέγχου συνδέεται με προβλήματα συμπεριφοράς, όπως επιθετικότητα, παραβατική συμπεριφορά και χρήση ουσιών (Barber et al., 1994).

Σύμφωνα με την Piorkowska-Petrovich (1990), τα γονεϊκά στυλ που είναι ιδιαίτερα αρνητικά για τα παιδιά και τους εφήβους είναι η απόρριψη, η αποφυγή, οι υπερβολικές απαιτήσεις, καθώς και η υπερβολική προστασία. Αυτό που είναι επιθυμητό είναι η συνεργασία, η αποδοχή, ο σεβασμός των δικαιωμάτων του παιδιού και μία μέτρια ελευθερία. Βέβαια, αυτό δεν σημαίνει ότι το παιδί δεν πρέπει σε καμία περίπτωση να δεχθεί κριτική ή επίπληξη, αλλά ότι και σε αυτές τις καταστάσεις οι γονείς θα πρέπει να σέβονται την προσωπικότητα του παιδιού. Η πειθαρχία είναι αποτέλεσμα συζήτησης με το παιδί. Οι προσδοκίες των γονέων είναι αποδεκτές εάν είναι ρεαλιστικές και βασίζονται στην πραγματική αγάπη και αποδοχή του παιδιού. Οι γονείς δεν πρέπει να εμπλέκονται υπερβολικά στη ζωή του παιδιού, αλλά να το καθοδηγούν όταν παραστεί ανάγκη, έτσι ώστε να μπορέσει να αναπτύξει τη δική του συνείδηση και ευθύνη. Αφήνοντας μία μέτρια ελευθερία στο παιδί, το παιδί ανεξαρτητοποιείται σταδιακά, υιοθετεί την απαγόρευση, κοινωνικοποιείται και ταυτόχρονα βαθύνει τη σχέση του με τους γονείς.

1.5. Τέσσερεις γονεϊκοί τύποι

Στη σύγχρονη βιβλιογραφία συνήθως αναφέρεται το μοντέλο της Baumrind (1966, 1967, 19, 1971, 1978, 1989, 1991) το οποίο χρησιμοποιείται ευρέως (Smetana, 1994, Oliver, Guerin, & Coffman, 2009). Σύμφωνα με αυτό το μοντέλο, διακρίνονται τρεις τύποι γονέων: οι *υποστηρικτικοί (authoritative), οι αυταρχικοί (authoritarian) και οι επιτρεπτικοί γονείς (permissive)*. Ως μοντέλο στηρίχτηκε στον τρόπο με τον οποίον οι γονείς διαπαιδαγωγούν τα παιδιά τους, ο οποίος διαφοροποιείται ως προς το βαθμό στοργής (warmth), ελέγχου (control), ανταπόκρισης (responsiveness) και απαιτητικότητας (demandingness) που οι γονείς επιδεικνύουν στην επικοινωνία με τα παιδιά τους (Μαριδάκη-Κασσωτάκη, 2009). Η παραπάνω τυπολογία της

Baumrind αναθεωρήθηκε από τους Maccoby & Martin (1983), οι οποίοι πρότειναν μία διαφοροποίηση του μοντέλου αυτού, ως προς τον τρίτο τύπο του, όπου διέκριναν δύο υποτύπους επιτρεπτικών γονέων: τον *επιτρεπτικό-επιεική (indulgent)* και τον *επιτρεπτικό-αδιάφορο (neglectful)*.

Σύμφωνα με την Baumrind (1971, 1978), *οι υποστηρικτικοί γονείς (authoritative parents)* είναι στοργικοί και ανταποκρίνονται με ευαισθησία στις ανάγκες των παιδιών τους καθώς ενθαρρύνουν τις προσπάθειές τους, συζητούν ελεύθερα μαζί τους και παρέχουν εξηγήσεις όποτε χρειαστεί. Ενθαρρύνουν την αμφίδρομη επικοινωνία με τα παιδιά τους και έχουν ενεργή συμμετοχή στη ζωή τους. Είναι πρόθυμοι να λάβουν υπόψη τους τις απόψεις των παιδιών, ακόμα και αν δεν τις δέχονται πάντοτε. Ενισχύουν επίσης, την ανάπτυξη αίσθησης της ευθύνης προς τα υπόλοιπα μέλη της οικογένειας (Maccoby 1992). Θέτουν υψηλά κριτήρια για την συμπεριφορά των παιδιών τους, τα εμπιστεύονται και τα ενθαρρύνουν να είναι αυτόνομα και ανεξάρτητα (Baumrind, 1991). Οι απαιτήσεις τους είναι λογικές, καθώς είναι αποτέλεσμα συζήτησης με το παιδί και είναι προσαρμοσμένες στον αναπτυξιακό στάδιο του παιδιού (Jones, Forehand, & Beach**,** 2000). Οι υποστηρικτικοί γονείς είναι θερμοί, γεμάτη αγάπη, σέβονται τις ανάγκες του παιδιού, αλλά θέτουν ταυτόχρονα σαφή όρια και σταθερούς κανόνες στα παιδιά τους. Σε περίπτωση επιβολής της τιμωρίας, τους εξηγούν πάντα τους λόγους. Σε κάθε περίπτωση είναι παρόντες και υποστηρίζουν τα παιδιά τους, έτσι ώστε να μπορέσουν να αισθάνονται άνετα στην παρουσία των γονέων. Υποστηρίζουν τα παιδιά όταν αντιμετωπίζουν δυσκολίες, τα επιβραβεύουν όταν επιτυχαίνουν μόνα τους, και έτσι υποστηρίζουν τη μάθησή τους (Pratt, Kerig, Cowan, & Cowan, 1988). Έτσι, τα παιδιά των υποστηρικτικών γονέων μεγαλώνουν σε μία ατμόσφαιρα αποδοχής (αγάπη, στοργή, ζεστασιά, υποστήριξη) και ελέγχου (πειθαρχία, παρακολούθηση). Σύμφωνα με τους Maccoby & Martin (1983), οι υποστηρικτικοί γονείς σκοράρουν υψηλά σε μετρήσεις που αφορούν τη στοργή προς τα παιδιά τους, την ανταπόκριση για την ικανοποίηση των αναγκών τους, τον έλεγχο που ασκούν και τις απαιτήσεις που αξιώνουν από αυτά, προκειμένου να αναπτύξουν ώριμη συμπεριφορά.

Τα παιδιά των υποστηρικτικών γονεών αισθάνονται αποδεκτά, ελεύθερα, αλλά ξέρουν ότι αυτά που τους επιτρέπονται έχουν συγκεκριμένα όρια. Αναπτύσσουν την κοινωνική ευθύνη, την ανεξαρτησία, καθώς και τη συνεργασία. Έχουν κοινωνική και ακαδημαϊκή επιτυχία, υψηλή αυτοπεποίθηση, καλό αυτοέλεγχο, λιγότερα προβλήματα συμπεριφοράς και ψυχολογικά προβλήματα σε σχέση με τα παιδιά των επιτρεπτικών και των αυταρχικών γονέων (Baumrind,

1991, Steinberg, 1990). Οι έρευνες έδειξαν ότι αυτό το γονεϊκό στυλ συσχετίζεται με υψηλή αυτοπεποίθηση, ιδιαίτερα στα κορίτσια (Klein, O'Bryant, & Hopkins, 1996). Αντιθέτως, τα γονεϊκά στυλ με έλλειψη αυτών των χαρακτηριστικών συνδέονται με προβληματικές συμπεριφορές των παιδιών και των εφήβων, καθώς και με τη χρήση ναρκωτικών (Forehand, Miller, Dutra, & Chance, 1997).

Οι αυταρχικοί γονείς (authoritarian parents) ασκούν υπέρμετρο έλεγχο, είναι αυστηροί, έχουν πολλές απαιτήσεις και προσδοκίες από τα παιδιά τους, οι οποίες δεν ταιριάζουν με το αναπτυξιακό στάδιο του παιδιού. Δεν είναι στοργικοί και δεν ανταποκρίνονται στις ανάγκες των παιδιών τους (Baumrind, 1971, 1978). Τέτοιοι γονείς δίνουν έμφαση στην υπακοή, στο σεβασμό απέναντι στην εξουσία και την τάξη, επιβάλουν αυστηρά πρότυπα και κανόνες. Είναι καταπιεστικοί, περιορίζουν την αυτονομία του παιδιού και δεν το ενθαρρύνουν λεκτικά. Δεν δίνουν λογικές εξηγήσεις και δεν επικοινωνούν μαζί τους. Τονίζουν τη σημασία της υπακοής, της πειθαρχίας, χρησιμοποιούν συχνά τη σωματική τιμωρία, τη λεκτική επιθετικότητα, χρησιμοποιούν λιγότερες αμοιβές και δείχνουν λίγη ζεστασιά προς τα παιδιά. Σύμφωνα με τους Maccoby & Martin (1983), οι αυταρχικοί γονείς σκοράρουν υψηλά σε μετρήσεις που αφορούν τον έλεγχο και τις απαιτήσεις προς τα παιδιά τους, ενώ σκοράρουν χαμηλά στο βαθμό που ανταποκρίνονται στις ανάγκες των παιδιών τους, στη στοργή που τους δείχνουν και την αμφίδρομη επικοινωνία μαζί τους.

Οι αυταρχικοί γονείς υποστηρίζουν την ανάπτυξη του εγωισμού, της αμεριμνησίας και της ανικανότητας αποδοχής των κοινωνικών υποχρεώσεων. Τα παιδιά τους είναι συνήθως ευγενικά, κοινωνικοποιημένα, αλλά σαν να τους λείπει γνώση σχετικά με την κατάλληλη συμπεριφορά σε συγκεκριμένες κοινωνικές καταστάσεις. Είναι ανώριμα και όχι αρκετά υπεύθυνα. Τα παιδιά των αυταρχικών γονέων αναπτύσσουν χαμηλή αυτοεκτίμηση και αυτοπεποίθηση, και ως αποτέλεσμα αντιμετωπίζουν δυσκολίες στην ανεξαρτητοποίηση καθώς και στην κοινωνικοποίηση. Ακόμη, έχουν έλλειψη της κοινωνικής αρμοδιότητας, της αυτονομίας και του αυθορμητισμού. Αναζητούν πρότυπα εκτός οικογένειας, αποσύρονται, δεν παίρνουν πρωτοβουλίες και είναι υποτακτικά. Είναι αγχωμένα και έχουν τάση προς την επιθετική συμπεριφορά. Οι έρευνες έδειξαν ότι τα κορίτσια των αυταρχικών γονέων είναι λιγότερα ανεξάρτητα και τα αγόρια τείνουν να είναι πιο επιθετικά από τα παιδιά των γονέων που ασκούν διαφορετικά διαπαιδαγωγικά στυλ (Ginsburg & Bronstein, 1993). Μία μελέτη (Strage & Brandt,

1999) έδειξε ότι τα παιδιά των αυταρχικών γονέων παρουσιάζουν προβλήματα συμπεριφοράς και αντιμετωπίζουν δυσκολίες στο σχολείο.

Οι επιτρεπτικοί γονείς (permissive parents) δεν επιβάλλουν κανέναν έλεγχο και έχουν χαμηλές απαιτήσεις, με αποτέλεσμα να είναι ανεκτικοί προς τα παιδιά τους, ακόμη και όταν παρεκτρέπονται. Είναι «μέτριοι» ως προς την ανταπόκριση στις ανάγκες των παιδιών τους, που σημαίνει ότι άλλοτε ανταποκρίνονται ικανοποιητικά, άλλοτε όχι (Baumrind, 1971,1978). Οι επιτρεπτικοί γονείς δεν είναι καθοδηγητικοί και αφήνουν τα παιδιά να ρυθμίζουν μόνα τους τη συμπεριφορά τους. Συνήθως είναι ασυνεπείς, ανυπόμονοι, αποπεμπτικοί και αδιάφοροι. Δεν θέτουν σαφή και σταθερά όρια στα παιδιά τους και σπάνια τα τιμωρούν. Ως τιμωρία χρησιμοποιούν την έλλειψη της αγάπης. Δείχνουν, επίσης την αμφιθυμία σχετικά με την πειθαρχία μέσω εναλλασσόμενης επιβράβευσης και τιμωρίας (Baumrind, 1967). Σύμφωνα με τους Maccoby & Martin (1983), οι επιτρεπτικοί γονείς σκοράρουν μέτρια στο βαθμό που ανταποκρίνονται στις ανάγκες των παιδιών τους και χαμηλά στον έλεγχο που τους ασκούν, καθώς και στις απαιτήσεις που αξιώνουν από αυτά.

Οι επιτρεπτικοί-επιεικείς γονείς (indulgent) είναι στοργικοί, ζεστοί ως ένα βαθμό, αποδέχονται και σέβονται τα παιδιά τους και ανταποκρίνονται ικανοποιητικά στις ανάγκες τους. Όμως, πολύ σπάνια θέτουν σαφή όρια και κανόνες της συμπεριφοράς των παιδιών, δεν ασκούν έλεγχο στη συμπεριφορά τους και δεν έχουν απαιτήσεις.

Από την άλλη πλευρά, *οι επιτρεπτικοί-αδιάφοροι γονείς (neglectful)* δεν εμπλέκονται καθόλου στη ζωή των παιδιών τους, δεν είναι ούτε στοργικοί, ούτε απαιτητικοί, δεν ανταποκρίνονται στις ανάγκες των παιδιών τους, δεν θέτουν όρια συμπεριφοράς και δεν ασκούν έλεγχο στα παιδιά τους (Maccoby & Martin, 1983). Πιο αναλυτικά, οι επιτρεπτικοί-αδιάφοροι γονείς δεν ενδιαφέρονται πραγματικά για τα προβλήματα των παιδιών τους. Αδιαφορούν για τις καθημερινές δραστηριότητες των παιδιών και συχνά ξεχνούν τις υποσχέσεις που δώσανε στα παιδιά τους. Οι γονείς αυτοί δεν δίνουν σημασία σε λεπτομέρειες και ανάγκες, οι οποίες είναι σημαντικές για την ανάπτυξη και την ευτυχία του παιδιού τους. Αυτό συνήθως γίνεται διότι είναι απορροφημένοι στα δικά τους προβλήματα και δεν αναλαμβάνουν τις ευθύνες τους ως γονείς (Baumrind 1991).

Οι τρείς αναφερόμενοι τύποι γονέων (υποστηρικτικοί, αυταρχικοί, επιτρεπτικοί γονείς) ταυτίζονται με τα χαρακτηριστικά του μοντέλου της γονεϊκής τυπολογίας της Baumrind (1967,

1971). Ο τέταρτος τύπος γονέων, *ο αυστηρός τύπος (strict parents)* συγκεντρώνει χαρακτηριστικά του αυταρχικού και του υποστηρικτικού τύπου γονέων, παρότι δεν ταυτίζεται με κανέναν από τους δύο. Αυτός ο τύπος γονέων συναντάται στην ελληνική κοινωνία (Μαριδάκη-Κασσωτάκη, 2009, Αντωνοπούλου & Τσίτσας, υπό δημοσίευση). Σε αυτή την κατηγορία ανήκουν οι γονείς που ενώ ασχολούνται με το παιδί, ασκούν αυστηρό έλεγχο, θέτουν όρια κυρίως στην προβληματική συμπεριφορά του παιδιού, του κάνουν συνέχεια συστάσεις προκειμένου να βελτιωθεί η συμπεριφορά του και ασκούν κριτική, ιδιαίτερα όταν η συμπεριφορά του παιδιού δεν ανταποκρίνεται στις προσδοκίες τους. Μαλώνουν τα παιδιά τους χωρίς να κάνουν προσπάθεια να τους εξηγήσουν με ήρεμο τρόπο τα λάθη τους. Σύμφωνα με τη Μαριδάκη-Κασσωτάκη (2009), οι αυστηροί γονείς τονίζουν και επαναλαμβάνουν τους κανόνες της οικογένειας και δεν παραλείπουν να λένε στο παιδί το πόσο σημαντικό είναι να τους ακολουθεί.

Καταλήγουμε, λοιπόν, στο συμπέρασμα ότι η σωστή ανάπτυξη του παιδιού επιτυγχάνεται όταν οι δύο γονείς αποδέχονται τα παιδιά τους, είναι τρυφεροί και υποστηρικτικοί, ασκούν έλεγχο με λογικό τρόπο και έχουν υψηλές προσδοκίες, χωρίς να τα αποτρέπουν να πειραματιστούν και, εν τέλει, να ανεξαρτητοποιηθούν.

1.6. Παράγοντες καθορισμού γονεϊκής τυπολογίας

Πολλές μελέτες ασχολήθηκαν με το πρόβλημα γιατί οι γονείς συμπεριφέρονται απέναντι στα παιδιά τους με ένα συγκεκριμένο τρόπο, δηλαδή τι είναι αυτό που επηρεάζει και διαμορφώνει τη γονεϊκή συμπεριφορά. Σύμφωνα με τον Belsky (1984), υπάρχουν τρεις βασικές ομάδες παραγόντων:

α) Ατομικά και ψυχολογικά χαρακτηριστικά των γονέων

β) Χαρακτηριστικά των παιδιών

γ) Περιστατικοί παράγοντες

α) Τα ατομικά και τα ψυχολογικά χαρακτηριστικά των γονέων, τα οποία επηρεάζουν τη γονεϊκή συμπεριφορά είναι: ηλικία, φύλο και χαρακτηριστικά της προσωπικότητας. Σύμφωνα με τον Belsky (1984), οι μεγαλύτερες στην ηλικία μητέρας είναι περισσότερο στοργικές απέναντι

στα παιδιά τους, τους δίνουν περισσότερα ερεθίσματα σε σχέση με τις μητέρες μικρότερης ηλικίας (ανήλικες μητέρες), οι οποίες παρουσιάζουν περισσότερες ανεπιθύμητες συμπεριφορές απέναντι στα παιδιά τους, έχουν λιγότερο ρεαλιστικές προσδοκίες σχετικά με την ανάπτυξη των παιδιών τους και δεν ανταποκρίνονται ικανοποιητικά στις ανάγκες τους. Όσο αφορά την ηλικία των αντρών, βρέθηκε πώς πιο στοργικοί και υπεύθυνοι πατέρες είναι αυτοί που βρίσκονται κοντά στην ηλικία των τριάντα ετών (Volling & Belsky, 1991).

Το φύλο των γονέων είναι ένας από τους σημαντικότερους παράγοντες καθορισμού γονεϊκής τυπολογίας. Οι μητέρες είναι πιο υποστηρικτικές από τους πατέρες, οι οποίοι χαρακτηρίζονται πιο αυταρχικοί στις πρακτικές διαπαιδαγώγησης που εφαρμόζουν (Winsler, Madigan, & Aquilino, 2005, Holmbeck, Paikoff, & Brooks-Gunn, 1995, Russell, Aloa, Feder, Glover Miller, & Palmer, 1998, Hart, Newell, & Olsen, 2003, Tein, Roosa, & Michaels, 1994). Μία πιθανή εξήγηση για αυτό είναι πώς οι μητέρες ασχολούνται πιο πολύ με τα παιδιά από ότι οι πατέρες, γνωρίζουν καλύτερα τις ανάγκες τους, επομένως είναι περισσότερο προσανατολισμένες στη φροντίδα των παιδιών (Loyd & Abidin, 1985).

Ένας αριθμός ερευνητών μελέτησε συνδυασμούς διφορούμενων στάσεων και συμπεριφορών των γονέων, καθώς και την επίδραση αυτών των συνδυασμών στην ανάπτυξη του παιδιού. Βρέθηκε ότι ενώ οι μητέρες χρησιμοποιούν περισσότερο τον ψυχολογικό έλεγχο, οι πατέρες χρησιμοποιούν πιο πολύ τον έλεγχο της συμπεριφοράς των παιδιών (Collins & Russell, 1991). Αυτές οι έρευνες εστιάζονται στην κατανόηση ολόκληρου του συστήματος της οικογένειας και δείχνουν ότι για την ανάπτυξη του παιδιού είναι επιθυμητό να συμπίπτουν οι στάσεις και οι συμπεριφορές και των δύο γονέων απέναντι στο παιδί (Cabrera, Tamis-LeMonda, Bradley, Hofferth, & Lamb, 2000, Deal, Halverson, & Wampler, 1989, Margolin, Gordis, & John, 2001, McHale, Khazan, Erera, Rotman, DeCourcey, & McConnell, 2002). Ο ιδανικότερος συνδυασμός για την ανάπτυξη του παιδιού συναντάται σε οικογενειακά περιβάλλοντα, όπου και οι δύο γονείς είναι υποστηρικτικοί ή τουλάχιστον ο ένας από τους δύο (Simons & Conger, 2007). Οι μελέτες επίσης έδειξαν πώς πολύ σπάνια συναντώνται δύο αυταρχικοί γονείς (Simons & Conger, 2007).

Ένας ακόμη πολύ σημαντικός παράγοντας που επηρεάζει την επιλογή ενός συγκεκριμένου γονεϊκού τύπου είναι και τα χαρακτηριστικά της προσωπικότητας των γονέων. Σύμφωνα με τους Metsapelto & Pulkkinen (2003), η εσωστρέφεια των γονέων συσχετίζεται

θετικά με το βαθμό υποστήριξης και στοργής απέναντι στα παιδιά τους. Οι υποστηρικτικοί γονείς έχουν υψηλή αυτοεκτίμηση, αισιοδοξία (Aunola, Nurmi, Onatsu-Arvilommi, & Pulkkinen, 1999) και ευσυνειδησία, για την οποία βρέθηκε πώς αποτρέπει την εμφάνιση προβλημάτων συμπεριφοράς στα παιδιά στην περίοδο της εφηβείας (Oliver, Guerin, & Coffman, 2009). Το πώς τα χαρακτηριστικά της προσωπικότητας των γονέων επηρεάζουν τη γονεϊκή συμπεριφορά και τυπολογία φαίνεται επίσης στις έρευνες που μελετούν τα συναισθηματικά προβλήματα των γονέων. Αυτές οι μελέτες έδειξαν ότι οι καταθλιπτικές μητέρες δείχνουν λιγότερη αποδοχή, ζεστασιά, υπομονή και αυθορμητισμό σε σύγκριση με μη καταθλιπτικές μητέρες (Conger, Mc Carthy, Yang, Lahey, & Kropp, 1984).

β) Τα χαρακτηριστικά των παιδιών που επιδρούν στη γονεϊκή συμπεριφορά είναι: φύλο, ηλικία, σειρά γέννησης, ταπεραμέντο και ικανότητες. Οι μελέτες έδειξαν ότι η συμπεριφορά των γονέων διαφέρει ανάλογα με το φύλο του παιδιού. Σύμφωνα με τους Russell & Russell (1987), οι γονείς των παιδιών ηλικίας 6 και 7 ετών, είναι πιο συναισθηματικοί στην αλληλεπίδραση με τα κορίτσια, ενώ ασκούν περισσότερο έλεγχο απέναντι στα αγόρια. Επίσης, στην περίοδο της εφηβείας, υπάρχουν περισσότερες δυσκολίες στην αλληλεπίδραση γονέα και παιδιού του ίδιου φύλου (μητέρα-κόρη, πατέρας-γιός) από ότι του διαφορετικού φύλου. Τα κορίτσια συνήθως στρέφονται προς τους πατέρες, ενώ τα αγόρια απορρίπτουν την εξουσία και των δύο γονέων και συνήθως συνδέονται με συνομήλικους όπου έχουν την εξουσία, αποφασίζουν, δρουν, επηρεάζουν και αξιολογούν από μόνα τους.

Σημαντικός παράγοντας της γονεϊκής συμπεριφοράς είναι και η ηλικία του παιδιού. Με την αύξηση ηλικίας του παιδιού, μειώνεται ο χρόνος που αφιερώνουν οι γονείς στο παιδί, καθώς και ο ψυχολογικός έλεγχος. Αυξάνεται ο έλεγχος της συμπεριφοράς του παιδιού, η χρήση λεκτικών μεθόδων πειθαρχίας, καθώς και η εστίαση στην αυτονομία του παιδιού (Kerestes, 1999). Όσο αφορά τη σχέση μεταξύ σειράς γέννησης του παιδιού και γονεϊκής τυπολογίας, βρέθηκε πώς υπάρχει συσχέτιση ανάμεσα σε αυτές τις δύο μεταβλητές (Sputa & Paulson, 1995).

Το ταπεραμέντο, η ψυχολογία, οι αξίες, οι τάσεις, τα κίνητρα, οι διανοητικές και άλλες ικανότητες του παιδιού, οι οποίες αναπτύσσονται στην άμεση αλληλεπίδραση γονείς-παιδί, επίσης καθορίζουν τη γονεϊκή τυπολογία. Το παιδί χρησιμοποιεί τις επιρροές του εξωτερικού περιβάλλοντος για να τις καλλιεργήσει μέσα από τη δική του έννοια. Κάποιες αντιδράσεις των παιδιών είναι δομικά τοποθετημένες, έτσι ώστε το παιδί να ερμηνεύει τραυματικά και με

λανθασμένο τρόπο ορισμένες συμπεριφορές των γονέων, οι οποίες είναι αντικειμενικά κατάλληλες. Τότε δεν μπορούμε να μιλήσουμε για την ενοχή των γονέων, αλλά για το ότι μερικά παιδιά είναι απλώς «δύσκολα για την αγωγή». Σύμφωνα με τον Belsky (1984), σε παιδιά που είναι κληρονομικά πιο ευαίσθητα και «δύσκολα», οι μητέρες ανταποκρίνονται λιγότερο, με αποτέλεσμα να είναι μειωμένη η αλληλεπίδρασή τους. Επομένως, τα προβλήματα μπορούν να εμφανιστούν και από τις δύο πλευρές. Από την πλευρά των γονέων, εάν δεν είναι προετοιμασμένοι για το ρόλο τους ή εάν αντιλαμβάνονται το ρόλο αυτό σαν κάτι πολύ εύκολο, έτσι ώστε να δυσκολεύουν την επαφή με το παιδί. Ιδιαιτέρως, όπως γίνεται πιο συχνά, αν στερούν το παιδί από κάθε βοήθεια και συνεργασία, αν το υπερφορτώνουν με τα χάδια και τρυφερότητες, αν σκέφτονται και μιλάνε εκείνοι αντί να το κάνει το παιδί μόνο του, καθώς και εάν το εξοικειώνουν σε έναν ανύπαρκτο κόσμο, στον οποίο όλα τα κάνουν οι άλλοι για λογαριασμό του παιδιού.

γ) Οι περιστατικοί παράγοντες επίσης επηρεάζουν την αλληλεπίδραση μεταξύ παιδιών και γονέων, διότι η γονεϊκή συμπεριφορά δεν πραγματοποιείται σε κοινωνική απομόνωση. Σύμφωνα με την Piorkowska-Petrovich (1990), εκτός από τις στάσεις των γονέων, τη συμπεριφορά και τις παθολογικές εκδηλώσεις των παιδιών επηρεάζουν και οι άλλοι παράγοντες: οικογενειακές συνθήκες, ποιότητα της στέγασης, άνεση του χώρου κατοικίας, οικονομική κατάσταση, μεγάλες οικονομικές και μεταναστατευτικές αλλαγές. Οι σημαντικότεροι περιστασιακοί παράγοντες είναι: κοινωνική θέση των γονέων, εργασιακή τους θέση, καθώς και συζυγικές τους σχέσεις (Belsky, 1984). Η κοινωνικό-οικονομική τάξη συμβάλλει στη ζωή μελών μιας οικογένειας, στην ανάπτυξη γονεϊκού ρόλου, και στις σχέσεις που κυβερνούν μέσα σε μία οικογένεια. Οι οικονομικές δυσκολίες της οικογένειας συνδέονται με την εφαρμογή αυταρχικών και τιμωρητικών πρακτικών από τους γονείς (Belsky, 1984**,** Querido, Warner, & Eyberg, 2002). Όταν οι οικονομικές δυσκολίες των γονέων συνδυάζονται με χαμηλό κοινωνικό επίπεδο, τους αποτρέπουν να είναι ενεργά εμπλεκόμενοι στην ανατροφή των παιδιών τους, επομένως δεν υποστηρίζουν ικανοποιητικά τα παιδιά τους (McLoyd, 1990). Βρέθηκε επίσης πώς οι μητέρες χαμηλότερης κοινωνικό-οικονομικής τάξης είναι περισσότερο περιοριστικές, ενώ οι μητέρες υψηλότερης κοινωνικής τάξης επικοινωνούν και υποστηρίζουν περισσότερο τα παιδιά τους (Peterson & Rollins, 1987). Επιπλέον, είναι λιγότερο στοργικές, έχουν χαμηλότερες προσδοκίες από τα παιδιά τους (Solis-Camara & Fox, 1996), είναι περισσότερο αυταρχικές και αυστηρές και παρέχουν λιγότερα γνωστικά ερεθίσματα στα παιδιά τους (Dodge, Pettit, & Bates, 1994). Επίσης,

όταν η χαμηλή κοινωνικοοικονομική κατάσταση της μητέρας συνδυάζεται και με χαμηλό επίπεδο μόρφωσης, τότε γίνεται σε μεγάλο βαθμό επιτρεπτική (Querido et al., 2002). Από την άλλη πλευρά, οι γονείς υψηλής κοινωνικοοικονομικής τάξης τείνουν να είναι επιτρεπτική ή υποστηρικτικοί (Maccoby, 1980). Όσο αφορά τη σχέση μεταξύ του επιπέδου μόρφωσης των γονέων και της γονεϊκής τυπολογίας, βρέθηκε ότι το επίπεδο μόρφωσης των μητέρων συσχετίζεται με το βαθμό στοργής που οι μητέρες επιδεικνύουν στην επικοινωνία τους με το παιδί (Klebanov, Brooks-Gunn, & Duncan, 1994).

Οι σχέσεις μεταξύ των συζύγων επίσης επιδρούν στη συμπεριφορά τους απέναντι στο παιδί. Οι μελέτες έδειξαν πώς οι μητέρες που υποστηρίζονται από τους συζύγους τους, έχουν πιο ποιοτική σχέση με τα παιδιά τους σε αντίθεση με αυτές που δεν τυγχάνουν υποστήριξης (Vander–Zanden,1993).

Ένας ακόμη παράγοντας καθορισμού γονεικής τυπολογίας είναι και ο αριθμός παιδιών στην οικογένεια. Σύμφωνα με τη μελέτη των Sputa & Paulson (1995), ο αριθμός των παιδιών στην οικογένεια συσχετίζεται με τις αντιλήψεις των εφήβων σχετικά με την γονεϊκή τυπολογία.

Ανακεφαλαιώνοντας, πρέπει να σημειωθεί ότι η γονεϊκή τυπολογία είναι μία πολυδιάστατη έννοια, η οποία περιλαμβάνει χαρακτηριστικά των παιδιών και των γονέων, την επίδραση ευρύτερου κοινωνικού περιβάλλοντος στην οικογένεια, καθώς και το ρόλο που διαθέτουν οι γονείς και τα παιδιά σε αυτό.

1.7. Σχέση μεταξύ γονεϊκής τυπολογίας και ανάπτυξης των παιδιών και των εφήβων

Δεν είναι εύκολο να ελέγξουμε πειραματικά τη διαδικασία της ανατροφής. Περισσότερες μελέτες εξερευνούν τα αποτελέσματα αυτής της διαδικασίας μέσω πολλών παραγόντων που συσχετίζονται με αυτήν. Η πλειονότητα των ερευνητικών δεδομένων συγκλίνει στην άποψη ότι ο τύπος των γονέων επηρεάζει την ψυχοκοινωνική ανάπτυξη του παιδιού, την προσωπικότητά του, την ψυχολογική ευεξία του, τις ακαδημαϊκές του επιδόσεις και τη συμπεριφορά του (Darling, 1999). Μία πρόσφατη μελέτη έδειξε πώς ο τρόπος με τον οποίον οι γονείς ασκούν τη

γονεϊκότητά τους επηρεάζει ακόμη και την ανάπτυξη χαρακτηριστικών δομών του εγκεφάλου (Belsky & de Haan, 2010).

Αυτό που χρειάζονται τα παιδιά είναι η πραγματική παρουσία και το ενδιαφέρον των γονέων για τη ζωή τους. Όταν υπάρχει συναισθηματική ζεστασιά και αγάπη, τα παιδιά αναπτύσσουν τη διεκδικητική και μη επιθετική συμπεριφορά. Ένα παιδί που αισθάνεται αποδεκτό από τους γονείς, θα είναι χαρούμενο, δυναμικό, γενναίο, με υψηλή αυτοπεποίθηση και αυτοσεβασμό. Η τρυφερότητα ως αμοιβή της καλής συμπεριφοράς αναπτύσσει την ανάγκη για την επίτευξη. Η αποδοχή και ζεστασιά από την πλευρά των γονέων συμβάλλουν στην ανάπτυξη θετικής εικόνας του εαυτού στα παιδιά. Τα παιδιά που έχουν αυτοπεποίθηση και αυτοσεβασμό, επιστρέφουν την αγάπη και το σεβασμό στους γονείς, αλλά και στο ευρύτερο κοινωνικό περιβάλλον. Έχουν λιγότερες πιθανότητες να εμφανίσουν κατάθλιψη (Dwairy, 2004), να κάνουν χρήση ουσιών, καθώς και να αναπτύξουν διαταραχή της διαγωγής, συγκρινόμενα με αυτά των αυταρχικών και των επιτρεπτικών-αδιάφορων γονέων (Smith & Hall, 2008). Είναι πιο κοινωνικά, συνεργατικά, ανεξάρτητα, υπεύθυνα, καθώς έχουν εμπιστοσύνη στον εαυτό τους (Buri, 1991).

Σύμφωνα με τους (Hastings & Rubin, 1999), τα παιδιά των υποστηρικτικών γονέων αναπτύσσουν περισσότερες ακαδημαϊκές και κοινωνικές δεξιότητες, τις οποίες διατηρούν και σε μεγαλύτερες ηλικίες. Έχει υποστηριχτεί πώς τα παιδιά των υποστηρικτικών γονέων έχουν καλύτερη γνωστική, συναισθηματική και κοινωνική ανάπτυξη, συγκρινόμενα με αυτά των αυταρχικών και των επιτρεπτικών γονέων (Maccoby & Martin, 1983). Οι έρευνες έδειξαν επίσης πώς ο υποστηρικτικός τύπος γονέων συσχετίζεται θετικά με την ψυχολογική επάρκεια και την προσαρμοστικότητα των παιδιών (Kaufmann et, 2000), με την ανάπτυξη της αυτοεκτίμησης των παιδιών (Buri, 1989, Furnham & Cheng, 2000), με την ανάπτυξη της ενσυναίσθησης στα παιδιά (Spinrad, Losoya, Eisenberg, Fabes, Shepard, Cumberland, Guthire, & Murphy, 1999) καθώς και με την ανάπτυξη της προκοινωνικής συμπεριφοράς τους (Decovic & Janssens, 1992), ενώ συσχετίζεται αρνητικά με την ανάπτυξη των συναισθηματικών και των συμπεριφορικών προβλημάτων των παιδιών (Newman, Harrison, Dashiff, & Davies, 2008) καθώς και με την εκδήλωση ψυχωτισμού στην εφηβεία (Heaven & Ciarrochi, 2006).

Ο αυταρχικός τύπος γονέων έχει συνδεθεί με τα πιο αρνητικά αποτελέσματα για τα παιδιά και τους έφηβους. Εάν οι γονείς έχουν υπερβολικές απαιτήσεις, με συχνές ενστάσεις, το

παιδί χάνει την πίστη στις προσωπικές του δυνάμεις. Υπερβολικές απαιτήσεις και κριτική εμποδίζουν την ανάπτυξη του αυτοσεβασμού και έτσι το παιδί γίνετε ανασφαλές, υπερευαίσθητο, συχνά αναγκαστικό, αγχωτικό και επιπόλαιο. Ένα τέτοιο παιδί μπορεί να βιώσει αποτυχία στο σχολείο ή να αντιμετωπίζει δυσκολίες στην προσαρμογή. Γι' αυτό πολλές φορές γίνετε ανασφαλής, επιθετικό και εχθρικό προς τους άλλους (Baumrind, 1971, 1991). Τα παιδιά των αυταρχικών γονέων συχνά παρουσιάζουν άγχος και προβλήματα αποπροσωποποίησης (Uve, Hempel, & Miles, 2003), προβλήματα προσαρμογής (Lamborn, Mounts, Steinberg, & Dornbusch, 1991), κοινωνικότητας και αποδοχής από τους συνομήλικους καθώς και προβλήματα ακαδημαϊκών επιδόσεων (Cheng, Dong, & Zhou, 1997). Έχουν χαμηλή αυτοεκτίμηση (1991), ως ενήλικες δυσκολεύονται να παίρνουν αποφάσεις (Dwairy, 2004) και εμφανίζουν υψηλά επίπεδα κατάθλιψης (Milevsky, Schlechter, Netter, & Keehn, 2007). Σύμφωνα με τους Diener & Dweck (1978), τα παιδιά των αυταρχικών γονέων αναπτύσσουν την παθητική συμπεριφορά και τις δυσπροσαρμοστικές στρατηγικές επίτευξης σκοπού. Έχουν αρνητική αυτοαντίληψη και δίνουν την έμφαση στον εξωπροσωπικό έλεγχο, προκειμένου να ρυθμίσουν τη συμπεριφορά τους. Κατά τη διάρκεια της εφηβείας έχουν φτωχότερη ψυχοκοινωνική προσαρμογή σε σχέση με τα παιδιά των υποστηρικτικών γονέων και καλύτερη από εκείνα των επιτρεπτικών γονέων (Lamborn et al., 1991).

Οι τιμωρίες που χρησιμοποιούν οι αυταρχικοί γονείς έχουν ως στόχο την παρεμπόδιση της επιθετικότητας, αλλά οι γονείς που χρησιμοποιούν τη σωματική τιμωρία αποτελούν το μοντέλο για την επιθετική συμπεριφορά. Σύμφωνα με τους Sears, Maccoby, & Levin (1957), τα πιο επιθετικά παιδιά είναι εκείνα, στα οποία οι γονείς μερικές φορές επιτρέπουν και άλλες φορές τιμωρούν την επιθετική συμπεριφορά. Εάν τα παιδιά των αυταρχικών γονέων έχουν καλές σχέσεις με τα παιδιά της ηλικίας τους και είναι ικανά να παρέχουν την αντίσταση στους γονείς, οι αρνητικές επιρροές των γονέων είναι τότε λιγότερες. Ωστόσο, παραμένει η χαμηλή θέληση προς την επίτευξη, η τάση προς τη ματαίωση και η ασταθής συναισθηματική ισορροπία.

Οι αυταρχικοί γονείς συχνά προστατεύουν υπερβολικά τα παιδιά τους και αυτή η υπερπροστασία επιβραδύνει την ψυχοκοινωνική ωρίμανση. Τα παιδιά τους πολλές φορές είναι κακομαθημένα, απρόσεκτα, αυθάδεις, εριστικά, εγωιστικά και θέτουν στους γονείς υπερβολικές απαιτήσεις. Ωστόσο, όταν βρίσκονται εκτός κύκλου της οικογένειας, γίνονται ανασφαλείς και αναστατωμένα. Τα παιδιά των υπερπροστατευτικών γονέων είναι ανασφαλείς, έχουν χαμηλό αυτοσεβασμό και έλλειψη φιλοδοξίας στην περίοδο της εφηβείας.

Όλες οι αναφερόμενες μελέτες δείχνουν πώς οι αυταρχικοί γονείς εμποδίζουν την ομαλή πορεία της ανεξαρτητοποίησης των παιδιών τους. Περιορίζουν και απαιτούν χωρίς να γνωρίζουν προφανώς ότι η σειρά των απαιτήσεων και των περιορισμών δεν είναι ασήμαντη. Εάν καμία προσπάθεια μάθησης δεν προηγείται των περιορισμών, τότε αυτό συμβάλλει στη δημιουργία κινήτρων για την αποφυγή των προσπαθειών προς την ανεξαρτητοποίηση και ανάπτυξη αυτοελέγχου.

Τα παιδιά των επιτρεπτικών γονέων είναι συνήθως ανώριμα (Maccoby & Martin, 1983), επιθετικά, εξαρτημένα (Baumrind, 1991), και έχουν χαμηλές ακαδημαϊκές επιδόσεις (Dornbusch, Ritter, Leiderman, Roberts, & Fraleigh, 1987). Έχουν χαμηλή αυτοεκτίμηση (Furnham & Cheng, 2000), η οποία συμβάλλει στην ανάπτυξη της καταθλιπτικής συμπτωματολογίας (Simons et, 2002).

Τα παιδιά των επιτρεπτικών-αδιάφορων γονέων είναι παρορμητικά (Barber, 1996), με χαμηλές ακαδημαϊκές επιδόσεις (Maccoby & Martin, 1983) και συνήθως δεν μπορούν να ρυθμίσουν μόνα τη συμπεριφορά τους. Συχνά παρουσιάζουν κοινωνικές και μαθησιακές δυσκολίες, καθώς και τάσεις επιθετικότητας, επαναστατικότητας και κοινωνικής επιφυλακτικότητας (Baumrind, 1971, Dornbusch, Carlsmith, Bushwall, Ritter, Leiderman, Hastort, & Gross, 1985, Peterson & Rollins, 1987, MacDonald, 1992, όπως αναφέρεται στο Vasta, Haith, & Miller, 1998, Becker, 1964, Patterson, DeBaryshe, & Ramsey, 1989). Μία πιθανή εξήγηση είναι πώς η αποφυγή του παιδιού όταν το παιδί εξαρτάται απόλυτα από τους γονείς αποδυναμώνει τις συναισθηματικές σχέσεις μεταξύ γονέα και παιδιού. Αυτό γενικεύεται στη μετέπειτα ζωή και δυσκολεύει τις σχέσεις του παιδιού με το γύρω κόσμο. Εάν οι γονείς αποφεύγουν να έχουν σχέσεις με το παιδί τους, το παιδί γίνεται ανίκανο να θεσπίσει επαρκείς συναισθηματικές σχέσεις, δεν είναι υπομονετικό και συνήθως δείχνει εχθρότητα προς το περιβάλλον του (Feshbach, 1978). Οι Elicker, Englund, & Sroufe (1992) επίσης περιγράφουν αυτά τα παιδιά ως θυμωμένα, επιθετικά, απομονωμένα και αντιπαθείς από το άλλο φύλο. Τα συναισθήματα όπως ενσυναίσθηση, ευθυμία, αφιλοκέρδεια, σπάνια αναπτύσσονται σε αυτά τα παιδιά. Σε αντίθεση με τα παιδιά των υποστηρικτικών γονέων, αυτά τα παιδιά στην περίοδο της εφηβείας χαρακτηρίζει παθητικότητα, έλλειψη αυτοενίσχυσης (Aunola, Stattin, & Nurmi, 2000) και υψηλά επίπεδα κατάθλιψης (Mileysky, Schlechter, Netter, & Keehn, 2007). Σύμφωνα με τους Smith & Hall (2008), ένα τέτοιο παιδί είναι πολύ πιθανό να κάνει χρήση ουσιών στην περίοδο της εφηβείας.

Η πλειοψηφία των ερευνητικών δεδομένων ταυτίζεται με την άποψη ότι η συμπεριφορά των γονέων που έχει πιο αρνητικές συνέπειες στην ανάπτυξη των παιδιών και των εφήβων είναι η απόρριψη, η αποφυγή, οι υπερβολικές απαιτήσεις, καθώς και η υπερβολική προστασία των παιδιών (Piorkowska-Petrovich, 1990). Αντιθέτως, είναι επιθυμητή συνεργασία, αποδοχή και σεβασμός των δικαιωμάτων των παιδιών. Τα παιδιά ωφελούνται όταν οι γονείς είναι υποστηρικτικοί, στοργικοί, όταν ενθαρρύνουν την αμφίδρομη επικοινωνία μαζί τους χρησιμοποιώντας συζήτηση και λογικές εξηγήσεις και ταυτόχρονα όταν ορίζουν κανόνες και όρια ελέγχοντας έτσι τη συμπεριφορά των παιδιών τους (Darling & Steinberg, 1993). Όταν υπάρχει αγάπη και συνεργασία μεταξύ παιδιού και γονέων, δημιουργείται σχέση εμπιστοσύνης μεταξύ τους. Ένα τέτοιο παιδί ζητά βοήθεια και συμβουλή από τους γονείς, είναι ικανοποιημένο με την εργασία και τα αποτελέσματά του, είναι επίμονο, με αναπτυγμένη ικανότητα προς τη συνεργασία και αποδοχή της ευθύνης.

1.8. Τα παιδιά απαιτούν όσο τίποτα άλλο την αγάπη, την αποδοχή, τη θετική αναγνώριση και το σεβασμό από τους γονείς

Οι γονείς λειτουργούν σαν πρότυπα συμπεριφοράς για τα παιδιά τους. Γι' αυτό είναι πολύ σημαντικό να είναι σε θέση να γνωρίζουν τη δύναμη του ρόλου τους στην ανατροφή του παιδιού, να αισθάνονται έντονη ανάγκη για συνεχή επιμόρφωση και μάθηση σχετικά με θέματα αποτελεσματικής διαπαιδαγώγησης των παιδιών, να αναλύουν και να αναθεωρούν δικοί τους συμπεριφορά για να μπορέσουν να τη κατευθύνουν με τρόπο επιθυμητό. Θα πρέπει να διευρύνουν τις γνώσεις και τις πράξεις κατευθυνόμενες στο παιδί ανάλογα με το αναπτυξιακό του στάδιο.

Κάθε παιδί έχει προσωπική ακεραιότητα, μοναδική και ανεπανάληπτη προσωπικότητα, την οποία οι γονείς θα πρέπει να σέβονται και στην οποία θα πρέπει να προσαρμοστούν. Οι γονείς θα πρέπει να παρουσιάζουν στα παιδιά τους την πραγματικότητα έτσι όπως είναι, έτσι ώστε να έχουν μια ρεαλιστική εικόνα για τον κόσμο που τα περιβάλλει. Επομένως, θα πρέπει να απαντούν στις ερωτήσεις των παιδιών με ειλικρίνεια, να μη εμποδίζουν, αλλά να υποστηρίζουν ανεξάρτητες προσπάθειες των παιδιών, να μη προστατεύουν τα παιδιά τους από τυχόν αποτυχίες,

να μην παρουσιάζουν στα παιδιά την ιδανική εικόνα του κόσμου, καθώς και τις ψευδείς επιτυχίες.

Δεν αρκεί, όμως, μόνο η γνώση σχετικά με αποτελεσματικούς τρόπους συμπεριφοράς απέναντι στα παιδιά, αλλά χρειάζεται η εφαρμογής αυτής της γνώσης στην πράξη. Εάν οι γονείς ένα λένε, άλλο κάνουν και τρίτο ζητούν από το παιδί, δεν θα καταφέρουν ποτέ να έχουν θετική επίδραση στη συμπεριφορά του παιδιού. Οι γονείς τη σημερινή εποχή θα πρέπει να είναι σε θέση να αναγνωρίζουν τα λάθη τους, να έχουν μια ανοιχτή επικοινωνία με τα παιδιά τους, καθώς και να χτίζουν την εμπιστοσύνη και το σεβασμό. Υπάρχουν γονείς που παρόλο που έχουν συνείδηση του ρόλου τους, αδυνατούν να εφαρμόσουν τις γνώσεις αυτές. Τέτοιοι γονείς συνήθως βρίσκονται μπροστά σε «δικαστήριο» δικής τους συνείδησης και γίνονται ανασφαλείς απέναντι στον εαυτό τους και στο ρόλο που διαθέτουν ως γονείς.

Αμέσως μετά την αγάπη, το σπουδαιότερο δώρο του γονέα προς το παιδί είναι η αίσθηση της πειθαρχίας. Η πειθαρχία σημαίνει διδασκαλία, όχι τιμωρία. Απαραίτητο για το μεγάλωμα και το χειρισμό των παιδιών είναι το να τίθενται ορισμένα όρια και να υπάρχει η δυνατότητα για το παιδί να λειτουργήσει άνετα μέσα σε αυτά. Οι γονείς βάζουν συνεχώς όρια γύρω στα παιδιά τους για να τα προστατεύσουν. Όταν τα καταφέρνουν, και τα παιδιά απολαμβάνουν τη σιγουριά που τους εξασφαλίζουν, αναπτύσσονται σωστά, ώστε την κατάλληλη στιγμή να μπορούν να δοκιμάσουν και να ξεπεράσουν τα όρια που τίθενται. Βασικές προϋποθέσεις της επιτυχημένης αποβολής των ορίων είναι η αυτοπεποίθηση που αισθάνεται ο γονέας όταν θέτει κάποιο όριο, καθώς και προσαρμογή ορίων στις ιδιαίτερες κλίσεις και στα ενδιαφέροντα κάθε παιδιού. Αυτό σημαίνει ότι οι γονείς πρέπει να προσαρμόσουν τις προσδοκίες τους ανάλογα με το στάδιο ανάπτυξης του παιδιού όχι μόνο ηλικιακό, αλλά και το συναισθηματικό, για να μπορέσει το παιδί να ανταπεξέλθει στις απαιτήσεις της πραγματικότητας.

Η θέσπιση ορίων από τους γονείς είναι πολύ σημαντική. Τα όρια πρέπει να είναι σταθερά, ξεκάθαρα, πρέπει να θέτονται ώστε να προλαμβάνουν προβλήματα πριν εμφανιστούν ή πριν χειροτερέψει κάποια κατάσταση, να εκφράζονται με θετικό τρόπο ως υποσχέσεις, προειδοποιήσεις και πληροφορίες και όχι ως απειλές. Χρειάζεται όμως ιδιαίτερη προσοχή, διότι αν δε γίνει με το σωστό τρόπο, στη σωστή στιγμή ή αν δοθούν λανθασμένα όρια ή ακόμη αν αυτά δεν τηρηθούν, τότε όχι μόνο δεν θα επέλθει το επιθυμητό αποτέλεσμα, αλλά θα υπάρξουν και αρνητικές επιπτώσεις, τόσο στα ίδια τα παιδιά, αλλά και γενικότερα στην οικογένεια.

Στο δρόμο θέσπισης αυτών των κανόνων, οι γονείς αντιμετωπίζουν προβλήματα. Οι γονείς με έλλειψη αυτοπεποίθησης, καθώς και αυτή που δεν δέχονται τα παιδιά για αυτό που είναι, ασκούν τη σωματική τιμωρία. Η σωματική τιμωρία δημιουργεί αντιφατικά συναισθήματα στα παιδιά. Από τη μια πλευρά, προκαλεί θυμό και επιθετικότητα απέναντι στον γονέα που τιμωρεί, και από την άλλη το άγχος και υποδούλωση, ματαιώνοντας το ίδιο το παιδί. Η επιρροή που έχει σωματική τιμωρία στην ανάπτυξη της προσωπικότητας του παιδιού μπορεί να είναι σοβαρή και μακροπρόθεσμη.

Λεκτικές τιμωρίες, όπως προειδοποίηση, κραυγές, απειλές, προσβολές, κριτικές, είναι οι πιο συχνές μορφές της τιμωρίας. Στις περισσότερες περιπτώσεις, οι γονείς δεν έχουν συνείδηση σε σχέση με το πόσο συχνά χρησιμοποιούν σκληρές λεκτικές τιμωρίες. Παρόλο αυτά, οι λεκτικές τιμωρίες έχουν παρόμοιες συνέπειες στα παιδιά όπως και οι σωματικές. Συχνές προσβολές συμβάλλουν στη δημιουργία μιας αρνητικής προσωπικής ταυτότητας. Αυτό στη συνέχεια ωθεί την επιθετικότητα και την έκφρασή της με κοινωνικά απαράδεκτο τρόπο. Αυτό συμβαίνει, διότι το παιδί που συνέχεια δέχεται προσβολή, μείωση, κριτική, δεν θα μπορέσει να αναπτύξει την πίστη στον εαυτό του και στις δικές του ικανότητες, και ως αποτέλεσμα αντί να επιλέξει τις κοινωνικά αποδεκτές συμπεριφορές, θα υιοθετήσει επικίνδυνες και αντικοινωνικές μορφές συμπεριφοράς.

Καταλήγουμε, λοιπόν, στο συμπέρασμα ότι η σωστή ανάπτυξη του παιδιού επιτυγχάνεται όταν οι γονείς δείχνουν πραγματικό ενδιαφέρον για το παιδί, σέβονται τις ικανότητές του, θέτουν σαφή όρια και αποφεύγουν τις λεκτικές και τις σωματικές τιμωρίες. Τα παιδιά απαιτούν όσο τίποτα άλλο την αγάπη, την αποδοχή, τη θετική αναγνώριση και το σεβασμό από τους άλλους. Επομένως, οι γονείς πρέπει να είναι καλοί ακροατές, να ανταποκρίνονται στις ανάγκες των παιδιών τους, να τα ενθαρρύνουν, υποστηρίζουν αφήνοντάς τα να πειραματιστούν. Γι’ αυτό χρειάζεται να γίνουν επίμονες προσπάθειες, να τους παρέχεται περισσότερη υποστήριξη, πολλαπλές ευκαιρίες για επιτυχία, θετική ανατροφοδότηση και ειδικότερα η αίσθηση ότι κάποιος ενδιαφέρεται πραγματικά για αυτούς. Σε μία τέτοια ατμόσφαιρα, δυναμώνουν τα κίνητρα των παιδιών προς την ανεξαρτητοποίηση και την αυτοπραγμάτωση.

Κεφάλαιο 2: Σφαίρα ελέγχου (Locus of control)

2.1. Ο κόσμος στον οποίο ζούμε είναι γεμάτος από λάθη

Υπάρχουν τόσες πολλές σκέψεις για τον εαυτό μας, όσο και οι άνθρωποι ενώ κάθε μία από αυτές είναι λιγότερο ή περισσότερο λανθασμένη. Όπως υποστηρίζει ο Adller (1989): «*Ο κόσμος στον οποίο ζούμε είναι γεμάτος από λάθη*» (σελ. 127). Σε κάποιους ανθρώπους αυτά τα λάθη είναι αξιοπρόσεκτα, ενώ σε άλλους είναι ασήμαντα. Κάποιοι άνθρωποι στο δρόμο της ανάπτυξης κάνουν λιγότερα λάθη και χρησιμοποιούν τις δυνατότητές τους στο ανώτερο όριο, ενώ κάποιοι άλλοι, σε αυτόν το δρόμο χάνονται χωρίς να καταφέρνουν να βρουν την απάντηση σε αυτή την ερώτηση ή ακόμα δίχως να προσπαθούν να διατυπώσουν κάποια λύση.

Αυτά τα λάθη σχετίζονται με τρεις σπουδαίες υποχρεώσεις, τις οποίες πρέπει να πραγματοποιήσει κάθε άνθρωπος και έχουν σχέση με την εικόνα που έχουμε για τον εαυτό μας, με την άποψή μας για τους σημαντικούς άλλους, για το επάγγελμα και για την αγάπη. Οι ερωτήσεις από τις οποίες ξεκινάμε είναι: «Πώς να βρω το επάγγελμα το οποίο θα με ικανοποιήσει να ζω σε αυτόν τον κόσμο?», «Πώς να βρω τον κατάλληλο χώρο μεταξύ των ανθρώπων, οι οποίοι συνθέτουν το περιβάλλον μου, έτσι ώστε να απολαμβάνω την κοινωνία στην οποία ανήκω;» και «Πώς να ζω αποδεχόμενη ότι τα δύο φύλα μοιράζονται τον ίδιο χώρο και ότι το μέλλον και η επιβίωση των ανθρώπων εξαρτάται από το βίωμα της αγάπης;» Εάν βρούμε τις ικανοποιητικές απαντήσεις, βέβαια, σύμφωνα με τις ικανότητές μας, είμαστε στον δρόμο που φτιάχνουμε μία ώριμη προσωπικότητα, και μια ζωή που αξίζει να ζούμε, δηλαδή, τη ζωή με ποιότητα.

Το μοτίβο της ζωής κάθε ανθρώπου καθρεφτίζεται στην δική του άποψη για αυτές τις τρεις ερωτήσεις. Παραδείγματος χάριν, ο άνθρωπος, που δεν είναι ευχαριστημένος με την αγάπη, που δεν κάνει προσπάθεια στο επάγγελμά του, που αφήνει όλα στη «μοίρα», που δεν ξέρει να γίνει ευτυχισμένος, καθώς και αυτός που εκλαμβάνει τη συναναστροφή με τους άλλους ως επιβάρυνση, σίγουρα έχει περιορισμένο πεδίο δραστηριοτήτων. Η ζωή για αυτόν είναι επικίνδυνη και περιορισμένη, επειδή την αναλαμβάνει σαν κάτι πάνω στο οποίο δεν έχει επιρροή. Από την άλλη πλευρά, ο άνθρωπος, για τον οποίον η αγάπη σημαίνει μία πλούσια κοινότητα, για τον οποίο η εργασία είναι ο δρόμος προς την επιτυχία την οποία δημιουργεί μόνος

του, ο οποίος έχει πολλούς φίλους και συναναστροφές, βλέπει τη ζωή ως δημιουργική αποστολή που του φέρνει περισσότερες επιτυχίες παρά αποθαρρυντικές αποτυχίες. Ένα τέτοιο άτομο πιστεύει στην ικανότητά να ελέγχει τα γεγονότα της ζωής και το πεπρωμένο του και αντιλαμβάνεται ότι ένα γεγονός είναι αποτέλεσμα χαρακτηριστικών της προσωπικότητας, συμπεριφοράς, προσπάθειας και της προετοιμασίας του.

2.2. Σφαίρα ελέγχου: Εννοιολογική προσέγγιση

«Πέρα από τις οργανικές μεταβλητές, βιολογικές και δομικές διαφορές για τις οποίες πολύ λίγα είναι γνωστά επί του παρόντος, οι άνθρωποι έχουν τη γλώσσα και την ικανότητα να ελέγχουν με προσοχή μελλοντικά γεγονότα».

Kalish (1981)

Στις τελευταίες δεκαετίες ο όρος *«σφαίρα ελέγχου» (locus of control)* αποτελεί ένα σημαντικό αντικείμενο μελέτης. Η σφαίρα ελέγχου είναι μία από τις πιο μελετημένες μεταβλητές στην ψυχολογία (Rotter, 1990). Αναπτύχθηκε στην ψυχολογία μέσω θεωρίας της κοινωνικής μάθησης και θεωρείται ως σημαντική πτυχή της προσωπικότητας (Rotter, 1966, Opacich, 1995). Η σφαίρα ελέγχου είναι ένα εκ φύσεως συστατικό της ανθρώπινης προσωπικότητας και έχει σχέση με την ικανότητα του ατόμου να ελέγχει γεγονότα στους διάφορους τομείς της ζωής του. Σύμφωνα με τον Petz (1992), η σφαίρα ελέγχου είναι αντιληπτό μέρος των γεγονότων, τα οποία το άτομο βιώνει σαν αιτίες διαχείρισης προσωπικής συμπεριφοράς, καθώς και τις αιτίες επιτυχιών και αποτυχιών. Είναι η τάση του ατόμου να αποδίδει τις αποτυχίες και τις επιτυχίες του στους εσωτερικούς ή εξωτερικούς παράγοντες (Kaslow, Rehm, Pollack, & Siegel, 1988, Seligman, Kaslow, Alloy, Peterson, Tannenbaum, & Abramson, 1984). Ως μία τέτοια μεταβλητή, επηρεάζει τη συμπεριφορά του ατόμου. Επηρεάζει σημαντικά τα κίνητρα, τις προσδοκίες, καθώς και την αυτοπεποίθηση (McCombs, 1991). Συσχετίζεται με την ερμηνεία της εξουσίας και της αυτονομίας, με την αποδοχή, καθώς και με την κοινωνική εμπλοκή και αρμοδιότητα (Weisz, Weiss, Wasserman, & Rintoul, 1987).

Η ανάπτυξη της σφαίρας ελέγχου απορρέει από την οικογένεια, τον πολιτισμό και τις εμπειρίες του παρελθόντος που οδηγούν σε ανταμοιβές. Η συμπεριφορά ενός παιδιού καθοδηγείται σε μεγάλο βαθμό από ενισχύσεις (θετικές και αρνητικές) των γονέων. Οι

ενισχύσεις αυτές καθορίζουν τις υποκειμενικές κρίσεις του παιδιού σχετικά με τα γεγονότα στη ζωή του, καθώς και σχετικά με τις πεποιθήσεις για το τι προκαλεί τις ενέργειές του.

Τα άτομα διαχωρίζονται ως προς τη σφαίρα ελέγχου σε δύο βασικές κατηγορίες (Rotter, 1954): άτομα με *εσωτερική σφαίρα ελέγχου (internal locus of control)* και άτομα με *εξωτερική σφαίρα ελέγχου (external locus of control)*. Τα άτομα εσωτερική σφαίρα ελέγχου πιστεύουν στην πιθανότητα της επιλογής ενός αποτελέσματος, στην ικανότητα να ελέγξουν τα γεγονότα της ζωής και το πεπρωμένο τους και αντιλαμβάνονται ότι ένα γεγονός είναι αποτέλεσμα χαρακτηριστικών της προσωπικότητάς τους, καθώς και συμπεριφοράς, προσπάθειας και προετοιμασίας τους. Τα άτομα με εσωτερική σφαίρα ελέγχου αισθάνονται ευθύνη για θετικά και αρνητικά αποτελέσματα των πράξεών τους (Lefcourt, 1966, Rotter, 1966). Αντιθέτως, το άτομα με εξωτερική σφαίρα ελέγχου πιστεύουν ότι οι επιτυχίες ή οι αποτυχίες στη ζωή τους είναι αποτέλεσμα εξωτερικών παραγόντων. Κατηγορούν τους άλλους και τις συνθήκες για αποτυχίες που αντιμετωπίζουν και δεν αισθάνονται πλήρως ικανοποιημένα όταν επιταχύνουν, διότι πιστεύουν πώς η επιτυχία τους δεν εξαρτάται από αυτούς (Joe, 1971, Rotter, 1966). Θεωρούν ότι το μέλλον εξαρτάται σε ελάχιστο βαθμό από τους ίδιους και ότι καθορίζεται από εξωτερικούς παράγοντες, όπως η μοίρα, η τύχη, η πιθανότητα, το απρόβλεπτο (MacDonald, 1973). Σύμφωνα με τον Opacich (1995), η εξωτερική σφαίρα ελέγχου είναι άμυνα απέναντι σε αρνητικές πληροφορίες, οι οποίες έρχονται από τον εξωτερικό κόσμο. Χρησιμοποιώντας εξωτερικές συνθήκες, το άτομο βρίσκει δικαιολογίες για τις επιτυχίες και τις αποτυχίες του, και συνήθως αποδίδει επιτυχίες των άλλων σε εξωτερικούς παράγοντες, και προσωπικές αποτυχίες σε άσχημες περιστάσεις. Με αυτόν τον τρόπο κινείται στο περιβάλλον του για να μπορέσει να αποφύγει τις δυσλειτουργικές του συμπεριφορές.

Συνοπτικά, τα άτομα που διαθέτουν εσωτερική σφαίρα ελέγχου, πιστεύουν ότι η ζωή τους βρίσκεται υπό τον έλεγχό τους και ότι οι αποφάσεις τους δεν επηρεάζονται ιδιαίτερα από εξωγενείς παράγοντες. Το αποτέλεσμα της συμπεριφοράς τους τα άτομα με εσωτερική σφαίρα ελέγχου αποδίδουν στις ικανότητες τους, στις προσπάθειες ή σε κάποια άλλα χαρακτηριστικά της προσωπικότητάς τους. Ένα παράδειγμα θα ήταν «*Όσο πιο πολύ μελέτη, τόσο καλύτερους βαθμούς παίρνω*» (Gershaw, 1989). Εκείνοι οι οποίοι έχουν εξωτερική σφαίρα ελέγχου πιστεύουν ότι η ζωή τους επηρεάζεται δραστικά από εξωτερικά γεγονότα και ότι οι ίδιοι δεν είναι συνήθως σε θέση να καθορίσουν αυστηρά την πορεία τους. Ένα παράδειγμα θα ήταν «*Ο βαθμός μου είναι χαμηλός διότι οι ερωτήσεις ήταν πολύ δύσκολες*». Από το παράδειγμα φαίνεται πώς τα άτομα με

εξωπροσωπικό έλεγχο τείνουν να αποδίδουν τις εμπειρίες τους στην τύχη, στη μοίρα, στις επιρροές κάποιων άλλων δυνάμεων που βρίσκονται εκτός εαυτού και θεωρούν ότι δεν έχουν έλεγχο των γεγονότων σε ικανοποιητικό βαθμό.

Με άλλα λόγια, εάν ένα άτομο πιστεύει ότι η συμπεριφορά του είναι αποτέλεσμα της μοίρας, και το άλλο πιστεύει ότι είναι αποτέλεσμα σκληρής προσπάθειας, αυτά τα δύο άτομα θα διαφέρουν στη ρύθμιση των στόχων, καθώς και στην προσπάθεια που θα κάνουν για να πετύχουν αυτούς τους στόχους. Αυτή είναι η βασική διαφορά μεταξύ ενδοπροσωπικού και εξωπροσωπικού ελέγχου. Επομένως, τα άτομα με εσωτερική σφαίρα ελέγχου είναι περισσότερο δραστήρια, προσπαθούν να ελέγχουν το περιβάλλον τους. Σύμφωνα με τους Wolk & DuCette (1974), αυτά τα άτομα δεν είναι μόνο περισσότερο δραστήρια στην αναζήτηση των πληροφοριών, αλλά και στην χρήση αυτών των πληροφοριών. Μία πιθανή εξήγηση γι' αυτό είναι ότι τα άτομα που διαθέτουν τον ενδοπροσωπικό έλεγχο ίσως έχουν υψηλότερα επίπεδα αυτοαποτελεσματικότητας. Βασική πρόταση της θεωρείας της αυτοαποτελεσματικότητας είναι ότι οι προσδοκίες ενός ατόμου για την αποτελεσματικότητα του είναι θεμελιώδες στοιχείο της ανθρώπινης σκέψης και δράσης (Bandura, 1989). Πιο συγκεκριμένα, οι άνθρωποι επηρεάζουν τα επίπεδα κινήτρων και επιτευγμάτων τους μέσω της εκτίμησης για τις ικανότητες τους να αντεπεξέλθουν στις προκλήσεις της ζωής. Αυτές οι εκτιμήσεις και οι προσδοκίες γίνονται κατανοητές μέσα από ένα ευρύτερο θεωρητικό πλαίσιο, την κοινωνιογνωστική θεωρία του Bandura (1986), η οποία βασίζεται σε δύο αρχές (Cervone & Williams, 1992). Πρώτον, ότι η αντίληψη και η συμπεριφορά του ατόμου είναι αποτέλεσμα της αμοιβαίας αλληλεπίδρασης μεταξύ γνωστικών, συμπεριφοριστικών και περιβαλλοντικών παραγόντων και δεύτερον ότι μέσα από μία σειρά γνωστικών ικανοτήτων οι άνθρωποι μαθαίνουν, ερμηνεύουν, προλαμβάνουν γεγονότα του περιβάλλοντος και καθοδηγούν τις πράξεις τους. Σύμφωνα με αυτήν την θεωρία, λοιπόν, οι προσδοκίες αυτοαποτελεσματικότητας είναι ένα από τα στοιχεία του ατόμου, τα οποία καθορίζουν τα κίνητρα, το συναίσθημα και τη συμπεριφορά. Έτσι, ένα άτομο με υψηλότερα επίπεδα αυταποτελεσματικότητας έχει προφανώς περισσότερες πιθανότητες να αναπτύξει την εσωτερική σφαίρα εκτός εάν η απόδοση στους εσωτερικούς παράγοντες είναι υπερβολική.

Ωστόσο, η σφαίρα ελέγχου δεν είναι τυπολογική έννοια. Οι άνθρωποι δεν διαχωρίζονται αποκλειστικά σε αυτές τις δύο διαστάσεις της σφαίρας ελέγχου, αλλά τοποθετούνται σε μία συνεχή γραμμή και ανάλογα με τη κατάσταση την οποία αντιμετωπίζουν, έχουν περισσότερο εσωτερικό ή εξωτερικό έλεγχο (Carlise-Frank, 1991). Παρότι υπάρχει μία γενική τάση του

ατόμου να αξιολογεί τις επιτυχίες και αποτυχίες του λίγο πολύ ενδωπροσωπικά ή εξωπροσωπικά, οι αξιολογήσεις αυτές διαφέρουν από κατάσταση σε κατάσταση. Έτσι, νέα βιώματα και κοινωνική μάθηση μπορούν με το χρόνο να αλλάξουν τις προσδοκίες σχετικά με τις συνέπειες της συμπεριφοράς, επομένως και τη σφαίρα ελέγχου. Αυτό σημαίνει πώς οι γονείς χρησιμοποιώντας συγκεκριμένες πρακτικές και συμπεριφορές συμβάλλουν σημαντικά στην διαμόρφωση της σφαίρας ελέγχου των παιδιών και των εφήβων.

2.3. Σφαίρα ελέγχου: Ιστορική αναδρομή

Η μελέτη εσωτερικής και εξωτερικής σφαίρας ελέγχου του Rotter (1966) ήταν η πρώτη συστηματική και θεωρητικά τεκμηριωμένη μελέτη των διαφορών στην έκφραση της συμπεριφοράς. Το θεωρητικό υπόβαθρο της θεωρίας της κοινωνικής μάθησης του Rotter (1960, 1970, 1981, 1982) είναι η συμπεριφοριστική θεωρία της μάθησης (Wathson, 1913, Skinner, 1938, 1945, 1969, Bandura, 1962, 1975) καθώς και η θεωρία της προσωπικότητας, την οποία διαμόρφωσε ο ίδιος βασιζόμενος στις αρχές της συμπεριφοριστικής ψυχολογίας (1942, 1972). Σύμφωνα με αυτήν την θεωρία, η συμπεριφορά του ατόμου μπορεί να προβλεφθεί καλύτερα εάν την ερμηνεύουμε σε σχέση με το περιβάλλον του.

Σύμφωνα με τον Rotter (1966), υπάρχουν τέσσερεις μεταβλητές στην κοινωνική θεωρία μάθησης που καθορίζουν την άποψη του ατόμου σχετικά με το εάν ευθύνεται ή όχι σε κάθε πιθανή επιτυχία ή αποτυχία του: α) η πιθανή συμπεριφορά του ατόμου, β) οι προσδοκίες του ατόμου, γ) οι ενισχύσεις, καθώς και δ) οι ψυχολογικές καταστάσεις. Η προσδοκία αναφέρεται στην πιθανότητα να υπάρξει κάποια ανταμοιβή ως αποτέλεσμα μιας συγκεκριμένης συμπεριφοράς. Η ενίσχυση αναφέρεται στο γεγονός ότι το άτομο προτιμά ένα συγκεκριμένο στόχο ανάλογα με τις ανάγκες και τις αξίες του. Η ψυχολογική κατάσταση αναφέρεται στην ερμηνεία του ατόμου σχετικά με μια δεδομένη κατάσταση. Οι αναφερόμενες μεταβλητές επηρεάζονται και από την προσωπικότητα του ατόμου, τη γνωστική του δομή, η οποία καθορίζει τον τρόπο της ερμηνείας και ανάλογα προκαλεί συγκεκριμένα συναισθήματα και συμπεριφορές. Οι θεωρίες της προσωπικότητας υποστηρίζουν την άποψη ότι η πίστη στη μοίρα, στην πιθανότητα, στην τύχη ή στην ικανότητα οδηγεί στη δημιουργία των διαφορών στη συμπεριφορά (Rotter, Chance, & Phares, 1972).

Ο Rotter (1966) εκτός από την θεωρία του, δημοσίευσε και την πρώτη κλίμακα μέτρησης, την οποία ονόμασε Εσωτερική και Εξωτερική Κλίμακα Ελέγχου (I-E Scale, Internal or External Scale). Η κλίμακα αυτή χρησιμοποιήθηκε ευρέως, παρόλο που πολλοί κοινωνικοί ψυχολόγοι είναι της άποψης ότι η θεωρία καθώς και η κλίμακα του Rotter δεν διαχωρίζουν επιμέρους παράγοντες. Ένα επιπλέον πρόβλημα που αντιμετωπίζει η εγκυρότητα της κλίμακας αυτής είναι ότι προσπαθεί να καλύψει μεγάλο εύρος των εκφάνσεων της ζωής, πολλές από τις οποίες είναι σχεδόν αδύνατο να καθορίσει το άτομο από μόνο του. Ως αποτέλεσμα, η έννοια του εσωτερικού ελέγχου σε αυτές τις περιπτώσεις χάνει την ισχύ της.

Μία επαναστατική ιδέα στη μελέτη της σφαίρας ελέγχου είναι ότι η εσωτερική και η εξωτερική σφαίρα ελέγχου αποτελούν τα δύο άκρα σε μία διαρκή γραμμή (Rotter, 1966). Επομένως, εννοούμε ότι όλοι μας κατέχουμε σε λιγότερο ή περισσότερο βαθμό τις αναφερόμενες σφαίρες ελέγχου. Τελευταίες δεκαετίες υπάρχει μια συζήτηση σχετικά με το εάν η σφαίρα ελέγχου αποτελείται μόνο από αυτές τις δύο διαστάσεις ή είναι μία πολυπαραγοντική έννοια (Phares, 1976, Strickland, 1978).

Η υπόθεση του Rotter για την ύπαρξη μίας διάστασης της σφαίρας ελέγχου έχει αμφισβητηθεί από τον Levenson (1973), ο οποίος υποστηρίζει πώς οι διαστάσεις της σφαίρας ελέγχου πρέπει να διαχωρίζονται. Ο Levenson (1973) χρησιμοποίησε για πρώτη φορά την τριπαραγοντική δομή της σφαίρας ελέγχου, όπου οι τρεις διαστάσεις βρίσκονται στα τρία άκρα ενός τριγώνου, παρά αποτελούν τις δύο άκρες μιας ευθείας γραμμής. Οι δύο υποκλίμακες μετρούν την εξωτερική σφαίρα ελέγχου (έλεγχος της τύχης και της επίδρασης των σημαντικών άλλων) και μία υποκλίμακα την εσωτερική σφαίρα ελέγχου. Ο Krampen (1991) στη συνέχεια ανέπτυξε αυτήν τη κλίμακα του Levenson ώστε να έχει εφαρμογή σε πολλές πολιτισμικές ομάδες και να γίνει διαπολιτισμική.

Στη δεκαετία του 1970, ο Weiner (1974) πρότεινε ότι θα πρέπει να εξεταστούν οι διαφορές μεταξύ εκείνων που το αποτέλεσμα των πράξεών τους αποδίδουν σε σταθερή αιτία, καθώς και εκείνων που αποδίδουν το αποτέλεσμα σε ασταθείς παράγοντες. Σύμφωνα με τον Weiner, οι αποδόσεις θα μπορούσαν να είναι: ικανότητα (εσωτερική σταθερή αιτία), προσπάθεια (εσωτερική ασταθή αιτία), δυσκολία στην εργασία (εξωτερική σταθερή αιτία) ή τύχη (εξωτερική ασταθής αιτία). Στις πιο πρόσφατες εκδόσεις, ο Weiner (1980) χρησιμοποιεί διαφορετική ορολογία για τις τέσσερεις αυτές αιτίες, όπως «ευκαιρία» σε αντικατάσταση της τύχης. Στη

συνέχεια, ο Connell (1985) δημιούργησε δική του κλίμακα προσαρμοσμένη στην εκπαίδευση, όπου χρησιμοποιούσε τρεις βασικές διαστάσεις: εσωτερική σφαίρα ελέγχου, εξωτερική σφαίρα ελέγχου και άγνωστη σφαίρα ελέγχου.

Σύμφωνα με μία άλλη προσέγγιση (Paulhus & Christie, 1981), η οποία για την παρούσα έρευνα είναι καθοριστικής σημασίας, υπάρχουν τρία διαφορετικά πεδία αντιληπτικού ελέγχου: ο προσωπικός έλεγχος ή προσωπική αποτελεσματικότητα (ο βαθμός στον οποίο το άτομο πιστεύει ότι είναι ικανό να αντιμετωπίζει διάφορες καταστάσεις, η προσωπική επίτευξη), ο διαπροσωπικός έλεγχος (ο βαθμός στον οποίο το άτομο αλληλεπιδρά με τους άλλους και μπορεί να έχει έλεγχο επάνω τους), και ο κοινωνικοπολιτικός έλεγχος (ο βαθμός και ο τρόπος επικοινωνίας του ατόμου με το περιβάλλον του). Στο κέντρο των πεδίων αυτών βρίσκεται το άτομο και ο εαυτός του. Τα πεδία αυτά είναι ανεξάρτητα και το άτομο ανάλογα με το βαθμό ελέγχου που έχει σε κάθε κατάσταση έχει και διαφορετικές προσδοκίες.

Παραδείγματα προσωπικού ελέγχου αποτελούν πεποιθήσεις του ατόμου σχετικά με αθλητικές, διανοητικές, ή καλλιτεχνικές δεξιότητες. Ο διαπροσωπικός έλεγχος αναφέρεται στις πεποιθήσεις για τις ικανότητες που έχει το άτομο να αναπτύσσει φιλίες, να παρέχει υποστήριξη στους άλλους ή να συνεργάζεται αρμονικά με τους συναδέλφους του στο χώρο εργασίας. Ο κοινωνικοπολιτικός έλεγχος αναφέρεται στις πεποιθήσεις που έχει το άτομο ότι μπορεί να επηρεάσει τις πολιτικές αποφάσεις, ή να γίνει ηγέτης σε μια ομάδα ανθρώπων.

Τα τρία αυτά πεδία μπορούν να θεωρηθούν ως τρεις ομόκεντροι κύκλοι όπου στο κέντρο βρίσκεται το άτομο και ο εαυτός του. Τα τρία αυτά πεδία ελέγχου θεωρούνται ανεξάρτητα και το άτομο ανάλογα με το βαθμό ελέγχου που μπορεί να έχει σε κάθε πεδίο (κατάσταση) έχει και διαφορετικές προσδοκίες. Αρχικά είχε προταθεί και ένα τέταρτο πεδίο ελέγχου που θα ήταν και ο έλεγχος που έχει το άτομο απέναντι στον εαυτό του (π.χ αυτοπειθαρχία), αλλά η έρευνα έδειξε ότι αυτό δεν ανήκει σε κάποιο πεδίο αντιληπτικού ελέγχου.

Στην παρούσα έρευνα εξετάζονται τα πρώτα δύο πεδία ελέγχου, τον προσωπικό και τον διαπροσωπικό έλεγχο. Η αξιολόγηση του πεδίου ελέγχου σε αυτό το μοντέλο δεν μπορεί να γίνει με μια απλή κλίμακα όπως είναι η κλίμακα του Rotter (1966) (Internal-External Locus of Control Scale), αλλά τα άτομα πρέπει να χαρακτηρίζονται από ένα προφίλ ελέγχου, ένα σύνολο προσδοκιών με το οποίο το άτομο θα αλληλεπιδρά με τον εξωτερικό κόσμο. Σύμφωνα με τους Paulhus & Christie (1978), το συγκεκριμένο μοντέλο εμφανίζει τρία βασικά πλεονεκτήματα σε

σχέση με τα άλλα μοντέλα. Το πρώτο είναι ότι υπάρχει μια ξεκάθαρη εικόνα για το επίπεδο ελέγχου που έχει το άτομο σε τρεις βασικούς τομείς της ζωής του. Το δεύτερο είναι ότι παρέχει ένα εργαλείο αξιολόγησης του διαπροσωπικού ελέγχου, κάτι το οποίο δεν υπάρχει στις άλλες προσεγγίσεις και το τρίτο είναι ότι διαιρεί σε πεδία τα εσωτερικά χαρακτηριστικά του ατόμου και όχι τις εξωτερικές πιέσεις που δέχεται το άτομο προκειμένου να δώσει μια πιο ολοκληρωμένη εικόνα για το κάθε άτομο. Για αυτούς τους λόγους έγινε επιλογή και της συγκεκριμένης προσέγγισης σε σχέση με τη σφαίρα ελέγχου στην παρούσα έρευνα.

Τέλος, αξίζει να αναφερθεί η άποψη του McCombs (1986), σύμφωνα με τον οποίον στη βάση της εσωτερικής σφαίρας ελέγχου βρίσκεται «ο εαυτός ως πράκτορας», η έννοια που αντιστοιχεί στον προσωπικό έλεγχο του Paulhus: «*Ο εαυτός ως πράκτορας μπορεί, συνειδητά ή ασυνείδητα να επιλέγει και να ρυθμίζει τις δομές της γνώσης και τις νοητικές μας διαδικασίες για να πετύχει τους προσωπικούς στόχους, τις προθέσεις μας, καθώς και τις επιλογές μας*» (σελ. 314-332). Αυτό σημαίνει ότι οι σκέψεις μας ελέγχουν τη δράση μας. Επομένως, εάν κατανοήσουμε την εκτελεστική λειτουργία της σκέψης μας, μπορούμε να επηρεάσουμε τις απόψεις, τα κίνητρα, καθώς και τα συναισθήματά μας.

2.4. Εξωτερική σφαίρα ελέγχου ως μηχανισμός άμυνας του «εγώ»

> *«Ο άνθρωπος είναι προφανώς φτιαγμένος να σκέφτεται. Σε αυτό βρίσκεται όλη η αξιοπρέπεια και το επίτευγμά του. Και το μόνο καθήκον του είναι να σκέφτεται σωστά, και η σειρά σκέψεων είναι να αρχίζει με τον εαυτό του και το δημιουργό του, καθώς και με το τέλος του».*
>
> *Pascal*

Με την εικόνα του εαυτού μας και του κόσμου γύρω μας έχουν ασχοληθεί πολύ πριν από τους ψυχολόγους, οι φιλόσοφοι. Υπέθεταν ότι οι άνθρωποι δεν διακρίνουν την πραγματικότητα έτσι όπως είναι, αλλά της δίνουν επίθετα, εξαρτημένα από τις υποκειμενικές τους εκτιμήσεις. Συζητάμε για τους δύο κόσμους: για τον κόσμο των ρεαλιστικών πραγμάτων και για τον κόσμο της υποκειμενικής θέασης των φαινομένων. Το πώς θα είναι η αντανάκλαση του ρεαλιστικού κόσμου στην αντίληψή μας, εξαρτάται από τη δική μας γνωστική δομή, δηλαδή, από τον τρόπο με τον οποίο παρατηρούμε και ερμηνεύουμε την πραγματικότητα.

Η παρατήρηση της πραγματικότητας είναι ένα από τα πρωταρχικά προβλήματα όταν μιλάμε για την πιο ζωτική διαδικασία - για την διαδικασία της προσαρμογής. Η αντίληψη για τον

εαυτό μας έχει εδώ μεγάλη σπουδαιότητα, διότι ένα άτομο θα είναι προσαρμοσμένο εάν η θέαση του εαυτού του και του κόσμου γύρω του είναι πιο σύμφυτη με την πραγματικότητα.

Η εικόνα του εαυτού, καθώς και η σφαίρα ελέγχου ως σημαντικό συστατικό της εικόνας αυτής, σχηματίζεται στα πρώτα χρόνια της ζωής των παιδιών ως συναισθηματικός κατοπτρισμός του περιβάλλοντος, που το φροντίζει. Σύμφωνα με τον Kohut (1991), ο εαυτός είναι αεικίνητος δράστης και πρωταρχικός συντελεστής της προσωπικότητας.

Από τον τρόπο που βλέπουμε τον εαυτό μας επηρεάζεται ο τρόπος που βλέπουμε τους άλλους, καθώς και ο τρόπος με τον οποίον ερμηνεύουμε τις επιτυχίες και αποτυχίες της ζωής μας, επειδή, όπως τονίζει ο Opacich (1995) «*Οι πληροφορίες που μαζεύει το άτομο για τον εαυτό του, του δίνουν τη δυνατότητα να συντονιστεί με τον εξωτερικό κόσμο*» (σελ.27). Με άλλα λόγια, η αντίληψη του εαυτού μας αναπτύσσεται μέσω της αλληλεπίδρασης με το γύρω κόσμο.

Ο περίγυρός μας είναι σημαντική πηγή πληροφοριών του εαυτού μας, επειδή «*ο άνθρωπος αρχίζει να σκέφτεται για τον εαυτό του ανάλογα με το πώς φαντάζεται ότι τον βλέπουν οι άλλοι γύρω του*» (Opacich, 1995, σελ.27). Ο άνθρωπος έχει την τάση να αποφεύγει τις πληροφορίες, οι οποίες δεν είναι σύμφωνες με την δική του εμπειρία, και όλα αυτά με στόχο τη διατήρηση του υπάρχοντος εδραιωμένου σχήματος, το οποίο έχει για τον εαυτό του.

Σύμφωνα με τον Opacich (1995), η σφαίρα ελέγχου είναι σημαντικό συστατικό της προσωπικότητας και της εικόνας του εαυτού. Η εξωτερική σφαίρα ελέγχου αποτελεί την άμυνα απέναντι σε αρνητικές πληροφορίες, οι οποίες έρχονται από τον εξωτερικό κόσμο. Η εξωτερική σφαίρα ελέγχου είναι πεποίθηση του ατόμου ότι η μοίρα και η τύχη καθορίζουν το τι θα γίνει στη ζωή. Χρησιμοποιώντας εξωτερικές συνθήκες, το άτομο βρίσκει δικαιολογίες για τις επιτυχίες και τις αποτυχίες του, και συνήθως αποδίδει επιτυχίες των άλλων σε εξωτερικούς παράγοντες, και προσωπικές αποτυχίες σε άσχημες περιστάσεις. Με αυτόν τον τρόπο κινείται στο περιβάλλον του για να μπορέσει να αποφύγει τις δυσλειτουργικές συμπεριφορές.

Έτσι, η εξωτερική σφαίρα ελέγχου αντιλαμβάνεται σαν γενικός μηχανισμός άμυνας, ο οποίος προστατεύει το γενικό αυτοσεβασμό του ατόμου. Συνήθως συμπεριλαμβάνει μερικούς άλλους μηχανισμούς άμυνας, όπως η μισανθρωπία και ο ηθικός αρνητισμός. Η μισανθρωπία καθρεφτίζεται σε αρνητική σχέση με ανθρώπους, στην απόδοση αρνητικών χαρακτηριστικών σε άλλους, καθώς και σε τάση να κατηγορούμε τους άλλους για δικές μας αποτυχίες. Ο ηθικός αρνητισμός εκδηλώνεται στις αρνητικές σχέσεις προς τους ηθικούς κανόνες, και στην πεποίθηση

αναξιότητας ηθικών κανόνων. Εάν ο αυτοσεβασμός είναι πιο εκτεθειμένος σε κίνδυνο, το άτομο θα χρησιμοποιεί περισσότερο τους μηχανισμούς, όπως εκτόξευση, προβολή, εξωτερίκευση και επιλογή. Έτσι, βλέπει τους άλλους ως λιγότερα ηθικούς, ως φορείς κακών χαρακτηριστικών, ενώ η μοίρα καθορίζει την επιτυχία και αποτυχία στην ζωή. Σε μια τέτοια κατάσταση, στο άτομο δεν μένει τίποτα παρά να παραδοθεί στη μοίρα.

2.5. Θετική και αρνητική πλευρά ενδοπροσωπικού και εξωπροσωπικού ελέγχου

Φαίνεται να είναι ψυχολογικά πιο υγιής ο άνθρωπος που έχει έλεγχο πάνω σε πράγματα τα οποία είναι ικανός να επηρεάζει. Ένα τέτοιο άτομο είναι ενεργητικό, αντιμετωπίζει αντικειμενικά την πραγματικότητα, την οποία ερμηνεύει σαν κάτι που επηρεάζεται από αυτόν.

Ορισμένοι ψυχολόγοι υποστηρίζουν την άποψη για τη θετική αξία της εσωτερικής σφαίρας ελέγχου (Evans, Shapiro, & Lewis, 1993, Furby, 1979, Krause & Stryker, 1984). Σύμφωνα με μία μελέτη (Morry, 2003), ο ενδοπροσωπικός έλεγχος συσχετίζεται θετικά με υψηλή αυτοπεποίθηση, εργασιακή ικανοποίηση και επιτυχία, ενώ ο εξωπροσωπικός έλεγχος συσχετίζεται με υψηλά επίπεδα άγχους, συχνή νόσος, ψυχολογική ανισορροπία και δυσαρέσκεια στις σχέσεις.

Πιο αναλυτικά, η εσωτερική σφαίρα ελέγχου συσχετίζεται με υψηλή αυτοεκτίμηση (Abdallah, 1989, Burns, 1979, Doganis, Theodorakis, & Bagiatis, 1991, Ickes & Layden, 1978). Σύμφωνα με τον Abdallah (1989), τα άτομα με υψηλή αυτοεκτίμηση αποδίδουν την επιτυχία τους σε εσωτερικά αίτια, ενώ οι άνθρωποι με χαμηλή αυτοεκτίμηση αποδίδουν την επιτυχία τους σε εξωτερικά αίτια**.** Άλλες έρευνες έδειξαν ότι οι άνθρωποι με εξωπροσωπικό έλεγχο έχουν λιγότερα επιθυμητή αυτοεικόνα (Chandler, 1976) από εκείνους με ενδοπροσωπικό έλεγχο. Σχετικά με τη σωματική αυτοεκτίμηση και την εικόνα του σώματος, τα άτομα που έχουν αρνητικά συναισθήματα για το σώμα τους έχουν χαμηλότερη αυτοεκτίμηση και εξωτερική σφαίρα ελέγχου (Mable, Balance, & Galgan, 1986). Σε μια άλλη έρευνα βρέθηκε πώς τα άτομα που θεωρούν ότι έχουν πολύ καλή φυσική κατάσταση έχουν υψηλότερη αυτοεκτίμηση και εσωτερική σφαίρα ελέγχου (Ryckman, Robbins, Thornton, & Cantrell, 1982).

Σύμφωνα με τους Bem & Allen (1994), στη μέση παιδική ηλικία, τα παιδιά με εσωτερική σφαίρα ελέγχου είναι επιτυχημένα σε σύγκριση με παιδιά με εξωτερική σφαίρα ελέγχου, τα οποία αμφισβητούν την ικανότητά τους να επηρεάζουν τα γεγονότα στο μέλλον. Οι έρευνες της σφαίρας ελέγχου σε παιδιά έδειξαν, επίσης, ότι υψηλότερο επίπεδο γνωστικής ανάπτυξης συσχετίζεται με υψηλότερο ενδοπροσωπικό έλεγχο (Crandall, Katkovsky, & Crandall, 1965, Penk, 1969), καθώς ότι υπάρχει θετική συσχέτιση μεταξύ ενδοπροσωπικού ελέγχου και υψηλής νοημοσύνης (Crandall, Dewey, Katovsky, & Preston, 1964). Σύμφωνα με τον Biggs (1985), οι φοιτητές που δεν ενδιαφέρονται για τον τρόπο σκέψης τους ή που δεν χαρακτηρίζονται από ένα εγγενές κίνητρο ή περιέργεια για μάθηση είναι πιθανό να έχουν εξωπροσωπικό έλεγχο. Συγχρόνως, ο Rose (1996) υποστηρίζει ότι οι φοιτητές που υιοθετούν μια «συστηματική προσέγγιση στην εκπαίδευση» (χαρακτηρίζονται από το κίνητρο και την περιέργεια και που σκέπτονται συχνά σχετικά με αυτό που μαθαίνουν) τείνουν να έχουν εσωτερική σφαίρα ελέγχου.

Ο ενδοπροσωπικός έλεγχος συνδέεται επίσης και με υψηλότερες ακαδημαϊκές επιδόσεις και υψηλότερα αποτελέσματα στις γραπτές εξετάσεις, μεγαλύτερη κοινωνική ωριμότητα και υψηλότερο βαθμό ανεξαρτησίας, στοιχεία απαραίτητα για απρόσκοπτη ακαδημαϊκή φοίτηση (Kanoy, Ill, Johnson, & Kanoy, 1980, Kennelly & Mount, 1985, Nelson & Mathias 1995, Nowicki & Strickland, 1973). Πρόσφατες έρευνες έδειξαν ότι οι φοιτητές με εσωτερική σφαίρα ελέγχου έχουν περισσότερο αναπτυγμένες στρατηγικές μάθησης καθώς συμμετέχουν περισσότερο στη διαδικασία της διδασκαλίας θέτοντας ερωτήσεις και απορίες στους καθηγητές (Daly, Kreiser, & Roghaar, 1994, όπως αναφέρεται στο Wang, 2005). Επιπρόσθετα, θα πρέπει να σημειωθεί ότι ο ενδοπροσωπικός έλεγχος σχετίζεται θετικά με την ολοκλήρωση των πανεπιστημιακών σπουδών **(**Ekstrom, Goertz, Pollack, & Rock, 1986). Άλλες έρευνες έχουν δείξει ότι άτομα με εσωτερική σφαίρα ελέγχου τα οποία πέτυχαν, θεώρησαν την ακαδημαϊκή επιτυχία τους δικό τους επίτευγμα παρά αποτέλεσμα τύχης **(**Haas, 1989, Kaiser, 1975).

Στη συνέχεια, η εσωτερική σφαίρα ελέγχου έχει επίσης συσχετιστεί με τη δημιουργική σκέψη και τη μάθηση (Dollinger & Taub, 1977, Lefcourt, 1991, Wolk & DuCette, 1974). Συνολικά, οι ερευνητές διαπίστωσαν ότι οι φοιτητές που έχουν αυτό το τύπο ελέγχου δείχνουν προτίμηση για τα μαθησιακά περιβάλλοντα όπου μπορούν να έχουν έλεγχο πάνω στη διαδικασία μάθησής τους, δηλαδή ενδιαφέρονται για δραστηριότητες βασισμένες στην ομάδα, σε αντιδιαστολή με άτομα με εξωτερική σφαίρα ελέγχου που επιλέγουν ένα παθητικό μαθησιακό περιβάλλον που υιοθετεί παραδοσιακές μεθόδους διάλεξης και διδασκαλίας.

Οι Morton & Mann (1998) έδειξαν, επίσης, ότι ενήλικοι, έφηβοι και παιδιά με ενδοπροσωπικό έλεγχο είναι πιο επιτυχημένοι καθώς έχουν μεγαλύτερη ικανότητα προσαρμογής σε διάφορες καταστάσεις. Η εσωτερική σφαίρα ελέγχου στη βιβλιογραφία έχει συσχετιστεί επίσης και με υψηλή διεκδικητική συμπεριφορά (Lange & Jakubowski, 1976, Hartwig, Dickson, & Anderson, 1980). Οι μελέτες έδειξαν πώς οι φοιτητές που διαθέτουν τον ενδοπροσωπικό έλεγχο έχουν και υψηλότερη αυτοεκτίμηση καθώς είναι σε θέση να αναλάβουν την ευθύνη για τις πράξεις τους και να διεκδικήσουν τα δικαιώματά τους (Mable, Balance, & Galgan, 1986, Pokrajac-Bulian, & Becirevich (2005).

Διάφορες έρευνες εξερευνούν τη σχέση μεταξύ σφαίρας ελέγχου και σωματικής και ψυχικής υγείας. Οι μελέτες αυτές δείχνουν ότι υπάρχει μια θετική σχέση μεταξύ εσωτερικής σφαίρας ελέγχου και καλής σωματικής υγείας, σε άνδρες και σε γυναίκες (Graffeo & Silvestri, 2006, Weiss & Larsen, 1990, Waller & Bates, 1992, Weinstein & Quigley, 2006). Σύμφωνα με τον Oberle (1991), άτομα με ενδοπροσωπικό έλεγχο επιθυμούν περισσότερο τη φυσική υγεία, επομένως σέβονται περισσότερο τις συστάσεις σχετικά με τη φυσική τους υγεία. Μία άλλη έρευνα (Taylor, 1991) επίσης έδειξε ότι τα άτομα με ενδοπροσωπικό έλεγχο περισσότερο αναλαμβάνουν ευθύνες για την προσωπική τους υγεία από ότι τα άτομα με εξωπροσωπικό έλεγχο.

Έχει βρεθεί επίσης ότι υπάρχει θετική σχέση μεταξύ εσωτερικής σφαίρας ελέγχου και καλής ψυχικής υγείας και ισορροπίας και στα δύο φύλα (Barker, 1994, Birchwood, Mason, & Macmillan, 1993, Reed & Saslow, 1980, Kyriacou & Sutcliffe, 1979). Αντιθέτως, οι έρευνες δείχνουν ότι υπάρχει συσχέτιση μεταξύ εξωτερικής σφαίρας ελέγχου και κατάθλιψης, απελπισίας και ανησυχίας (Lefcourt, 1976, Hahn, 2000, Arraras, Wright, Jusue, Tejedor, & Calvo, 2002, Macleod & Macleod, 1998), μεταξύ εξωπροσωπικού ελέγχου και χαμηλής αυτοπεποίθησης, δύσκολής προσαρμογής (Long, 1986, Lu & Wu, 1998, Day, 1999, Foltz, 2000), υψηλού νευροτισμού, άγχους, καθώς και ευπάθειας σε φυσικές ασθένειες (Horner, 1996, Binzer, Almay & Eisemann, 2003), μεταξύ εξωπροσωπικού ελέγχου και επιθετικότητας (Oesterman, Bjorkgvist, Lagerspetz, Charpentier, Caprara, & Pastorelli, 1999) και αντικοινωνικής συμπεριφοράς των εφήβων (Helode & Kapai, 1986, Lengua & Stormshak, 2000).

Σύμφωνα με τον Spector (1988), ο εξωπροσωπικός έλεγχος συνδέεται με το άγχος στο χώρο της εργασίας. Τα άτομα με εξωτερική σφαίρα ελέγχου θεωρούν το περιβάλλον εργασίας

αγχωτικό και απειλητικό και αδυνατούν να αντιμετωπίσουν αποτελεσματικά στρεσογόνες καταστάσεις (Hendrix, 1989, Robinson & Skarie, 1986, Spector, 1988). Ως αποτέλεσμα, εμφανίζουν νευρωτικά συμπτώματα με διάθεση για αυτο-τιμωρία, καθώς και την καταθλιπτική συμπτωματολογία (Lane & Francis, 2003, Rotter, 1966, Watson, 1967). Ο Abramowitz (1969) ήταν ένας από τους πρώτους που έδειξε μια θετική σχέση μεταξύ της εξωτερικής σφαίρας ελέγχου και της κατάθλιψης. Στο ίδιο συμπέρασμα κατέληξαν και άλλοι ερευνητές (Presson & Benassi, 1996, Jaswal & Dewan, 1997, Costello, 1982).

Περισσότερες αναφερόμενες έρευνες τονίζουν τη θετική πλευρά της εσωτερικής σφαίρας ελέγχου. Ωστόσο, είναι σημαντικό να ξέρουμε ότι ένα άτομο με ενδοπροσωπικό έλεγχο μπορεί επίσης να είναι και ασταθές. Υπάρχουν και αρνητικές παράμετροι σε προσωπικό και κοινωνικό επίπεδο που συνδέονται με την εσωτερική σφαίρα ελέγχου**.** Σύμφωνα με τους Phares & Lamiell (1977), διότι τα άτομα ενδοπροσωπικό έλεγχο τείνουν να αναλάβουν την ευθύνη για τις συνέπειες των ενεργειών τους ευκολότερα σε σχέση με τα άτομα με εξωπροσωπικό έλεγχο, η αυτοεκτίμησή τους θα δεχτεί μια ισχυρή δοκιμασία, ιδιαίτερα όταν βρίσκονται αντιμέτωπα με την αποτυχία. Σε περίπτωση που δεν αποδίδουν την αποτυχία σε κάποια εξωτερικά γεγονότα, υπάρχει πιθανότητα να υποφέρουν από αγχώδη-καταθλιπτική διαταραχή (Phares, 1976, όπως αναφέρεται στο Horner, 1996), καθώς και η έλλειψη αίσθησης του ελέγχου να προκαλέσει το άγχος και αρνητικά συναισθήματα (Burger, 1991, όπως αναφέρεται στο Horner, 1996). Επίσης, αντεπεξέρχονται λιγότερο αποτελεσματικά στα ανεξέλεγκτα γεγονότα από όσο τα άτομα με εξωτερική σφαίρα ελέγχου, επειδή επιθυμούν να βρίσκονται όλα υπό τον έλεγχό τους.

Επιπλέον ενώ η έρευνα έχει δείξει ότι τα άτομα με ενδοπροσωπικό έλεγχο είναι γενικά ικανότερα και έχουν υψηλότερο κίνητρο σε ακαδημαϊκούς στόχους απ' ότι τα άτομα με εξωπροσωπικό έλεγχο, εντούτοις θεωρούν ότι πρέπει πάντοτε να είναι ικανά και συνεχώς να φροντίζουν να βελτιώνονται (Steele, Spencer, & Aronson, 2002). Αυτό τους δημιουργεί πρόσθετο άγχος, διότι προσπαθούν με κάθε τρόπο να ενεργούν πάντα με τελειότητα, που τελικά μειώνει την απόδοσή τους.

Για να έχει θετική επίδραση στη συμπεριφορά του ατόμου, η εσωτερική σφαίρα ελέγχου θα πρέπει να συνδυαστεί με την έντονη αίσθηση της αυτο-αποτελεσματικότητα, όπου το άτομο εμμένει και συνεχίζει τις προσπάθειές του και βιώσει με επιτυχία την αίσθηση του προσωπικού ελέγχου και ευθύνης (Bandura & Cervone, 1983, Cervone & Peake, 1986, Peake & Cervone,

1989, Stock & Cervone, 1990). Με άλλα λόγια, τα άτομα με εσωτερική σφαίρα ελέγχου πρέπει να έχουν μία ρεαλιστική αίσθηση σχετικά με την επιρροή που έχουν στη ζωή για να βιώσουν την εμπειρία της επιτυχίας, ενώ τα άτομα με εξωτερική σφαίρα ελέγχου μπορούν να οδηγηθούν πιο εύκολα στην εξέλιξη και σε μια ευτυχισμένη ζωή.

Συνοπτικά, η ψυχολογική έρευνα έδειξε ότι οι άνθρωποι με εσωτερική σφαίρα ελέγχου φαίνεται να είναι σε καλύτερη κατάσταση και να είναι καλύτερα προσανατολισμένοι. Οι έφηβοι που πιστεύουν ότι με τις πράξεις τους μπορούν να επηρεάσουν τα γεγονότα της ζωής τους ενδεχομένως να είναι περισσότερο υγιείς ως ενήλικες. Ενήλικες και παιδιά με εσωτερική σφαίρα ελέγχου αναλαμβάνουν την ευθύνη για τις πράξεις τους, δεν επηρεάζονται εύκολα από τις απόψεις των άλλων και τείνουν να έχουν καλύτερα αποτελέσματα όταν εργάζονται με το δικό τους ρυθμό. Αντίθετα, τα άτομα με εξωτερική σφαίρα ελέγχου, έχουν την τάση να κατηγορούν τις εξωτερικές συνθήκες για τα δικά τους λάθη και εύκολα επηρεάζονται από τις απόψεις των άλλων.

2.6. Σταθερότητα της σφαίρας ελέγχου

Ένα από τα αντικείμενα μελέτης της σφαίρας ελέγχου έχει αποτελέσει και ο βαθμός στον οποίον η σφαίρα ελέγχου αντιπροσωπεύει ένα γενικευμένο και μόνιμο χαρακτηριστικό προσωπικότητας αλλά και κατά πόσο ισχύει η άποψη του Rotter (1966) ότι η σφαίρα ελέγχου είναι ένα σφαιρικό χαρακτηριστικό που είναι σταθερό στις διάφορες καταστάσεις και τομείς της ζωής. Συχνά τίθεται η ερώτηση εάν η σφαίρα ελέγχου είναι μεταβλητή κατάστασης ή γενικευμένη γραμμή της προσωπικότητας. Μία και μοναδική απάντηση σε αυτήν την ερώτηση δεν υπάρχει, και η συζήτηση σχετικά με το εάν η συμπεριφορά καθορίζεται από μόνιμα χαρακτηριστικά της προσωπικότητας ή είναι αποτέλεσμα της κατάστασης στην οποία βρίσκεται το άτομο, παραμένει ανοιχτή.

Υποστηρικτές της πρώτης προσέγγισης θεωρούν ότι τα χαρακτηριστικά της προσωπικότητας είναι σχετικά σταθερά στο χρόνο και στις διαφορετικές καταστάσεις (Opacich, 1995). Η θέαση του εαυτού μας, καθώς και η σφαίρα ελέγχου κατά την διάρκεια της ζωής έχουν την τάση να παραμένουν σταθεροί. Για το λόγο αυτό, οι άνθρωποι χρησιμοποιούν διαφορετικούς μηχανισμούς άμυνας, όπως είναι αιτιολόγηση, μετατροπή πληροφοριών και επιλεκτική προσοχή

με αποτέλεσμα την αποφυγή κάποιων ανθρώπων και καταστάσεων που προκαλούν ανισορροπία στην εικόνα που αντιλαμβάνονται για τον εαυτό τους. Έτσι, βρίσκουν τις αιτίες στα εξωτερικά γεγονότα και κατηγορούν τους άλλους για τις αποτυχίες τους. Σύμφωνα με τον Rotter (1966, όπως αναφέρεται στο Bezinovich, 1990), η σφαίρα ελέγχου είναι παγκόσμια και μονοδιάστατη μεταβλητή της προσωπικότητας, η οποία είναι αμετάβλητη στο χώρο και χρόνο.

Υποστηρικτές της δεύτερης προσέγγισης θεωρούν ότι η σφαίρα ελέγχου διαφέρει ανάλογα με την κατάσταση που αντιμετωπίζει ένα άτομο. Σύμφωνα με τον Strickland (1989), ένα άτομο δεν έχει ξεκάθαρα μόνον εσωτερική ή εξωτερική σφαίρα ελέγχου, καθώς δεν πρόκειται για ένα διπολικό χαρακτηριστικό και μπορεί να διαφέρει από περίσταση σε περίσταση. Επομένως, αυτό που μετράμε με τα ερωτηματολόγια της προσωπικότητας είναι αδύναμος προγνώστης της συμπεριφοράς σε διάφορες καταστάσεις. Αντίστοιχα, οι μελέτες έδειξαν ότι ένα πρόσωπο που σε μερικές καταστάσεις επιδεικνύει υψηλά επίπεδα ενδοπροσωπικού ελέγχου, είναι πιθανό να εμφανίζει εξωπροσωπικό έλεγχο σε κάποιες άλλες (Endler & Edwards, 1978). Σύμφωνα με τον Oberle (1991), νέα βιώματα και κοινωνική μάθηση μπορούν με το χρόνο να αλλάξουν τις προσδοκίες σχετικά με τις συνέπειες της συμπεριφοράς, επομένως και τη σφαίρα ελέγχου.

Η σφαίρα ελέγχου αλλάζει και ανάλογα με την ηλικία. Τα μικρά παιδιά είναι αβοήθητα και έχουν ελάχιστο έλεγχο στη ζωή τους. Οι γονείς είναι αυτοί που καθορίζουν τι θα συμβαίνει και πώς στη ζωή τους. Με την πάροδο του χρόνου, αυξάνεται η ικανότητα του παιδιού να φροντίζει τον εαυτό του, να ελέγχει την προσωπική του ζωή (Penk, 1969). Η εσωτερική σφαίρα ελέγχου μπορεί να αναπτύσσεται μέχρι τη μέση ηλικία, και αργότερα να μειώνεται συνεχώς. Σύμφωνα με τους Schultz & Schultz (2005), η σφαίρα ελέγχου τείνει να αναπτύσσεται προς την εσωτερική μέχρι τη μέση ηλικία. Οι Aldwin & Gilman (2004) τονίζουν ότι η σφαίρα ελέγχου είναι ασαφής. Οι αλλαγές σφαίρας ελέγχου στη μετέπειτα ζωή συσχετίζονται πιο πολύ με τον αυξημένο εξωπροσωπικό έλεγχο παρά με μειωμένο ενδοπροσωπικό έλεγχο.

Η έρευνα για τη δυνατότητα αλλαγής της σφαίρας ελέγχου έπειτα από παρέμβαση έχει οδηγήσει σε μικτά αποτελέσματα (Nowicki & Duke, 1983). Οι Fertman & Chubb (1992) διαπίστωσαν ότι ένα ψυχοεκπαιδευτικό πρόγραμμα για εφήβους, διάρκειας μιας εβδομάδας δεν οδήγησε σε σημαντική αλλαγή στη σφαίρα ελέγχου, όταν μετρήθηκε έξι μήνες αργότερα.

Κάποιες άλλες έρευνες έδειξαν τη στροφή προς την εσωτερική σφαίρα ελέγχου μετά την παρακολούθηση ορισμένων εκπαιδευτικών προγραμμάτων (Hans, 2000). Οι Autry & Langenbach (1985) με το πρόγραμμα παρέμβασης που εφάρμοσαν σε εφήβους κατέληξαν στο συμπέρασμα ότι οι έφηβοι απέκτησαν τον ενδοπροσωπικό έλεγχο (όπως αναφέρεται στο Nowicki & Strickland, 1973).

Η περαιτέρω υποστήριξη για τη στροφή προς την εσωτερική σφαίρα ελέγχου προτάθηκε από μία μελέτη σε σχέση με την επίδραση διαφόρων προγραμμάτων εκπαίδευσης στη διεκδικητική συμπεριφορά (Burger, 1991). Ο Waksman (1984) εφαρμόζοντας ένα πρόγραμμα παρέμβασης σε έφηβους που ολοκλήρωναν τις λυκειακές τους σπουδές, βρήκε ότι η άνοδος στη διεκδικητικότητα συνοδεύτηκε και από αλλαγή στη σφαίρα ελέγχου και πιο συγκεκριμένα σημειώθηκε άνοδος στην εσωτερική σφαίρα ελέγχου.

Οι κοινωνικές συνθήκες στις οποίες ζει ένα άτομο επίσης επηρεάζουν τη σφαίρα ελέγχου. Σε ασταθείς κοινωνικές συνθήκες, τα παιδιά μαθαίνουν ότι δεν μπορούν πάντα να ελέγχουν τις συνέπειες της συμπεριφοράς τους, καθώς και ότι η προσπάθειά τους δεν είναι εγγύηση της επιτυχίας. Σύμφωνα με μία έρευνα των Cellini & Kantorowski (1984, όπως αναφέρεται στο Savor, 2001), υπήρξε αύξηση στη κλίμακα μέτρησης εξωπροσωπικού ελέγχου στην Αμερική κατά την περίοδο από 1972. μέχρι 1982. Τα αποτελέσματα αυτά αποδίδουν στις αρνητικές κοινωνικές αλλαγές, όπως η αύξηση τρομοκρατικών επιθέσεων, αύξηση ρύπανσης ανθρώπινου περιβάλλοντος κτλ.

Άλλη μία μελέτη που επιβεβαιώνει ότι η σφαίρα ελέγχου δεν είναι σταθερή και μπορεί να αλλάξει υπό συγκεκριμένες κοινωνικές συνθήκες είναι και η έρευνα των Goldsmith & Veum (1996). Σύμφωνα με αυτήν, η μακρόχρονη ανεργία επηρεάζει τη σφαίρα ελέγχου σε γυναίκες. Οι άνεργες γυναίκες νιώθουν απελπισία και ανίκανες να αντιμετωπίσουν τις δυσκολίες, με αποτέλεσμα να παρουσιάζουν υψηλά σκορ στην κλίμακα εξωπροσωπικού ελέγχου από ότι πριν την περίοδο της ανεργίας.

Επίσης ένας βασικός παράγοντας διαμόρφωσης της σφαίρας ελέγχου είναι το κατά πόσον μια κατάσταση είναι οικεία σε κάθε άτομο. Η σφαίρα ελέγχου διαφοροποιείται σε καταστάσεις που το άτομο δεν έχει ξαναβιώσει και είναι εντελώς άγνωστες σε σχέση με γνωστές καταστάσεις.

Επιπρόσθετα, ορισμένες έρευνες δείχνουν ότι η σφαίρα ελέγχου παραμένει σχετικά σταθερή σε όλη τη διάρκεια της ζωής, αλλά μπορούν να παρουσιαστούν διαφοροποιήσεις

ανάλογα με την κάθε περίσταση στην οποία βρίσκεται το άτομο (Gurin, Gurin, Las, & Beattie, 1969, Rotter, 1975, Levenson, 1981, Wallston & Wallston, 1981Connell, 1985, Lachman, 1986, Gatz & Karel, 1993, 1991).

Φαίνεται ότι η σφαίρα ελέγχου μπορεί να επηρεαστεί από παρεμβάσεις, τουλάχιστον βραχυπρόθεσμα. Πάντως, δεν είναι μια πτυχή της προσωπικότητας που αλλάζει εύκολα. Ο καθορισμός σφαίρας ελέγχου ως μονοδιάστατης μεταβλητής της προσωπικότητας, η οποία είναι αμετάβλητη στο χώρο και χρόνο, αποδείχθηκε ανεπαρκής για την ερμηνεία και αξιολόγηση προσωπικών μας επιρροών σε διάφορες καταστάσεις. Παρόλο που υπάρχει μία γενική τάση του ατόμου να αξιολογεί τις επιτυχίες και αποτυχίες του λίγο πολύ ενδωπροσωπικά ή εξωπροσωπικά, οι αξιολογήσεις αυτές διαφέρουν από κατάσταση σε κατάσταση. Αυτό που προκύπτει από τις αναφερόμενες έρευνες είναι ότι παρότι η σφαίρα ελέγχου διαμορφώνεται μέχρι την ενήλικη ζωή σε σχετικά σταθερό χαρακτηριστικό της προσωπικότητας, νέα κοινωνική μάθηση με το χρόνο μπορεί να αλλάξει τις προσδοκίες του ατόμου σχετικά με τις αιτίες και τις συνέπειες συγκεκριμένων συμπεριφορών, με αποτέλεσμα η σφαίρα ελέγχου να αλλάζει σε ειδικές καταστάσεις.

Κεφάλαιο 3: Εμπειρικά δεδομένα γύρω από τη γονεϊκή τυπολογία και τη σφαίρα ελέγχου των εφήβων – Ερευνητικές υποθέσεις

3.1. Έρευνες που μελετούν τη σχέση μεταξύ γονεϊκής τυπολογίας και σφαίρας ελέγχου

Η σφαίρα ελέγχου θεωρείται ως ένα εκ φύσεως «συστατικό» της ανθρώπινης προσωπικότητας, ωστόσο η ερευνητική ομάδα αναφέρει τις αποδείξεις πως σημαντικό ρόλο στη διαμόρφωσή της παίζουν οι εμπειρίες της παιδικής και εφηβικής ηλικίας, οι οποίες εξαρτώνται από το συναισθηματικό κλίμα που κυριαρχεί μέσα στο οικογενειακό περιβάλλον.

Τα αποτελέσματα των ερευνών έδειξαν ότι πολλοί έφηβοι με ενδοπροσωπικό έλεγχο έχουν μεγαλώσει στις οικογένειες με ενδοπροσωπικές απόψεις, όπου οι γονείς είναι δημοκρατικοί, υποστηριχτικοί και ασκούν τη συνεπή αυτοπειθαρχία (Halpin, Halpin, & Whiddon, 1980, Paguio, Robinson, Skean, & Deal, 1987, Schultz & Schultz, 2005). Αυτές οι οικογένειες υπογραμμίζουν την προσπάθεια, τη μόρφωση, την ευθύνη και τη σκέψη. Επομένως, θα είναι πιο πιθανό να υποθέσει κανείς ότι οι προσπάθειές αυτών των παιδιών θα είναι επιτυχής. Θα είναι πιο ενεργά στην αναζήτηση πληροφοριών και γνώσεων σχετικά με την κατάστασή τους.

Σύμφωνα με τον Lefcourt (1976), η ζεστασιά, η υποστήριξη και η γονεϊκή ενθάρρυνση είναι θεμελιώδους σημασίας για την ανάπτυξη της εσωτερικής σφαίρας ελέγχου. Οι γονείς που αποδέχονται τα παιδιά τους για αυτό που είναι, οι οποίοι αποφεύγουν την κριτική και την τιμωρία (Lefcourt, 1976), που ανταποκρίνονται στις ανάγκες των παιδιών τους, ιδιαίτερα στην περίοδο της εφηβείας, συμβάλλουν θετικά στην ανάπτυξη του ενδοπροσωπικού ελέγχου των εφήβων (Nowicki & Segal, 1974, Mondell & Tyler, 1981, Krampen, 1989). Αγάπη και αποδοχή των παιδιών από τους γονείς δίνει στο παιδί το αίσθημα της ασφάλειας και τη δυνατότητα να κινείται ελεύθερα στο περιβάλλον του, επομένως και να μαθαίνει τις συνέπειες της συμπεριφοράς του (Morton & Mann, 1998). Σε ένα τέτοιο ασφαλές, δεκτικό και μη απειλητικό περιβάλλον, το παιδί εσωτερικεύει την ευθύνη.

Σύμφωνα με μία μελέτη της σφαίρας ελέγχου των εφήβων, τα παιδιά με ενδοπροσωπικό έλεγχο ερμηνεύουν τους γονείς ως περισσότερο δεκτικούς, με λιγότερο αρνητικό έλεγχο,

περισσότερη ζεστασιά και θετική συμμετοχή (Davis & Phares, 1969). Οι έρευνες έδειξαν, επίσης, πώς οι υποστηρικτικές μητέρες αναπτύσσουν περισσότερο στα παιδιά τους τον ενδοπροσωπικό έλεγχο σε σχέση με τις επιτρεπτικές μητέρες (Chorpita & Barlow, 1998, Krampen, 1989, McClun & Merrill, 1998). Όμως, ορισμένες μελέτες ανέδειξαν πώς οι αναπτυξιακές αλλαγές συνδέονται με τη συναισθηματική διάσταση. Έτσι, οι Crandall, Katkovsky, & Crandall (1965, όπως αναφέρεται στο Donevski 1989), υποστηρίζουν ότι υπάρχει θετική συσχέτιση μεταξύ εσωτερικής σφαίρας ελέγχου των εφήβων και έλλειψης ζεστασιάς στη σχέση μητέρα-παιδί. «*Πιθανόν ότι ζεστή, προστατευτική και υποστηρικτική συμπεριφορά της μητέρας είναι απαραίτητη για την ανάπτυξη της ευθύνης στα παιδιά, αλλά όταν αυτή η συμπεριφορά είναι μεγάλης διάρκειας, τότε δεν συμβάλλει στην ανάπτυξη της εσωτερικής σφαίρας ελέγχου και της ωριμότητας*» (σελ. 11).

Επιπρόσθετα, πρέπει να σημειωθεί ότι ορισμένες μελέτες έδειξαν πώς οι γονείς των οποίων τα παιδιά έχουν παρόμοια σφαίρα ελέγχου με αυτούς είναι λιγότερο αυστηροί και περισσότερο χαλαροί σε σχέση με τους γονείς των οποίων η σφαίρα ελέγχου διαφέρει από τη σφαίρα ελέγχου των παιδιών τους. Έτσι, οι Jessor, Graves, Hanson & Jessor (1968) έδειξαν ότι η προσπάθεια της μητέρας να αναπτύξει εσωτερική σφαίρα ελέγχου συσχετίζεται θετικά με ενδοπροσωπικό έλεγχο των παιδιών.

Στη συνέχεια, οι έρευνες έδειξαν ότι η υποστήριξη της ανεξαρτησίας και της αυτονομίας συσχετίζεται θετικά με την ανάπτυξη του ενδοπροσωπικού ελέγχου των παιδιών και των εφήβων (Nowicki, Wichern, & Gordon, 1981, Barling, 1982, όπως αναφέρεται στο Morton & Mann, 1998), ενώ οι γονείς που δεν ενθαρρύνουν την ανάπτυξη αυτονομίας στα παιδιά τους συμβάλλουν στην ανάπτυξη εξωπροσωπικού ελέγχου στην περίοδο της εφηβείας (Morton & Mann, 1998). Φαίνεται πώς μία υγιής αίσθηση της ανεξαρτησίας είναι απαραίτητη για τους εφήβους για να μπορέσουν να αναπτύξουν την ικανότητα ελέγχου των μελλοντικών γεγονότων.

Όσο αφορά τη συσχέτιση μεταξύ αυταρχικού τύπου γονέα και της εσωτερικής σφαίρας ελέγχου των παιδιών, ορισμένες μελέτες έδειξαν πώς υπάρχει θετική συσχέτιση (Morton & Mann, 1998, Buriel, 1981). Ο Buriel (1981) υπογραμμίζει τη θετική συσχέτιση μεταξύ ενδοπροσωπικού ελέγχου των παιδιών και απαιτητικότητας των γονέων. Σε παρόμοια αποτελέσματα καταλήγουν οι Paguio, Robinson, Skeen, & Deal (1987), οι οποίοι βρίσκουν τη συσχέτιση μεταξύ ενδοπροσωπικού ελέγχου και αυταρχικού τύπου πατέρα. Σύμφωνα με τους

Morton & Mann (1998), οι έφηβοι διαθέτουν περισσότερες στρατηγικές αντιμετώπισης του περιβάλλοντος σε σχέση με τα παιδιά. Τα παιδιά αντιλαμβάνονται τις αυταρχικές πρακτικές των γονέων σαν προστασία από ακατανόητες για την ηλικία τους καταστάσεις, πράγμα που αυξάνει την αίσθηση του ελέγχου τους. Αντιθέτως, οι έφηβοι αντιλαμβάνονται τον έλεγχο των γονέων σαν πίεση και η αντίληψη αυτή συμβάλλει στην ανάπτυξη εξωπροσωπικού ελέγχου των εφήβων, των οποίων οι γονείς είναι αυταρχικοί.

Σύμφωνα με τους Johnson & Kilmann (1975), οι αυταρχικοί γονείς αναπτύσσουν στα παιδιά τους στην περίοδο της εφηβείας τον εξωπροσωπικό έλεγχο. Με αυτό συμφωνεί και η Vojnich (2005), η οποία υποστηρίζει πώς τα παιδιά που αντιλαμβάνονται μεγαλύτερο ψυχολογικό έλεγχο και σκληρή πειθαρχία αναπτύσσουν την εξωτερική σφαίρα ελέγχου. Άλλη μία έρευνα αποδεικνύει πώς οι έφηβοι που αντιλαμβάνονται τους γονείς ως αυταρχικούς έχουν τάση να αποδίδουν τις αποτυχίες και επιτυχίες στους εξωτερικούς παράγοντες περισσότερο από ότι οι έφηβοι των οπίων οι γονείς είναι υποστηρικτικοί (Glasgow, Dornbusch, Troyer, Steinberg, & Ritter, 1997). Η μελέτη του Tabassum (2009) επίσης έδειξε τη θετική συσχέτιση ανάμεσα σε αυταρχικό τύπο γονέων και εξωπροσωπικό έλεγχο των εφήβων.

Υπερβολικός ψυχολογικός έλεγχος των γονέων συνήθως έχει αρνητικές επιπτώσεις στην ανάπτυξη του παιδιού και προκαλεί ανεπιθύμητες συμπεριφορές. Τα παιδιά των γονέων που ασκούν αυστηρό έλεγχο επάνω τους, έχουν μάθει να καταστέλλουν προσωπικές τους πρωτοβουλίες. Ως αποτέλεσμα, πιστεύουν ότι έχουν ελάχιστο έλεγχο αλληλεπιδράσεων με τους άλλους (Barber, Olsen, & Shagle, 1994). Η θεωρία της κοινωνικής μάθησης τονίζει ότι ο υπερβολικός έλεγχος δεν επιτρέπει στο παιδί να εξερευνεί το περιβάλλον του και έτσι μειώνει ευκαιρίες για την παρατήρηση συνεπειών προσωπικής συμπεριφοράς, καθώς και των σχέσεων αιτίας-συνέπειας μεταξύ των φαινομένων. Με το πέρασμα του χρόνου, το παιδί αποκτά όλο και περισσότερες στρατηγικές για την αντιμετώπιση κοινωνικού περιβάλλοντος. Περιορισμός καταστάσεων στις οποίες το παιδί δρα, επιβολή σκληρής δομής της συμπεριφοράς και έλεγχος εμποδίζουν το παιδί να χρησιμοποιεί τις στρατηγικές του, με αποτέλεσμα το παιδί να έχει μειωμένο αίσθημα του ελέγχου πάνω στα γεγονότα, όπου λαμβάνει μέρος καθημερινά (Morton & Mann, 1998). Οι Deci & Ryan (1985) τονίζουν ότι οι έφηβοι βιώνουν το γονεϊκό έλεγχο σαν πίεση επάνω στις σκέψεις τους, στα συναισθήματα και τη συμπεριφορά τους, πράγμα το οποίο βοηθάει την ανάπτυξη εξωπροσωπικού ελέγχου.

Οι Deci και Ryan (1985) προσφέρουν μία εξήγηση για τη διαφορά της σφαίρας ελέγχου ανάμεσα σε παιδιά και εφήβους, των οποίων οι γονείς είναι αυταρχικοί. Στην πρώιμη παιδική ηλικία, ο μεγαλύτερος έλεγχος των γονέων συμβάλλει στην ανάπτυξη εσωτερικής σφαίρας ελέγχου των παιδιών. Αυτό γίνεται διότι τα παιδιά σε αυτήν την ηλικία βιώνουν τους γονείς ως άτομα υψηλού κοινωνικού επιπέδου, καθώς και ως άτομα που έχουν μεγαλύτερη εξουσία, με αποτέλεσμα να ερμηνεύουν τον έλεγχο των γονέων σαν κάτι απολύτως φυσιολογικό, και αυτός ο έλεγχος δεν συσχετίζεται με την ανάπτυξη της εξωτερικής σφαίρας ελέγχου έλεγχο. Από την άλλη πλευρά, οι έφηβοι αρχίζουν να βιώνουν τους γονείς σαν άτομα με τα οποία βρίσκονται στο ίδιο επίπεδο και έτσι τον έλεγχο των γονέων βιώνουν πλέον σαν πίεση, πράγμα το οποίο βοηθάει την ανάπτυξη εξωτερικής σφαίρας ελέγχου σε εφήβους.

Κάποιες άλλες μελέτες έδειξαν ότι υπάρχει συσχέτιση μεταξύ υπερβολικής προστασίας από την πλευρά των γονέων και εξωτερικής σφαίρας ελέγχου των εφήβων (Johnson & Kilmann, 1975, Levenson, 1973, όπως αναφέρεται στο Savor, 2001), όσο αφορά τα κορίτσια. Οι Crandall & Crandall (1983) ερμηνεύουν αυτά τα αποτελέσματα με την ανάγκη των εφήβων για την ανεξαρτησία. Ενώ μικρά παιδιά χρειάζονται στενές σχέσεις με τους γονείς, φροντίδα, προστασία για να εσωτερικεύσουν την ευθύνη για την προσωπική τους συμπεριφορά, οι έφηβοι χρειάζονται ένα επίπεδο απόστασης και συναισθηματικής ανεξαρτησίας από τους γονείς για να μπορέσουν χωρίς την παρεμβολή να πραγματοποιήσουν διαπροσωπικές σχέσεις με τον κόσμο γύρω τους, καθώς και να αναγνωρίζουν αιτίες και συνέπειες των πράξεών τους χωρίς τη μεσολάβηση των γονέων. Από την άλλη πλευρά, ο Lefcourt (1982) βρίσκει μια θετική σχέση ανάμεσα στο προστατευτικό οικογενειακό περιβάλλον και την εσωτερική σφαίρα ελέγχου.

Όσο αφορά τη συσχέτιση του επιτρεπτικού τύπου γονέα και σφαίρας ελέγχου των εφήβων, οι μελέτες έδειξαν πώς οι έφηβοι των οποίων οι γονείς είναι επιτρεπτικοί-επιεικείς (indulgent) και επιτρεπτικοί-αδιάφοροι (neglectful) έχουν τάση να αποδίδουν τις αποτυχίες και τις επιτυχίες τους στους εξωτερικούς παράγοντες περισσότερο από ότι οι έφηβοι των οποίων οι γονείς είναι υποστηρικτικοί (Glasgow et al., 1997). Η σχέση μεταξύ επιτρεπτικού τύπου γονέων και εξωτερικής σφαίρας ελέγχου των εφήβων βρέθηκε και στη μελέτη του Tabassum (2009).

Όλες οι αναφερόμενες μελέτες δείχνουν πώς τα γονεϊκά στυλ ανάλογα με τα οποία μεγαλώνουν τα παιδιά και οι έφηβοι συμβάλλουν στην ανάπτυξη της σφαίρας ελέγχου τους.

3.2. Σχέση μεταξύ δημογραφικών στοιχειών, γονεϊκής τυπολογίας και σφαίρας ελέγχου των παιδιών και των εφήβων

Οι γονεϊκή τυπολογία καθώς και οι διαστάσεις της σφαίρας ελέγχου έχουν ερευνηθεί σε σχέση με κοινωνικο-δημογραφικά χαρακτηριστικά των γονέων. Αρχικά, η σφαίρα ελέγχου έχει συσχετιστεί με κοινωνικο-οικονομικό επίπεδο. Παλαιότερες έρευνες έχουν βρει μία στατιστικά σημαντική σχέση μεταξύ της ανώτερης κοινωνικο-οικονομικής θέσης και της εσωτερικής σφαίρας ελέγχου αφενός και της χαμηλότερης κοινωνικο-οικονομικής θέσης και της εξωτερικής σφαίρας ελέγχου αφετέρου (Lefcourt, 1991, 1992). Η κοινωνικό-οικονομική τάξη συμβάλλει στη ζωή μελών μιας οικογένειας, στην ανάπτυξη γονεϊκού ρόλου και σχέσεων που κυβερνούν στην οικογένεια. Οι οικονομικές δυσκολίες της οικογένειας συνδέονται με την εφαρμογή αυταρχικών και τιμωρητικών πρακτικών από τους γονείς (Belsky, 1984**,** Querido, Warner, & Eyberg, 2002).

Όταν οι οικονομικές δυσκολίες των γονέων συνδυάζονται με χαμηλό κοινωνικό επίπεδο, τους αποτρέπουν να είναι ενεργά εμπλεκόμενοι στην ανατροφή των παιδιών τους, επομένως δεν υποστηρίζουν ικανοποιητικά τα παιδιά τους (McLoyd, 1990). Βρέθηκε επίσης πώς οι μητέρες χαμηλότερης κοινωνικό-οικονομικής τάξης είναι περισσότερο περιοριστικές, ενώ οι μητέρες υψηλότερης κοινωνικής τάξης επικοινωνούν και υποστηρίζουν περισσότερο τα παιδιά τους (Peterson & Rollins, 1987). Επιπλέον, είναι λιγότερο στοργικές, έχουν χαμηλότερες προσδοκίες από τα παιδιά τους (Solis-Camara & Fox, 1996), είναι περισσότερο αυταρχικές και αυστηρές και παρέχουν λιγότερα γνωστικά ερεθίσματα στα παιδιά τους (Dodge, Pettit, & Bates, 1994). Όταν η χαμηλή κοινωνικοοικονομική κατάσταση της μητέρας συνδυάζεται και με χαμηλό επίπεδο μόρφωσης, τότε γίνεται σε μεγάλο βαθμό επιτρεπτική (Querido et al., 2002). Από την άλλη πλευρά, οι γονείς υψηλής κοινωνικοοικονομικής τάξης τείνουν να είναι επιτρεπτικοί ή υποστηρικτικοί (Maccoby, 1980).

Άλλες μελέτες έδειξαν ότι το επίπεδο μόρφωσης των γονέων σχετίζεται με τη σφαίρα ελέγχου των παιδιών και των εφήβων. Σύμφωνα με τη μελέτη του Lefcourt (1976), τα παιδιά λιγότερα μορφωμένων γονέων τείνουν να έχουν υψηλότερο εξωπροσωπικό έλεγχο. Αυτό γίνεται διότι οι πιο μορφωμένοι γονείς δείχνουν περισσότερη συναισθηματική ζεστασιά και ασκούν λιγότερο έλεγχο στα παιδιά τους, πράγμα που βοηθάει την ανάπτυξη ενδοπροσωπικού ελέγχου.

Σύμφωνα με μία άλλη έρευνα, οι πατέρες των οποίων οι σύζυγοι είναι πιο μορφωμένες γυναίκες, ελέγχουν λίγοτερο ψυχολογικά τα παιδιά τους (Kerestes, 1999).

Ο αριθμός μελών της οικογένειας επίσης συσχετίζεται με τη σφαίρα ελέγχου των παιδιών και των εφήβων (Sputa & Paulson, 1995). Περισσότεροι έφηβοι που μεγαλώνουν στις πολυμελείς οικογένειες έχουν εξωτερική σφαίρα ελέγχου. Σύμφωνα με τους Schultz & Schultz (2005), τα παιδιά που μεγαλώνουν σε πολυμελείς μονογονεϊκές οικογένειες, αναπτύσσουν εξωπροσωπικό έλεγχο. Δεν υποστηρίζονται και ενθαρρύνονται από τους γονείς όπως θα έπρεπε, διότι η προσοχή τους είναι διαιρούμενη. Το σύστημα ανταμοιβών και τιμωριών δεν είναι σταθερό. Αντιθέτως, περισσότεροι έφηβοι που μεγαλώνουν στις οικογένειες που αποτελούνται από λιγότερα μέλη διαθέτουν ενδοπροσωπικό έλεγχο. Σε αυτές τις οικογένειες, τα παιδιά είναι ο κύριος στόχος των γονέων, οι οποίοι τα υποστηρίζουν και ενθαρρύνουν. Τονίζουν τη μόρφωση, την ευθύνη και τη σκέψη. Ανταμείβουν τα παιδιά τους σύμφωνα με τις υποσχέσεις τους. Όλοι αυτοί οι παράγοντες συνεισφέρουν στην ανάπτυξη εσωτερικής σφαίρας ελέγχου.

Όσο αφορά τη σχέση μεταξύ σειράς γέννησης του παιδιού και γονεϊκής τυπολογίας, βρέθηκε πώς υπάρχει συσχέτιση ανάμεσα σε αυτές τις δύο μεταβλητές (Sputa & Paulson, 1995). Σύμφωνα με μία άλλη έρευνα (Vojnich, 2005), οι γονείς με περισσότερα παιδιά δείχνουν λιγότερη ζεστασιά σε σχέση με τους γονείς με λιγότερα παιδιά και η σειρά γέννησης έχει σημαντικό ρόλο στην πειθαρχία που ασκούν οι γονείς, με αποτέλεσμα να είναι πιο ανεκτικοί και να ελέγχουν λιγότερο τα παιδιά που γεννήθηκαν αργότερα.

Η ηλικία έχει μελετηθεί επίσης σε σχέση με τη σφαίρα ελέγχου. Σύμφωνα με τον Rotter (1975), η σφαίρα ελέγχου διαφοροποιείται ανάλογα με την ηλικία. Με τα αποτελέσματα του Rotter ότι υπάρχει μια βαθμιαία μετατόπιση προς μία πιο εσωτερική σφαίρα ελέγχου στα τελευταία έτη Λυκείου και στα πανεπιστημιακά έτη, συμφωνούν και η μελέτη των Chubb, Fertman, & Ross (1997). Μία πιθανή εξήγηση είναι ότι με την αύξηση της ηλικίας του παιδιού μειώνεται ο χρόνος που αφιερώνουν οι γονείς στο παιδί και ο ψυχολογικός έλεγχος καθώς οι γονείς εστιάζουν στην ανάπτυξη της αυτονομίας του παιδιού (Kerestes, 1999), η οποία στη συνέχεια βοηθά την ανάπτυξη ενδοπροσωπικού ελέγχου στα παιδιά. Άλλες μελέτες προτείνουν ότι η σχέση μεταξύ της σφαίρας ελέγχου, του φύλου και της ηλικίας μπορεί να ποικίλει ανάλογα με τους συμμετέχοντες (Fiori, Brown, Cortina, & Antonucci, 2006).

Τα αποτελέσματα για τις διαφορές του φύλου στη σφαίρα ελέγχου είναι ποικίλα. Παρότι ο Rotter (1975, όπως αναφέρεται στο Kuther, 1998) κατέληξε στο συμπέρασμα ότι άντρες και γυναίκες δεν διαφέρουν στη σφαίρα ελέγχου, πολλές μελέτες δείχνουν ότι υπάρχει αυτή η διαφορά, όπου οι γυναίκες έχουν υψηλότερο εξωπροσωπικό έλεγχο από ότι οι άντρες (Minnigerode, 1976, Mwamwenda, 1995). Και άλλες έρευνες υποστηρίζουν αυτή την άποψη (Cairns, McWhirter, Duffy, & Barry, 1990, Chubb & Fertman, 1997). Αντιθέτως, κάποιες άλλες μελέτες έδειξαν πώς οι γυναίκες έχουν περισσότερο ενδοπροσωπικό έλεγχο απ' ότι οι άνδρες ενώ σε κάποιες άλλες έρευνες δεν βρέθηκαν διαφορές στην σφαίρα ελέγχου (Adame, Johnson, & Cole, 1989, Dellas & Jernigan, 1987, Moneta, Scheider, & Csikzentmihalyi, 2001). Οι Krampen, Effertz, Jostock, & Müller (1990) ερεύνησαν τις διαφορές στη σφαίρα ελέγχου σε σχέση με το φύλο σε ένα δείγμα γερμανών πανεπιστημιακών φοιτητών. Σε αυτήν την μελέτη, οι γυναίκες σημείωσαν υψηλότερη βαθμολογία στην κλίμακα «σημαντικοί άλλοι» αλλά όχι στις κλίμακες «έλεγχος της τύχης» και «εσωτερική σφαίρα ελέγχου». Οι Krampen et al. (1990) κατέληξαν στο συμπέρασμα ότι οι διαφορές προκύπτουν από τη διαφορετική διαδικασία κοινωνικοποίησης σε αγόρια και κορίτσια.

Οι Archer και Waterman (1988) ύστερα από ενδελεχή βιβλιογραφική ανασκόπηση σε 22 έρευνες για τις διαφορές των φύλων σε διάφορες μεταβλητές συμπεριλαμβανομένου και της σφαίρας ελέγχου, βρήκαν ότι σε 15 έρευνες δεν υπήρχε καμία διαφορά ως προς το φύλο, σε 6 ότι οι άνδρες είχαν κυρίως ενδοπροσωπικό έλεγχο και σε 1 έρευνα ότι οι γυναίκες είχαν ενδοπροσωπικό έλεγχο. Το συμπέρασμα στο οποίο κατέληξαν ήταν ότι δεν υπάρχουν αρκετά στοιχεία από τις ερευνητικές προσπάθειες για να αποδειχτεί ότι υπάρχουν διαφορές φύλου.

Σύμφωνα με τον Crandall (1969), η ανάπτυξη της σφαίρας ελέγχου εξαρτάται από βιώματα και προσωπική αντίληψη, καθώς και από πεποιθήσεις που κυριαρχούν στη κουλτούρα στην οποία ζει το άτομο. Επομένως, θα μπορούσαμε να υποθέσουμε ότι οι διαφορές στη σφαίρα ελέγχου μεταξύ των δύο φύλων οφείλονται σε διαφορετικούς τρόπους κοινωνικοποίησης αντρών και γυναικών. Οι έρευνες έδειξαν ότι οι γονείς, καθώς και το ευρύτερο κοινωνικό περιβάλλον υποστηρίζουν στα κορίτσια την ανάπτυξη των εκφραστικών χαρακτηριστικών, όπως ευαισθησία στις ανάγκες των άλλων και ενσυναίσθηση, ενώ στα αγόρια ενθαρρύνεται η ανάπτυξη της αυτοπεποίθησης, της ανεξαρτησίας και της ανταγωνιστικότητας (Brnich, 2002). Η συνεχής επιβεβαίωση αυτών των χαρακτηριστικών τα εσωτερικεύει, με αποτέλεσμα να διαμορφώνεται η πεποίθηση σχετικά με τη σφαίρα ελέγχου.

3.3. Σκοπός της παρούσας έρευνας

Ο σκοπός της παρούσας έρευνας είναι η διερεύνηση της σχέσης μεταξύ γονεϊκής τυπολογίας και σφαίρας ελέγχου των εφήβων. Συγκεκριμένα, ο σκοπός της έρευνας είναι η διερεύνηση της σχέσης μεταξύ των αντιλήψεων των εφήβων σχετικά με τη γονεϊκή τυπολογία και της ικανότητάς τους να αντιμετωπίζουν διάφορες καταστάσεις, να αντιλαμβάνονται πώς ένα γεγονός είναι αποτέλεσμα χαρακτηριστικών της προσωπικότητας, της συμπεριφοράς, της προσπάθειας και της προετοιμασίας τους (προσωπικός έλεγχος-προσωπική αποτελεσματικότητα), καθώς και της ικανότητάς των εφήβων να αλληλεπιδρούν με τους άλλους και να ελέγχουν αυτήν την αλληλεπίδραση (διαπροσωπικός έλεγχος).

3.4. Υποθέσεις της παρούσας έρευνας

Γενική υπόθεση – Οι αντιλήψεις των εφήβων σχετικά με τη γονεϊκή τυπολογία συσχετίζονται με τον προσωπικό και το διαπροσωπικό έλεγχο των εφήβων. Τα γονεϊκά στυλ ανάλογα με τα οποία μεγαλώνουν τα παιδιά συσχετίζονται με την ικανότητα των εφήβων να ερμηνεύουν τις επιτυχίες και αποτυχίες ως αποτέλεσμα δικής τους προσπάθειας καθώς και με την ικανότητά τους να αλληλεπιδρούν με τους άλλους.

Κεφάλαιο 4: Μέθοδος

4.1. Συμμετέχοντες

Στην έρευνα έλαβαν μέρος μαθητές της Α' και Β' τάξης του Λυκείου, από τρία δημόσια λύκεια και δύο φροντιστήρια των ευρύτερων περιοχών των Αθηνών. Οι μαθητές εξασφάλισαν το ηλικιακό κριτήριο της έρευνας (εφηβεία). Το σύνολο των συμμετεχόντων μαθητών ήταν 250 (n=250), μεταξύ των οποίων οι 107 ήταν αγόρια (42,8%) και οι 143 κορίτσια (57,2%), και μεταξύ των οποίων οι 82 έφηβοι (32,8%) ήταν φοιτητές της Α' και οι 168 φοιτητές (67, 2%) της Β' τάξης του Λυκείου. Ο μέσος όρος ηλικίας τους ήταν 16,42 έτη (τ. α. 0,69).

4.2. Ερευνητικά Εργαλεία

Στην παρούσα έρευνα προκειμένου να μετρηθεί η γονεϊκή τυπολογία, και η σφαίρα ελέγχου των εφήβων χρησιμοποιήθηκαν δύο ερωτηματολόγια και μία κλίμακα. Το πρώτο είναι το ερωτηματολόγιο για τη γονεϊκή τυπολογία με τίτλο «*Ερωτηματολόγιο Τυπολογίας Του Έλληνα Πατέρα*» (Μαριδάκη-Κασσωτάκη, 2009). Το δεύτερο είναι το «*Ερωτηματολόγιο Τυπολογίας Της Ελληνίδας Μητέρας*» (Αντωνοπούλου & Τσίτσας, υπό δημοσίευση). Τα συγκεκριμένα ερωτηματολόγια έχουν τροποποιηθεί με τέτοιο τρόπο, ώστε να μπορούν να χορηγηθούν και σε εφήβους, όπου μέσω των απόψεων και των αντιλήψεων των εφήβων μετράται η γονεϊκή τυπολογία. Χρησιμοποιήθηκε επίσης η «Κλίμακα Σφαίρας Ελέγχου» (Paulhus, 1983), η οποία εκτιμά επίπεδα ενδοπροσωπικού και εξωπροσωπικού ελέγχου της συμπεριφοράς. Χορηγήθηκε επιπλέον ένα ερωτηματολόγιο φτιαγμένο για τις ανάγκες της έρευνας με δημογραφικά χαρακτηριστικά των συμμετεχόντων.

4.2.1. ***«Ερωτηματολογίου γονεϊκής τυπολογίας»*** (Μαριδάκη-Κασσωτάκη, 2009, Αντωνοπούλου & Τσίτσας, υπό δημοσίευση)

Το ερωτηματολόγιο αυτό είναι η ελληνική έκδοση του ερωτηματολογίου «*Parenting Styles and Dimensions Questionnaire*» (Robinson, Mandleco, Olsen, & Hart, 1995, 2001), το

οποίο είναι ένα αυτό-συμπληρούμενο εργαλείο και στηρίζεται στο μοντέλο γονεϊκής τυπολογίας της Baumrind (1989). Αρχικά περιλάμβανε 62 ερωτήσεις. Στην τελική του μορφή, το ερωτηματολόγιο αποτελείται από 32 προτάσεις, οι οποίες κατανέμονται σε τρεις πενταβάθμιες κλίμακες τύπου Likert (1=ποτέ, 2 =σπάνια, 3 =μερικές φορές, 4 =πολύ συχνά, 5 = πάντα). Η πρώτη κλίμακα, η οποία αποτελείται από 12 προτάσεις αξιολογεί τον αυταρχικό γονέα, η δεύτερη, η οποία αποτελείται από 15 προτάσεις αξιολογεί τον υποστηρικτικό γονέα, ενώ η τρίτη, η οποία αποτελείται από 5 προτάσεις αξιολογεί τον επιτρεπτικό γονέα. Οι συντελεστές αξιοπιστίας alpha (a) του Cronbach για τις παραπάνω κλίμακες κυμαίνονται μεταξύ .64 και .82. Οι συντελεστές είναι υψηλοί και επιβεβαιώνουν την αξιοπιστία του παραπάνω ερωτηματολογίου.

Στην παρούσα έρευνα, χρησιμοποιήθηκε η ελληνική έκδοση του ερωτηματολογίου (Μαριδάκη-Κασσωτάκη, 2009, Αντωνοπούλου & Τσίτσας, υπό δημοσίευση). Η ακριβής απόδοση του ερωτηματολογίου «*Parenting Styles and Dimensions Questionnaire*» (PSDQ) στην ελληνική γλώσσα έγινε με τη μέθοδο της αντίστροφης μετάφρασης (back-translation) από ανεξάρτητους δίγλωσσους ψυχολόγους, των οποίων οι μεταφράσεις ταυτίζονταν με την πρότυπη εκδοχή. Η παραγοντική ανάλυση που εφαρμόστηκε κατά τη στάθμιση του για τον ελληνικό πληθυσμό, ανέδειξε τέσσερις κυρίαρχους πατρικούς τύπους και τέσσερεις τύπους μητέρων: α) ο/η υποστηρικτικός/η, β) ο/η αυταρχικός/η, β) ο/η επιτρεπτικός/η, δ) ο/η αυστηρός/η (οι αυστηροί γονείς εκπορεύονται από την ελληνική πραγματικότητα) σύμφωνα με τα κριτήρια που θέτουν οι κατασκευαστές του πρότυπου ερωτηματολογίου PSDQ (Robinson, Mandelco, Olsen, & Hart, 2001).

Η ελληνική έκδοση του ερωτηματολογίου «*Parenting Styles and Dimensions Questionnaire*» αποτελείται από 28 προτάσεις, οι οποίες αξιολογούνται με βάση τετράβαθμες κλίμακες τύπου Likert (1 = Ποτέ, 2 = Μερικές φορές, 3 = Πολύ συχνά, 4 = Πάντα), όπου 12 προτάσεις αξιολογούν τον υποστηρικτικό γονέα, 7 προτάσεις τον αυταρχικό γονέα, 5 προτάσεις τον επιτρεπτικό και 4 προτάσεις αξιολογούν τον αυστηρό γονέα. Η μέθοδος της εξέτασης-επανεξέτασης (test-retest) καθώς και η μέθοδος της εσωτερικής συνέπειας (internal consistency) εφαρμόστηκαν προκειμένου να γίνει ο έλεγχος της αξιοπιστίας του ελληνικού ερωτηματολογίου. Η εσωτερική συνέπεια του ερωτηματολογίου ελέγχθηκε με την τεχνική Cronbach alpha, ενώ στη μέθοδο εξέτασης-επανεξέτασης χρησιμοποιήθηκε ο συντελεστής συνάφειας Pearson. Οι συντελεστές αξιοπιστίας εσωτερικής συνέπειας, alpha (a) του Cronbach κυμαίνονται μεταξύ .63

και .88, δηλαδή είναι αρκετά υψηλοί και επιβεβαιώνουν την αξιοπιστία της προσαρμογής του συγκεκριμένου ερωτηματολογίου σε πληθυσμό ελλήνων πατέρων (Μαριδάκη-Κασσωτάκη, 2009). Επιβεβαιώνεται επίσης η αξιοπιστία της προσαρμογής του ερωτηματολογίου γονεϊκής τυπολογίας σε πληθυσμό ελληνίδων μητέρων, όπου οι συντελεστές αξιοπιστίας εσωτερικής συνέπειας, alpha (a) του Cronbach κυμαίνονται από .65 έως .88 (Αντωνοπούλου & Τσίτσας, υπό δημοσίευση).

Στην παρούσα έρευνα, οι συντελεστές εσωτερικής συνέπειας, alpha (a) του Cronbach κυμαίνονται μεταξύ .49 και .89 (τυπολογία του έλληνα πατέρα) και .57 και .89 (τυπολογία της ελληνίδας μητέρας), δηλαδή είναι αρκετά υψηλοί και επιβεβαιώνουν την αξιοπιστία του συγκεκριμένου ερωτηματολογίου. Πιο αναλυτικά, ο συντελεστής εσωτερικής αξιοπιστίας, alpha (a) του Cronbach για την τυπολογία του έλληνα πατέρα είναι .82 (υποστηρικτικός πατέρας .89, αυστηρός πατέρας .63, επιτρεπτικός πατέρας .49, αυταρχικός πατέρας .87). Ο συντελεστής εσωτερικής αξιοπιστίας, alpha (a) του Cronbach για την τυπολογία της ελληνίδας μητέρας είναι .80 (υποστηρικτική μητέρα .89, αυστηρή μητέρα .57, επιτρεπτική μητέρα .62 και αυταρχική μητέρα .82).

4.2.2. ***«Κλίμακα Σφαίρας Ελέγχου» - «The Spheres of Control Scale»*** (Paulhus, 1983)

Η Κλίμακα Σφαίρας Ελέγχου δημοσιεύτηκε για πρώτη φορά από τους Paulhus & Christie (1981). Στην αρχική της μορφή αποτελούσε από 30 προτάσεις, οι οποίες αξιολογούσαν προσωπικό, ενδοπροσωπικό και κοινωνικό-πολιτικό έλεγχο. Το εργαλείο αυτό τελειοποιήθηκε αργότερα από τον Paulhus (1983).

Η Κλίμακα Σφαίρας Ελέγχου είναι ένα αυτό-συμπληρούμενο εργαλείο, το οποίο εκτιμά το επίπεδο προσωπικού και διαπροσωπικού ελέγχου της συμπεριφοράς. Διακρίνει δύο πεδία αντιληπτικού ελέγχου, τον προσωπικό έλεγχο ή προσωπική αποτελεσματικότητα (το βαθμό στον οποίο το άτομο πιστεύει ότι έχει την ικανότητα να αντιμετωπίζει διάφορες καταστάσεις – ερωτήσεις 1-10), καθώς και το διαπροσωπικό έλεγχο (το βαθμό στον οποίο το άτομο αλληλεπιδρά με τους άλλους και μπορεί να έχει έλεγχο επάνω τους – ερωτήσεις 11-20). Αποτελείται από 20 προτάσεις και χρησιμοποιεί μία κλίμακα Likert εφτά σημείων όπου υψηλή τιμή δείχνει υψηλό προσωπικό και διαπροσωπικό έλεγχο ενώ χαμηλή τιμή δείχνει χαμηλό προσωπικό και διαπροσωπικό έλεγχο.

Στην παρούσα έρευνα έγινε αντιστροφή των αρνητικών προτάσεων (3, 6, 7, 8, 10 για τον προσωπικό έλεγχο και 11, 13, 16, 18, 19 για τον διαπροσωπικό έλεγχο). Για τη βαθμολόγηση των αποτελεσμάτων δημιουργήθηκαν τρεις ομάδες προσωπικού ελέγχου (χαμηλός, ενδιάμεσος, υψηλός) και τρείς ομάδες διαπροσωπικού ελέγχου (χαμηλός, ενδιάμεσος, υψηλός) (μέσος όρος $\pm$ τυπική απόκλιση). Στην πρώτη υποκλίμακα του προσωπικού ελέγχου, το σκορ κάτω από 43, 59 θεωρείται χαμηλό, από 43,59 έως 58,21 μεσαίο και το σκορ πάνω από 58,21 θεωρείται υψηλό. Στην δεύτερη υποκλίμακα του διαπροσωπικού ελέγχου το σκορ κάτω από 40,01 θεωρείται χαμηλό, από 40,01 έως 57,3 μεσαίο και το σκορ πάνω από 57,3 υψηλό.

Ο συντελεστής αξιοπιστίας εσωτερικής συνέπειας, alpha (a) του Cronbach είναι .72, δηλαδή είναι αρκετά υψηλός και επιβεβαιώνει την αξιοπιστία του συγκεκριμένου ερωτηματολογίου. Πιο συγκεκριμένα, ο συντελεστής αξιοπιστίας ενδοπροσωπικού ελέγχου (1-10) είναι .56 και εξωπροσωπικού ελέγχου (11-20) είναι .65.

4.2.3. Ερωτηματολόγιο δημογραφικών χαρακτηριστικών των συμμετεχόντων

Στην έρευνα χρησιμοποιήθηκε το ερωτηματολόγιο με δημογραφικά στοιχεία των συμμετεχόντων, το οποίο είναι φτιαγμένο για της ανάγκες της παρούσας έρευνας. Τα δημογραφικά χαρακτηριστικά είναι τα εξής: το φύλο, η ηλικία, η τάξη, το σχολείο, η περιοχή/πόλη, το επίπεδο μόρφωσης των γονέων (δημοτικό, γυμνάσιο, λύκειο, ΤΕΙ, ΑΕΙ/Πολυτεχνείο, μεταπτυχιακές σπουδές), ο αριθμός των μελών στην οικογένεια, καθώς και η σειρά γέννησης των παιδιών.

4.3. Διαδικασία

Από το Χαροκόπειο Πανεπιστήμιο δόθηκε βεβαίωση για διευκόλυνση της διεξαγωγής της έρευνας. Η βεβαίωση αυτή βοήθησε στο να χορηγηθούν τα ερωτηματολόγια σε εφήβους, παρότι σε περισσότερα λύκεια όπου έγινε η προσπάθεια ήταν αναγκαία η άδεια από το Υπουργείο Παιδείας.

Αφού έγινε η σχετική ενημέρωση των γονέων, τα ερωτηματολόγια επιδόθηκαν σε εφήβους στο χώρο του σχολείου τους, μέσα στην τάξη, σε συνεργασία με το δάσκαλό τους. Οι

μαθητές ενημερώθηκαν για το σκοπό και τη χρησιμότητα της έρευνας καθώς και για τη σημασία της συμμετοχής τους. Έπειτα δόθηκαν οι κατάλληλες οδηγίες για τη συμπλήρωση των ερωτηματολογίων και επισημάνθηκε πώς η συμπλήρωσή τους είναι προαιρετική και δεν έχει αξιολογικό χαρακτήρα.

Πριν τη διαδικασία συμπλήρωσης, ο ερευνητής επισήμαινε πώς αν κάποιος μαθητής δεν έχει μητέρα ή πατέρα ή δεν ζει με έναν από αυτούς για κάποιο λόγο, μπορεί να συμπληρώσει το ερωτηματολόγιο και να τους περιγράψει όπως τους θυμάται. Σε περίπτωση που δεν γνώρισε ποτέ τον πατέρα ή τη μητέρα, μπορούσε να περιγράψει το άτομο εκείνο που ασκεί τον ρόλο του πατέρα ή της μητέρας στην οικογένεια.

Η συμπλήρωση των ερωτηματολογίων διαρκούσε περίπου 40 λεπτά. Τα ερωτηματολόγια συμπληρώθηκαν ανώνυμα, με παρουσία του ερευνητή και του δασκάλου, χωρίς παρεμβάσεις εκ μέρους τους. Σε περίπτωση που υπήρχε κάποια απορία ή δυσκολία, ο ερευνητής παρέμβαινε ατομικά σε κάθε μαθητή. Κατά τη διάρκεια της συμπλήρωσης παρατηρήθηκε το ενδιαφέρον των εφήβων για τις ερωτήσεις που περιλάμβανε το κάθε ερωτηματολόγιο.

Κεφάλαιο 5: Αποτελέσματα

5.1. Περιγραφική Ανάλυση

Στην παρούσα έρευνα έλαβαν μέρος μαθητές της Α' και Β' τάξης του Λυκείου, από τρία δημόσια λύκεια και δύο φροντιστήρια των ευρύτερων περιοχών των Αθηνών. Οι μαθητές εξασφάλισαν το ηλικιακό κριτήριο της έρευνας (εφηβεία). Το σύνολο των συμμετεχόντων μαθητών ήταν 250 (n=250), μεταξύ των οποίων οι 107 ήταν αγόρια (42,8%) και οι 143 κορίτσια (57,2%), και μεταξύ των οποίων οι 82 έφηβοι (32,8%) ήταν μαθητές της Α' και οι 168 μαθητές (67, 2%) της Β' τάξης του Λυκείου. Ο μέσος όρος ηλικίας τους ήταν 16,42 έτη (τ. α. = 0,69).

Ο **πίνακας 2** παρουσιάζει τους μέσους όρους, τις τυπικές αποκλίσεις, τις ελάχιστες και μέγιστες τιμές των απαντήσεων των συμμετεχόντων μαθητών στις ερωτήσεις σχετικά με τη γονεϊκή τυπολογία, καθώς και σχετικά με την ικανότητά τους να αντιμετωπίζουν διάφορες καταστάσεις και να αλληλεπιδρούν με τους άλλους. Φαίνεται ότι οι περισσότεροι έφηβοι τείνουν να αντιλαμβάνονται τους γονείς τους ως υποστηρικτικούς και έπειτα ως αυστηρούς, καθώς και ότι οι μητέρες (όπως τις εκλαμβάνουν οι έφηβοι) τείνουν να είναι περισσότερο υποστηρικτικές και αυστηρές σε σχέση με τους πατέρες. Από τον πίνακα 2 προκύπτει επίσης πώς οι περισσότεροι έφηβοι έχουν αρκετά υψηλά επίπεδα προσωπικού και διαπροσωπικού ελέγχου, δηλαδή πιστεύουν πώς έχουν την ικανότητα να αντιμετωπίζουν διάφορες καταστάσεις, να αλληλεπιδρούν με τους άλλους καθώς αντιλαμβάνονται πώς ένα γεγονός είναι αποτέλεσμα χαρακτηριστικών της προσωπικότητας, της συμπεριφοράς, της προσπάθειας και της προετοιμασίας τους.

Πίνακας 2

Μέσοι όροι, τυπικές αποκλίσεις, ελάχιστες και μέγιστες τιμές των απαντήσεων των μαθητών (n=250) σχετικά με τη γονεϊκή τυπολογία και τη σφαίρα ελέγχου τους

	μέσος όρος	**τυπική απόκλιση**	**ελάχιστη τιμή**	**μέγιστη τιμή**
υποστηρικτικός πατέρας	2,60	0,66	1,00	4,00
υποστηρικτική μητέρα	2,90	0,63	1,00	4,00
επιτρεπτικός πατέρας	1,92	0,52	1,00	3,40
επιτρεπτική μητέρα	2,08	0,60	1,00	3,80
αυταρχικός πατέρας	1,40	0,57	1,00	3,86
αυταρχική μητέρα	1,51	0,57	1,00	3,71
αυστηρός πατέρας	2,25	0,60	1,00	4,00
αυστηρή μητέρα	2,44	0,60	1,00	4,00
προσωπικός έλεγχος	50,90	7,31	29	66
διαπροσωπικός έλεγχος	48,66	8,59	26	67

5.2. Επαγωγική στατιστική

5.2.1. T-test

Ο **πίνακας 3** παρουσιάζει τους μέσους όρους των απαντήσεων των αγοριών και των κοριτσιών στο ερωτηματολόγιο γονεϊκής τυπολογίας και στη κλίμακα σφαίρας ελέγχου. Από τον πίνακα 3 προκύπτει ότι οι διαφορές των μέσων όρων των αγοριών από των κοριτσιών ως προς την αντίληψή τους για τη μητέρα ως υποστηρικτική (t248=-2,881, p<0,01), για τον πατέρα ως αυταρχικό (t_{248}=2,021, p<0,05), για τη μητέρα ως αυταρχική (t_{248}=3,399, p<0,01) και για τη μητέρα ως αυστηρή (t248=-2,015, p<0,05) είναι στατιστικά σημαντικές. Τα κορίτσια στην εφηβεία φαίνεται να αντιλαμβάνονται τη μητέρα ως περισσότερο υποστηρικτική και αυστηρή σε σχέση με τα αγόρια, ενώ τα αγόρια τείνουν να αντιλαμβάνονται και τους δύο γονείς ως περισσότερο αυταρχικούς σε σχέση με τα κορίτσια της ίδιας ηλικίας.

Από τον πίνακα 3 προκύπτει επίσης ότι οι διαφορές των μέσων όρων των αγοριών από των κοριτσιών ως προς τον προσωπικό και διαπροσωπικό έλεγχο είναι στατιστικά σημαντικές (t_{248}=-2,308, p<0,05, t_{248}=-3,405, p<0,01). Φαίνεται πώς τα κορίτσια έχουν υψηλότερα επίπεδα προσωπικού και διαπροσωπικού ελέγχου σε σχέση με τα αγόρια της ίδιας ηλικίας. Πιο συγκεκριμένα, τα κορίτσια πιστεύουν στην ικανότητά τους να αντιμετωπίζουν διάφορες καταστάσεις, να αλληλεπιδρούν με τους άλλους και να ελέγχουν τις κοινωνικές περιστάσεις περισσότερο από ότι τα αγόρια.

Πίνακας 3

Σύγκριση των μέσων όρων των απαντήσεων των αγοριών και των κοριτσιών στο ερωτηματολόγιο γονεϊκής τυπολογίας και στην κλίμακα σφαίρας ελέγχου

	αγόρια (n=107)		**κορίτσια (n=143)**		**διαφορές μέσων όρων**	
	μ. ο.	**τ. α.**	**μ. ο.**	**τ. α.**	t_{248}	**p**
υποστηρικτικός πατέρας	2,63	0,66	2,58	0,65	0,608	0,544 (ns)
υποστηρικτική μητέρα	2,77	0,62	2,99	0,61	-2,881	**0,004**
επιτρεπτικός πατέρας	1,86	0,49	1,97	0,54	-1,638	0,103 (ns)
επιτρεπτική μητέρα	2,07	0,63	2,09	0,58	-0,282	0,778 (ns)
αυταρχικός πατέρας	1,48	0,65	1,33	0,50	2,021	**0,044**
αυταρχική μητέρα	1,65	0,67	1,41	0,46	3,399	**0,001**
αυστηρός πατέρας	2,29	0,57	2,21	0,62	1,002	0,317 (ns)
αυστηρή μητέρα	2,35	0,58	2,51	0,61	-2,015	**0,044**
προσωπικός έλεγχος	49,67	7,53	51,81	7,03	-2,308	**0,022**
διαπροσωπικός έλεγχος	46,57	7,44	50,23	9,07	-3,405	**0,001**

5.2.2. Συσχετίσεις (Pearson-r)

Ο **πίνακας 4** παρουσιάζει τις συσχετίσεις μεταξύ των αντιλήψεων των εφήβων σχετικά με τη γονεϊκή τυπολογία και της σφαίρας ελέγχου τους. Από την ανάλυση συσχετίσεων, όπως φαίνεται στον πίνακα 4, προέκυψαν στατιστικά σημαντικές συσχετίσεις μεταξύ των δύο μεταβλητών. Συγκεκριμένα, υπάρχει θετική συσχέτιση μεταξύ του υποστηρικτικού τύπου πατέρα (όπως τον εκλαμβάνουν οι έφηβοι) και του διαπροσωπικού ελέγχου των εφήβων (r=0,235, p<0,001), καθώς και μεταξύ του υποστηρικτικού τύπου μητέρας και του προσωπικού (r=0,213, p<0,001) και του διαπροσωπικού ελέγχου των εφήβων (r=0,177, p<0,001). Έπειτα, από τον πίνακα 4 προκύπτει πώς υπάρχει αρνητική συσχέτιση μεταξύ του αυταρχικού τύπου πατέρα και του προσωπικού ελέγχου (r=-0,174, p<0,001) και του διαπροσωπικού ελέγχου (r=-0,199, p<0,001) των εφήβων, καθώς και ανάμεσα σε αυταρχικό τύπο μητέρας και προσωπικό (r=-0,318, p<0,001) και διαπροσωπικό έλεγχο των εφήβων (r=-0,219, p<0,001).

Πίνακας 4

Συσχετίσεις ανάμεσα στις αντιλήψεις των εφήβων για τη γονεϊκή τυπολογία και των δύο διαφορετικών πεδίων της σφαίρας ελέγχου των εφήβων (n=250)

	προσωπικός έλεγχος	**διαπροσωπικός έλεγχος**
υποστηρικτικός πατέρας	0,052 (ns)	**0,235****
υποστηρικτική μητέρα	**0,213****	**0,177****
επιτρεπτικός πατέρας	-0,064 (ns)	0,021 (ns)
επιτρεπτική μητέρα	-0,110 (ns)	0,033 (ns)
αυταρχικός πατέρας	**-0,174****	**-0,199****
αυταρχική μητέρα	**-0,318****	**-0,219****
αυστηρός πατέρας	-0,004 (ns)	0,041 (ns)
αυστηρή μητέρα	0,100 (ns)	0,044 (ns)

**p<0,001

Φαίνεται ότι τα δύο γονεϊκά στυλ (υποστηρικτικό και αυταρχικό στυλ διαπαιδαγώγησης) συσχετίζονται με την ανάπτυξη του προσωπικού και του διαπροσωπικού ελέγχου των εφήβων. Σε ότι αφορά τον επιτρεπτικό και τον αυστηρό γονεϊκό τύπο, η ανάλυση συσχετίσεων δεν

ανέδειξε στατιστικά σημαντικές συσχετίσεις με τις αναφερόμενες διαστάσεις της σφαίρας ελέγχου (ns).

5.2.3. Ανάλυση παραγόντων μονής κατεύθυνσης (One–Way Anova)

Στην παρούσα έρευνα πραγματοποιήσαμε την ανάλυση παραγόντων μονής κατεύθυνσης (One-Way Anova) με σκοπό να συγκρίνουμε τους μέσους όρους των τριών ομάδων του προσωπικού και του διαπροσωπικού ελέγχου ως προς τις αντιλήψεις των εφήβων σχετικά με την γονεϊκή τυπολογία. Ο **πίνακας 5** παρουσιάζει τη σύγκριση των μέσων όρων των εφήβων που διαθέτουν χαμηλό, ενδιάμεσο και υψηλό επίπεδο προσωπικού ελέγχου, ως προς τις αντιλήψεις τους σχετικά με την γονεϊκή τυπολογία.

Πίνακας 5

Σύγκριση των μέσων όρων των μαθητών με χαμηλό (n=37), ενδιάμεσο (n=171) και υψηλό (n=42) προσωπικό έλεγχο και των απαντήσεών τους στο ερωτηματολόγιο της γονεϊκής τυπολογίας

	προσωπικός έλεγχος							
	χαμηλός (n=37)		**ενδιάμεσος (n=171)**		**υψηλός (n=42)**			
	μ. ο.	**τ. α.**	**μ. ο.**	**τ. α.**	**μ. ο.**	**τ. α.**	**F_{247}**	**p**
υποστηρικτικός πατέρας	2,53	0,61	2,62	0,65	2,56	0,72	0,369	0,629(ns)
υποστηρικτική μητέρα	2,61	0,69	2.94	0,57	3,00	0,73	4,991	**0,007**
επιτρεπτικός πατέρας	2,03	0,46	1,92	0,54	1,84	0,48	1,292	0,276(ns)
επιτρεπτική μητέρα	2,19	0,52	2,09	0,63	1,93	0,51	2,072	0,128(ns)
αυταρχικός πατέρας	1,52	0,61	1,42	0,60	1,20	0,32	3,382	**0,036**
αυταρχική μητέρα	1,88	0,66	1,48	0,57	1,32	0,34	11,262	**0,000**
αυστηρός πατέρας	2,24	0,61	2,26	0,56	2,18	0,74	0,299	0,742(ns)
αυστηρή μητέρα	2,34	0,50	2,44	0,62	2,53	0,60	0,930	0,396(ns)

Από τον πίνακα 5 προκύπτει ότι η διαφορά των μέσων όρων των μαθητών με χαμηλό, ενδιάμεσο και υψηλό προσωπικό έλεγχο ως προς το πώς αντιλαμβάνονται την αυταρχική μητέρα είναι στατιστικά σημαντική (F_{247}=11,262, P<0,001). Το ίδιο ισχύει για την αντίληψη των εφήβων για τον αυταρχικού τύπο πατέρα (F_{247}=3,382, P<0,05) και του υποστηρικτικού τύπου μητέρας (F_{247}=4,991, P<0,01). Αντιθέτως, η διαφορά των μέσων όρων των μαθητών με χαμηλό, ενδιάμεσο και υψηλό προσωπικό έλεγχο ως προς την αντίληψή τους σχετικά με επιτρεπτικούς και αυστηρούς γονείς δεν είναι στατιστικά σημαντική (ns).

Οι Post Hoc αναλύσεις που πραγματοποιήσαμε, αφού προηγουμένως εφαρμόστηκε η διόρθωση Bonferroni, έδειξαν ότι στατιστικά σημαντικές διαφορές στην αντίληψη της γονεϊκής τυπολογίας παρατηρήθηκαν μεταξύ εφήβων που έχουν χαμηλό, ενδιάμεσο και υψηλό προσωπικό έλεγχο. Συγκεκριμένα, οι έφηβοι που διαθέτουν ενδιάμεσο και υψηλό προσωπικό έλεγχο αντιλαμβάνονται τη μητέρα ως περισσότερο υποστηρικτική σε σχέση με εφήβους που διαθέτουν χαμηλό προσωπικό έλεγχο (p=.011, p=.016). Στη συνέχεια, οι Post Hoc αναλύσεις έδειξαν πώς οι έφηβοι με χαμηλό προσωπικό έλεγχο αντιλαμβάνονται τον πατέρα τους περισσότερο αυταρχικό σε σχέση με εφήβους των οποίων ο προσωπικός έλεγχος είναι υψηλός (p=.046). Όσο αφορά την αντίληψη σχετικά με τον αυταρχικό τύπο της μητέρας, βρέθηκε πώς οι έφηβοι με χαμηλό προσωπικό έλεγχο αντιλαμβάνονται τη μητέρα ως περισσότερο αυταρχική σε σχέση με εφήβους με ενδιάμεσο (p=.000) και υψηλό προσωπικό έλεγχο (p=.000).

Ο **πίνακας 6** παρουσιάζει τη σύγκριση των μέσων όρων των μαθητών με χαμηλό, ενδιάμεσο και υψηλό επίπεδο διαπροσωπικού ελέγχου, ως προς τις αντιλήψεις τους σχετικά με τη γονεϊκή τυπολογία. Από τον πίνακα 6 προκύπτει ότι η διαφορά των μέσων όρων των μαθητών με χαμηλό, ενδιάμεσο και υψηλό διαπροσωπικό έλεγχο, ως προς το πώς αντιλαμβάνονται τον υποστηρικτικό τύπο πατέρα είναι στατιστικά σημαντική (F_{247}=6,034, P<0,01). Το ίδιο ισχύει και για τον υποστηρικτικό τύπο μητέρας F_{247}=5,453, p<0,01). Προκύπτει επίσης ότι η διαφορά των μέσων όρων των μαθητών με χαμηλό, ενδιάμεσο και υψηλό διαπροσωπικό έλεγχο, ως προς το πώς αντιλαμβάνονται τους αυταρχικούς γονείς είναι στατιστικά σημαντική (F_{247}=4,113, F_{247}=4,459, p<0,05).

Πίνακας 6

Σύγκριση των μέσων όρων των μαθητών με χαμηλό (n=43), ενδιάμεσο (n=161) και υψηλό διαπροσωπικό έλεγχο (n=46) και των απαντήσεών τους στο ερωτηματολόγιο της γονεϊκής τυπολογίας

	διαπροσωπικός έλεγχος							
	χαμηλός (n=43)		**ενδιάμεσος (n=161)**		**υψηλός (n=46)**			
	μ. ο.	**τ. α.**	**μ. ο.**	**τ. α.**	**μ. ο.**	**τ. α.**	F_{247}	**p**
υποστηρικτικός πατέρας	2,54	0,77	2,53	0,61	2,90	0,62	6,034	**0,003**
υποστηρικτική μητέρα	2,75	0,62	2,86	0,62	3,15	0,59	5,453	**0,005**
επιτρεπτικός πατέρας	1,92	0,55	1,90	0,50	2,02	0,57	0,934	0,394(ns)
επιτρεπτική μητέρα	2,13	0,61	2,03	0,59	2,22	0,62	1,925	0,148(ns)
αυταρχικός πατέρας	1,55	0,70	1,41	0,56	1,21	0,45	4,113	**0,017**
αυταρχική μητέρα	1,71	0,65	1,50	0,56	1,36	0,49	4,459	**0,013**
αυστηρός πατέρας	2,23	0,62	2,25	0,57	2,26	0,69	0,038	0,963(ns)
αυστηρή μητέρα	2,35	0,56	2,44	0,59	2,54	0,66	1,044	0,353(ns)

Οι Post Hoc αναλύσεις που πραγματοποιήσαμε έδειξαν ότι υπάρχουν στατιστικά σημαντικές διαφορές στην αντίληψη της γονεϊκής τυπολογίας των εφήβων που διαθέτουν χαμηλό, ενδιάμεσο και υψηλό διαπροσωπικό έλεγχο. Συγκεκριμένα, οι έφηβοι που διαθέτουν υψηλό διαπροσωπικό έλεγχο αντιλαμβάνονται τον πατέρα σαν περισσότερο υποστηρικτικό σε σχέση με εφήβους που διαθέτουν χαμηλό διαπροσωπικό έλεγχο (p=.027). Στη συνέχεια, οι Post Hoc αναλύσεις έδειξαν πώς οι έφηβοι με υψηλό διαπροσωπικό έλεγχο αντιλαμβάνονται τον πατέρα ως περισσότερο υποστηρικτικό σε σχέση με εφήβους των οποίων ο διαπροσωπικός έλεγχος είναι ενδιάμεσος (p=.002). Όσο αφορά την αντίληψη σχετικά με τον υποστηρικτικό τύπο μητέρας, βρέθηκε πώς οι έφηβοι με υψηλό διαπροσωπικό έλεγχο αντιλαμβάνονται τη μητέρα περισσότερο υποστηρικτική σε σχέση με εφήβους με χαμηλό (p=.007) και ενδιάμεσο

διαπροσωπικό έλεγχο (p=.016). Επιπρόσθετα, οι Post Hoc αναλύσεις έδειξαν πώς οι έφηβοι με χαμηλό διαπροσωπικό έλεγχο αντιλαμβάνονται τον πατέρα περισσότερο αυταρχικό σε σχέση με εφήβους που διαθέτουν υψηλό διαπροσωπικό έλεγχο (p=.015). Τέλος, τα αποτελέσματα έδειξαν ότι οι έφηβοι με χαμηλό διαπροσωπικό έλεγχο αντιλαμβάνονται τη μητέρα ως περισσότερο αυταρχική σε σχέση με εφήβους που διαθέτουν υψηλό διαπροσωπικό έλεγχο (p=.010).

Ο **πίνακας 7** παρουσιάζει τους μέσους όρους, τις τυπικές αποκλίσεις, τη σύγκριση των μέσων όρων των αντιλήψεων των μαθητών σχετικά με την πατρική τυπολογία ανάλογα με το επίπεδο μόρφωσης του πατέρα. Πιο συγκεκριμένα, αυτός ο πίνακας παρουσιάζει τη σχέση μεταξύ μορφωτικού επιπέδου του πατέρα και επιλογής ενός συγκεκριμένου γονεϊκού τύπου από αυτόν.

Από τον **πίνακα 7** προκύπτει ότι υπάρχει στατιστικά σημαντική διαφορά μεταξύ των αντιλήψεων των εφήβων για τον υποστηρικτικό τύπο πατέρα και του επιπέδου μόρφωσης του πατέρα (F_{244}=3,501, p<0,01). Στατιστικά σημαντικές διαφορές βρέθηκαν επίσης στις αντιλήψεις των εφήβων σχετικά με αυταρχικό (F_{244}=2,532, p<0,05) και αυστηρό τύπο πατέρα (F_{244}=2,425, p<0,05) ανάλογα με το επίπεδο μόρφωσής του. Αντίθετα, η διαφορές των μέσων όρων των αντιλήψεων των εφήβων σχετικά με τον επιτρεπτικό τύπο πατέρα ανάλογα με το επίπεδο μόρφωσής του δεν είναι στατιστικά σημαντικές (ns).

Οι Post Hoc αναλύσεις που πραγματοποιήσαμε έδειξαν ότι στατιστικά σημαντικές διαφορές στην αντίληψη της γονεϊκής τυπολογίας παρατηρήθηκαν μεταξύ εφήβων, των οποίων οι πατέρες έχουν διαφορετικά επίπεδα μόρφωσης. Πιο αναλυτικά, οι έφηβοι αντιλαμβάνονται ως περισσότερο υποστηρικτικούς τους πατέρες, των οποίων το επίπεδο μόρφωσης αντιστοιχεί στις πανεπιστημιακές σπουδές (p=.021), ΤΕΙ (p=.039), λύκειο (p=.030) και γυμνάσιο (p=.011) σε σχέση με εφήβους των οποίων οι πατέρες έχουν ολοκληρώσει μόνο δημοτικό σχολείο. Τέλος, οι Post Hoc αναλύσεις έδειξαν ότι υπάρχουν στατιστικά σημαντικές διαφορές ανάμεσα σε εφήβους των οποίων οι πατέρες είναι απόφοιτοι ΤΕΙ και διαθέτουν μεταπτυχιακό τίτλο σπουδών και σε εφήβους των οποίων οι πατέρες είναι απόφοιτοι δημοτικού σχολείου. Συγκεκριμένα, οι έφηβοι των οποίων οι πατέρες είναι απόφοιτοι ΤΕΙ (p=.039) και διαθέτουν μεταπτυχιακό τίτλο σποδών (p=.015) αντιλαμβάνονται τους πατέρες ως περισσότερο αυστηρούς σε σχέση με εφήβους των οποίων οι πατέρες είναι απόφοιτοί δημοτικού σχολείου.

Πίνακας 7

Σύγκριση των μέσων όρων των απαντήσεων των μαθητών στο ερωτηματολόγιο της τυπολογίας του πατέρα ανάλογα με το μορφωτικό επίπεδο του πατέρα

	δημοτικό (n=5)	**γυμνάσιο (n=35)**	**λύκειο (n=86)**	**ΤΕΙ (n=46)**	**ΑΕΙ (n=52)**	**Μ/χιακές σπουδές (n=26)**		
	μ.ο. τ.α.	**μ.ο. τ.α.**	**μ.ο. τ.α**	**μ.ο. τ.α.**	**μ.ο. τ.α.**	**μ.ο. τ.α.**	F_{244}	**p**
υποστηρικτικός πατέρας	1,70 0,85	2,75 0,66	2.62 0,60	2,62 0,70	2,67 0,58	2,32 0,73	3,501	**0,004**
επιτρεπτικός πατέρας	1,72 0,58	1,85 0,48	1,93 0,47	1,92 0,57	1,97 0,57	1,96 0,53	0,392	0,854 (ns)
αυταρχικός πατέρας	1,03 0,06	1.41 0,74	1,31 0,44	1,32 0,47	1,50 0,62	1,67 0,72	2,532	**0,030**
αυστηρός πατέρας	1,45 0,62	2,16 0,67	2,25 0,57	2,30 0,56	2,25 0,57	2,41 0,65	2,425	**0,036**

Ο **πίνακας 8** παρουσιάζει τους μέσους όρους, τις τυπικές αποκλίσεις, τη σύγκριση των μέσων όρων των αντιλήψεων των μαθητών σχετικά με την τυπολογία της μητέρας, ανάλογα με το επίπεδο μόρφωσης της μητέρας. Από τον πίνακα 8 προκύπτει ότι δεν υπάρχουν στατιστικά σημαντικές διαφορές μεταξύ των αντιλήψεων των εφήβων σχετικά με την τυπολογία της μητέρας ανάλογα με το επίπεδο μόρφωσής της. Φαίνεται πώς τα επίπεδα μόρφωσης της μητέρας δεν έχουν σχέση με την επιλογή των συγκεκριμένων γονεϊκών τύπων.

Πίνακας 8

Σύγκριση των μέσων όρων των απαντήσεων των μαθητών στο ερωτηματολόγιο της τυπολογίας της μητέρας ανάλογα με το επίπεδο μόρφωσης της μητέρας

	δημοτικό (n=9)	**γυμνάσιο (n=16)**	**λύκειο (n=105)**	**ΤΕΙ (n=43)**	**ΑΕΙ (n=53)**	**Μ/χιακές σπουδές (n=24)**		
	μ.ο. τ.α.	**μ.ο. τ.α.**	**μ.ο. τ.α**	**μ.ο. τ.α.**	**μ.ο. τ.α.**	**μ.ο. τ.α.**	**F_{244}**	**p**
υποστηρικτική μητέρα	2,59 0,67	2,88 0,79	2,92 0,61	2,95 0,66	3,01 0,55	2,60 0,56	1,946	0,087 (ns)
επιτρεπτική μητέρα	1,78 0,71	1,95 0,73	2,03 0,60	2,17 0,64	2,15 0,54	2,18 0,48	1,229	0,296 (ns)
αυταρχική μητέρα	1,24 0,31	1,46 0,43	1,53 0,59	1,58 0,60	1,40 0,54	1,74 0,64	1,735	0,127 (ns)
αυστηρή μητέρα	2,36 0,63	2,41 0,65	2,46 0,63	2,48 0,58	2,47 0,49	2,28 0,70	0,459	0,807 (ns)

Ο **πίνακας 9** παρουσιάζει τη σχέση μεταξύ των απόψεων των μαθητών σχετικά με τη γονεϊκή τυπολογία ανάλογα με τη σειρά γέννησης των παιδιών. Φαίνεται πώς η σειρά γέννησης των παιδιών δεν έχει στατιστικά σημαντική σχέση με τις αντιλήψεις των εφήβων σχετικά με τη γονεϊκή τυπολογία. Από τον πίνακα 9 προκύπτει μόνο μία στατιστικά σημαντική διαφορά μεταξύ των αντιλήψεων των εφήβων σχετικά με τον αυστηρό τύπο μητέρας και της σειράς γέννησης ($F246=2,714$, $p<0.05$).

Οι Post Hoc αναλύσεις που πραγματοποιήθηκαν έδειξαν ότι οι έφηβοι που γεννήθηκαν ως τρίτο παιδί στην οικογένεια αντιλαμβάνονται τη μητέρα περισσότερο αυστηρή σε σχέση με εφήβους που γεννήθηκαν ως τέταρτο παιδί στην οικογένεια ($p=.031$).

Πίνακας 9

Σύγκριση των μέσων όρων των απαντήσεων των μαθητών στο ερωτηματολόγιο γονεϊκής τυπολογίας ανάλογα με τη σειρά γέννησής τους

	σειρά γέννησης των παιδιών									
	πρώτο (n=129)		**δεύτερο (n=103)**		**τρίτο (n=13)**		**τέταρτο (n=5)**			
	μ. ο.	**τ. α.**	**μ. ο.**	**τ. α.**	**μ. ο.**	**τ. α.**	**μ. ο.**	**τ. α.**	$\mathbf{F_{246}}$	**p**
υποστηρικτικός πατέρας	2,58	0,64	2,65	0,68	2,32	0,77	2,62	0,22	1,017	0,386 (ns)
υποστηρικτική μητέρα	2,90	0,69	2,92	0,50	2,79	0,75	2,65	0,98	0,415	0,742 (ns)
επιτρεπτικός πατέρας	1,95	0,54	1,88	0,49	2,08	0,57	1,80	0,55	0,776	0,508 (ns)
επιτρεπτική μητέρα	2,09	0,64	2,05	0,54	2,35	0,61	1,88	0,39	1,203	0,309 (ns)
αυταρχικός πατέρας	1,44	0,65	1,35	0,49	1,46	0,49	1,20	0,08	0,750	0,523 (ns)
αυταρχική μητέρα	1,53	0,59	1,45	0,52	1,88	0,71	1,57	0,66	2,303	0,078 (ns)
αυστηρός πατέρας	2,25	0,60	2,27	0,59	2,21	0,56	1,90	0,84	0,606	0,612 (ns)
αυστηρή μητέρα	2,44	0,57	2,45	0,62	2,63	0,56	1,75	0,75	2,714	**0,045**

Ο **πίνακας 10** παρουσιάζει τη διαφορά των μέσων όρων των μαθητών σχετικά με τις αντιλήψεις τους για τη γονεϊκή τυπολογία ανάλογα με τον αριθμό παιδιών στην οικογένεια. Φαίνεται ότι δεν υπάρχουν στατιστικά σημαντικές διαφορές των μέσων όρων μεταξύ των αντιλήψεων των εφήβων σχετικά με τη γονεϊκής τυπολογίας με βάση τον αριθμό παιδιών στην οικογένεια.

Πίνακας 10

Σύγκριση των μέσων όρων των απαντήσεων των μαθητών στο ερωτηματολόγιο γονεϊκής τυπολογίας με βάση τον αριθμό παιδιών στην οικογένεια (ένα παιδί n=34, δύο παιδιά n=170, τρία παιδιά n=29, τέσσερα παιδιά n=17)

	αριθμός παιδιών στην οικογένεια									
	ένα παιδί		**δύο παιδιά**		**τρία παιδιά**		**τέσσερα παιδιά**			
	μ. ο.	**τ. α.**	**μ. ο.**	**τ. α.**	**μ. ο.**	**τ. α.**	**μ. ο.**	**τ. α.**	**F_{245}**	**p**
υποστηρικτικός πατέρας	2,56	0,63	2,64	0,64	2,31	0,69	2,76	0,69	2,572	0,055 (ns)
υποστηρικτική μητέρα	2,84	0,78	2,93	0,59	2,80	0,64	2,87	0,63	0,478	0,698 (ns)
επιτρεπτικός πατέρας	1,98	0,59	1,93	0,51	1,93	0,50	1,69	0,46	1,245	0,294 (ns)
επιτρεπτική μητέρα	2,14	0,67	2,05	0,59	2,25	0,58	1,99	0,57	1,219	0,303 (ns)
αυταρχικός πατέρας	1,42	0,56	1,40	0,59	1,50	0,61	1,15	0,18	1,387	0,247 (ns)
αυταρχική μητέρα	1,64	0,71	1,48	0,55	1,68	0,60	1,32	0,39	2,318	0,076 (ns)
αυστηρός πατέρας	2,16	0,72	2,27	0,54	2,37	0,71	2,01	0,65	1,560	0,200 (ns)
αυστηρή μητέρα	2,45	0,56	2,44	0,59	2,62	0,53	2,15	0,80	2,254	0,083 (ns)

Κεφάλαιο 6: Σχολιασμός αποτελεσμάτων – Προτάσεις

Κύριος στόχος της παρούσας έρευνας ήταν να εξετάσει το ρόλο της γονεϊκής τυπολογίας στην ανάπτυξη της ικανότητας των εφήβων να αντιμετωπίζουν διάφορες καταστάσεις, να αντιλαμβάνονται ότι ένα γεγονός είναι αποτέλεσμα προσπάθειας, προετοιμασίας και συμπεριφοράς τους (προσωπικός έλεγχος), καθώς και να αλληλεπιδρούν με τους άλλους και να έχουν έλεγχο των κοινωνικών περιστάσεων (διαπροσωπικός έλεγχος). Απώτερος σκοπός της παρούσας έρευνας ήταν να προσθέτει ένα μικρό σώμα γνώσης στην ελλιπή ελληνική βιβλιογραφία για τη γονεϊκή τυπολογία και για τη σφαίρα ελέγχου των εφήβων.

Ευρήματα της έρευνας μπορούν να αξιοποιηθούν σε τομείς που ασχολούνται με την ανάπτυξη της προσωπικότητας των παιδιών και των εφήβων καθώς και με το ρόλο της οικογένειας στη διαμόρφωσή της, δεδομένου ότι στη συγκεκριμένη ηλικία η επιρροές των γονέων ως σημαντικών άλλων παίζουν σημαντικό ρόλο στη διαμόρφωση των απόψεων, των συναισθημάτων, της συμπεριφοράς των εφήβων (Τσαρδάκη, 1984, Δρόσου, 1985, Μπέκο, 1988, Horney, 1942, Freud, 1965, Bowlby, 1973, Klein, 1984, Morton & Mann, 1998), καθώς και στην ανάπτυξη ενός σημαντικού συστατικού της προσωπικότητας που ονομάζεται σφαίρα ελέγχου (Levenson, 1973, Nowicki & Segal, 1974, Johnson & Kilmann, 1975, Gordon, Nowicki, & Wichern, 1979, Halpin, Halpin, & Whiddon, 1980, Buriel, 1981, Nowicki, Wichern, & Gordon, 1981, Paguio, Robinson, Skean, & Deal, 1987, Krampen, 1989, Morton & Mann, 1998, Schultz & Schultz, 2005).

Η γονεϊκή τυπολογία στην παρούσα έρευνα αξιολογήθηκε μέσω των αυτοαναφορών των εφήβων για το πώς αντιλαμβάνονται τη σχέση με τους γονείς τους και τις πρακτικές διαπαιδαγώγησης που εφαρμόζουν οι γονείς. Επίσης, οι αυτοαναφορές τους λήφθηκαν υπόψη στην αξιολόγηση της σφαίρας ελέγχου τους. Σε ότι αφορά τη σφαίρα ελέγχου, εξετάστηκαν ο προσωπικός και ο διαπροσωπικός έλεγχος, δηλαδή η προσωπική αποτελεσματικότητα και η ικανότητα των εφήβων να αλληλεπιδρούν με το γύρω κόσμο.

Σύμφωνα με τα αποτελέσματα της παρούσας έρευνας, οι περισσότεροι έφηβοι τείνουν να αντιλαμβάνονται τους γονείς τους ως υποστηρικτικούς και έπειτα ως αυστηρούς, ενώ οι μητέρες

(όπως τις εκλαμβάνουν οι έφηβοι) τείνουν να είναι περισσότερο υποστηρικτικές και αυστηρές σε σχέση με τους πατέρες. Το ανώτερο εύρημα συμφωνεί με ευρήματα προηγούμενων ερευνών, στις οποίες έχει διαπιστωθεί πώς οι μητέρες είναι πιο υποστηρικτικές σε σχέση με τους πατέρες (Winsler, Madigan, & Aquilino, 2005, Holmbeck, Paikoff, & Brooks-Gunn, 1995, Russell, Aloa, Feder, Glover Miller, & Palmer, 1998, Hart, Newell, & Olsen, 2003, Tein, Roosa, & Michaels, 1994). Μία πιθανή εξήγηση για αυτό είναι πώς οι μητέρες ασχολούνται πιο πολύ με τα παιδιά από ότι οι πατέρες, γνωρίζουν καλύτερα τις ανάγκες τους, είναι περισσότερο προσανατολισμένες στη φροντίδα των παιδιών, επομένως και πιο σταθερές στη διατήρηση ενός επιλεγμένου γονεϊκού τύπου. Εδώ θα πρέπει να σημειωθεί ότι ο ιδανικότερος συνδυασμός για την ανάπτυξη του παιδιού συναντάται σε οικογενειακά περιβάλλοντα, όπου και οι δύο γονείς είναι υποστηρικτικοί ή τουλάχιστον ο ένας από τους δύο (Simons & Conger, 2007).

Η σύγκριση των μέσων όρων των κοριτσιών και των αγοριών ως προς το πώς αντιλαμβάνονται τους γονείς τους, ανέδειξε πώς τα κορίτσια στην εφηβεία φαίνεται να αντιλαμβάνονται τη μητέρα ως περισσότερο υποστηρικτική σε σχέση με τα αγόρια, ενώ τα αγόρια τείνουν να αντιλαμβάνονται και τους δύο γονείς ως περισσότερο αυταρχικούς σε σχέση με τα κορίτσια της ίδιας ηλικίας**.** Μία πιθανή εξήγηση είναι ότι η συμπεριφορά των γονέων πράγματι διαφέρει ανάλογα με το φύλο του παιδιού, όπου οι γονείς είναι πιο συναισθηματικοί στην αλληλεπίδραση με τα κορίτσια, ενώ ασκούν περισσότερο έλεγχο απέναντι στα αγόρια Russell & Russell (1987), με αποτέλεσμα τα αγόρια της ηλικίας αυτής να τους αντιλαμβάνονται ως περισσότερο αυταρχικούς σε σχέση με τα κορίτσια. Μία άλλη εξήγηση είναι πώς στην περίοδο της εφηβείας υπάρχουν περισσότερες δυσκολίες στην αλληλεπίδραση γονέα και παιδιού από ότι σε προηγούμενα αναπτυξιακά στάδια. Τα αγόρια σε αυτήν την ηλικία απορρίπτουν την εξουσία των γονέων και συνήθως συνδέονται με συνομηλίκους όπου έχουν την εξουσία, αποφασίζουν, δρουν, επηρεάζουν και αξιολογούν από μόνα τους. Διότι υπάρχει αυξημένη ανάγκη προς την ανεξαρτητοποίηση, τα αγόρια ερμηνεύουν των έλεγχο των γονέων σαν πίεση και τις στάσεις, τις πρακτικές και τις συμπεριφορές των γονέων σαν αυταρχικές.

Από τα ευρήματα της παρούσας έρευνας προκύπτει επίσης πώς οι περισσότεροι έφηβοι έχουν αρκετά υψηλά επίπεδα προσωπικού και διαπροσωπικού ελέγχου, δηλαδή πιστεύουν πώς έχουν την ικανότητα να αντιμετωπίζουν διάφορες καταστάσεις, αντιλαμβάνονται πώς ένα γεγονός είναι αποτέλεσμα προσπάθειας και σκληρής δουλειάς και αλληλεπιδρούν ικανοποιητικά με το γύρω κόσμο.

Από τη σύγκριση των μέσων όρων των αγοριών και των κοριτσιών ως προς τη σφαίρα ελέγχου τους, φαίνεται πώς τα κορίτσια έχουν υψηλότερα επίπεδα προσωπικού και διαπροσωπικού ελέγχου σε σχέση με τα αγόρια της ίδιας ηλικίας**.** Σύμφωνα με τον Crandall (1969), η ανάπτυξη της σφαίρας ελέγχου εξαρτάται από βιώματα και προσωπική αντίληψη, καθώς και από πεποιθήσεις που κυριαρχούν στη κουλτούρα στην οποία ζει το άτομο. Επομένως, θα μπορούσαμε να υποθέσουμε ότι οι διαφορές στη σφαίρα ελέγχου μεταξύ των δύο φύλων οφείλονται σε διαφορετικούς τρόπους κοινωνικοποίησης αντρών και γυναικών. Οι έρευνες έδειξαν ότι οι γονείς, καθώς και το ευρύτερο κοινωνικό περιβάλλον υποστηρίζουν πιο πολύ στα κορίτσια σε σχέση με τα αγόρια την ανάπτυξη της ενσυναίσθησης και των εκφραστικών χαρακτηριστικών, όπως ευαισθησία στις ανάγκες των άλλων (Brnich, 2002). Η συνεχής επιβεβαίωση αυτών των χαρακτηριστικών τα εσωτερικεύει, με αποτέλεσμα να διαμορφώνεται η πεποίθηση σχετικά με τη σφαίρα ελέγχου.

Όμως, το εύρημα της παρούσας έρευνας ότι τα κορίτσια έχουν υψηλότερα επίπεδα προσωπικού και διαπροσωπικού ελέγχου σε σχέση με τα αγόρια διαφοροποιείται από τις έρευνες, σύμφωνα με τις οποίες δεν βρέθηκαν διαφορές στη σφαίρα ελέγχου ανάμεσα σε γυναίκες και άντρες (Adame, Johnson, & Cole, 1989, Dellas & Jernigan, 1987, Moneta, Scheider, & Csikzentmihalyi, 2001). Οι Krampen, Effertz, Jostock, & Müller (1990) ερεύνησαν τις διαφορές στη σφαίρα ελέγχου σε σχέση με το φύλο σε ένα δείγμα γερμανών πανεπιστημιακών φοιτητών. Σε αυτήν την μελέτη, οι γυναίκες σημείωσαν υψηλότερη βαθμολογία στην κλίμακα «σημαντικοί άλλοι» αλλά όχι στις κλίμακες «έλεγχος της τύχης» και «εσωτερική σφαίρα ελέγχου». Οι Krampen et al. (1990) κατέληξαν στο συμπέρασμα ότι οι διαφορές προκύπτουν από τη διαφορετική διαδικασία κοινωνικοποίησης σε αγόρια και κορίτσια. Επιπλέον, οι Archer & Waterman (1988) ύστερα από ενδελεχή βιβλιογραφική ανασκόπηση σε 22 έρευνες για τις διαφορές των δύο φύλων σε διάφορες μεταβλητές συμπεριλαμβανομένου και της σφαίρας ελέγχου, βρήκαν πώς σε 15 μελέτες δεν υπήρχε καμία διαφορά ως προς το φύλο, σε 6 έρευνες ότι οι άντρες είχαν κυρίως ενδοπροσωπικό έλεγχο και σε μία ότι οι γυναίκες είχαν ενδοπροσωπικό έλεγχο. Το συμπέρασμα στο οποίο κατέληξαν ήταν πώς δεν υπάρχουν αρκετά στοιχεία από τις ερευνητικές προσπάθειες για να αποδειχτεί ότι υπάρχουν διαφορές φύλου. Το γεγονός αυτό αποτελεί ένα θέμα ανοικτό προς μελέτη στο μέλλον, προκειμένου να εξετασθούν καλύτερα οι διαφορές ανάμεσα σε δύο φύλα ως προς τη σφαίρα ελέγχου, εφόσον υπάρχουν.

Τα αποτελέσματα της παρούσας έρευνας επιβεβαιώνουν την αρχική μας υπόθεση, σύμφωνα με την οποία η γονεϊκή τυπολογία συσχετίζεται με την ανάπτυξη της σφαίρας ελέγχου των εφήβων. Συγκεκριμένα, βρέθηκε πώς υπάρχει θετική συσχέτιση μεταξύ του υποστηρικτικού τύπου πατέρα (όπως τον αντιλαμβάνονται οι έφηβοι) και του διαπροσωπικού ελέγχου των εφήβων**.** Όσο πιο υποστηρικτικός είναι ο πατέρας, τόσο πιο πολλές πιθανότητες υπάρχουν για τα παιδιά να έχουν έλεγχο των κοινωνικών περιστάσεων, να διατηρούν φιλίες και στενές προσωπικές σχέσεις με τους άλλους, να βρίσκουν υποστήριξη από το περιβάλλον τους και γενικότερα να αλληλεπιδρούν ικανοποιητικά με το γύρω κόσμο. Μία πιθανή εξήγηση για το συγκεκριμένο εύρημα της παρούσας έρευνας είναι πώς όταν οι πατέρες εκδηλώνουν θετικά συναισθήματα (αγάπη, στοργή, αποδοχή, τρυφερότητα) προς τα παιδιά τους, τα ενθαρρύνουν, τα κατανοούν, τα υποστηρίζουν και αλληλεπιδρούν θετικά μαζί τους, δρουν ως πρότυπα συμπεριφοράς και έτσι οι έφηβοι γενικεύουν αυτήν τη συμπεριφορά στην αλληλεπίδρασή τους με τους άλλους ανθρώπους. Πρέπει εδώ να σημειωθεί πώς κατά τη βιβλιογραφική ανασκόπηση δεν βρέθηκε καμία έρευνα που να μελετά τη σχέση υποστηρικτικού τύπου πατέρα και διαπροσωπικού ελέγχου των εφήβων έτσι όπως τον αντιλαμβάνεται ο Paulhus (1981). Σύμφωνα με τον Paulhus (1981), ο προσωπικός και ο διαπροσωπικός έλεγχος δεν είναι συγκρουόμενες έννοιες, αλλά δύο διαφορετικά πεδία που αφορούν τη σχέση ενός ατόμου με τον εαυτό του καθώς και με τον κόσμο γύρω του. Περισσότερες μελέτες που πραγματοποιήθηκαν σχετικά με τη σφαίρα ελέγχου μέχρι σήμερα στηρίχθηκαν στο μοντέλο του Rotter (1966), όπου ο ενδοπροσωπικός και ο εξωπροσωπικός έλεγχος αποτελούν τα δύο άκρα σε μία διαρκή γραμμή. Το γεγονός αυτό αποτελεί ένα θέμα ανοικτό προς μελέτη στο μέλλον, προκειμένου να εξετασθούν καλύτερα αυτές οι διαστάσεις ως δύο διαφορετικά πεδία της σφαίρας ελέγχου.

Στην παρούσα έρευνα βρέθηκε επίσης πώς υπάρχει θετική συσχέτιση μεταξύ του υποστηρικτικού τύπου μητέρας και των δύο πεδίων της σφαίρας ελέγχου (προσωπικού και διαπροσωπικού ελέγχου). Το εύρημα αυτό συμφωνεί, εν μέρει, με τις προηγούμενες έρευνες, όπου υποστηρίζεται ότι η αποδοχή του εφήβου από τη μητέρα συμβάλλει στην ανάπτυξη ικανότητας των εφήβων να αποδίδουν τις επιτυχίες και τις αποτυχίες τους στους εσωτερικούς παράγοντες της συμπεριφοράς τους (Crandall, 1983), καθώς και ότι τα παιδιά με εσωτερική σφαίρα ελέγχου ερμηνεύουν τους γονείς ως περισσότερο δεκτικούς, με λιγότερο αρνητικό έλεγχο, περισσότερη ζεστασιά και θετική συμμετοχή (Davis & Phares, 1969). Κάποιες άλλες μελέτες επίσης έδειξαν πώς η ζεστασιά των γονέων συμβάλλει στην ανάπτυξη ενδοπροσωπικού

ελέγχου (Nowicki & Segal, 1974, Gordon, Nowicki, & Wichern, 1979; Krampen, 1989). Η μελέτη των Mondell & Tyler (1981) ανέδειξε πώς οι γονείς που είναι ζεστοί και ανταποκρίνονται στις ανάγκες των εφήβων, συμβάλλουν θετικά στην ανάπτυξη της ικανότητας των εφήβων ερμηνεύουν τα γεγονότα ως αποτέλεσμα δικής τους προσπάθειας και προετοιμασίας. Η αγάπη και η αποδοχή των παιδιών από τους γονείς, παρέχει στο παιδί το αίσθημα της ασφάλειας και τη δυνατότητα να κινείται ελεύθερα στο περιβάλλον του, επομένως και να μαθαίνει τις συνέπειες της συμπεριφοράς του (Morton & Mann, 1998). Σε ένα τέτοιο ασφαλές, μη απειλητικό περιβάλλον, το παιδί εσωτερικεύει την ευθύνη, αναπτύσσει τον προσωπικό έλεγχο και είναι πιο πιθανό να υποθέσει κανείς ότι οι προσπάθειές του θα είναι επιτυχής. Ένα τέτοιο παιδί θα είναι πιο ενεργό στην αναζήτηση πληροφοριών και γνώσεων σχετικά με την κατάστασή του. Φαίνεται πώς μία υγιής σχέση ανάμεσα σε γονείς και παιδιά είναι απαραίτητη για να μπορέσουν τα παιδιά στην εφηβική ηλικία να αναπτύξουν την προσωπική αποτελεσματικότητα και την ικανότητα να ελέγχουν τις κοινωνικές περιστάσεις.

Σε ότι αφορά τον αυταρχικό τύπο γονέων, τα αποτελέσματα της παρούσας έρευνας έδειξαν πώς υπάρχει αρνητική συσχέτιση μεταξύ του συγκεκριμένου τύπου γονέων και της ανάπτυξης της σφαίρας ελέγχου των εφήβων**.** Όσο πιο αυταρχικοί είναι οι γονείς, τόσο πιο πολλές πιθανότητες έχουν οι έφηβοι να μην αναπτύξουν τον προσωπικό και τον διαπροσωπικό έλεγχο. Μία πιθανή εξήγηση για την αρνητική συσχέτιση μεταξύ αυταρχικού τύπου γονέων και των πεδίων της σφαίρας ελέγχου είναι πώς ο περιορισμός των καταστάσεων στις οποίες δρα το παιδί, η επιβολή σκληρής δομής της συμπεριφοράς και ο αυστηρός έλεγχος εμποδίζουν το παιδί να χρησιμοποιεί τις στρατηγικές του, με αποτέλεσμα να έχει μειωμένο αίσθημα του ελέγχου πάνω στον εαυτό του και στα γεγονότα, όπου λαμβάνει μέρος καθημερινά. Η θεωρία της κοινωνικής μάθησης τονίζει ότι ο υπερβολικός έλεγχος δεν επιτρέπει στο παιδί να εξερευνεί το περιβάλλον του και έτσι μειώνει ευκαιρίες για την παρατήρηση συνεπειών προσωπικής συμπεριφοράς, καθώς και των σχέσεων αιτίας-συνέπειας μεταξύ των φαινομένων (Rotter, 1960). Τα παιδιά των γονέων που ασκούν αυστηρό έλεγχο έχουν μάθει να καταστέλλουν προσωπικές τους πρωτοβουλίες και ως αποτέλεσμα πιστεύουν πώς έχουν ελάχιστο έλεγχο αλληλεπιδράσεων με τους άλλους (Barber, Olsen, & Shagle, 1994). Το εύρημα της παρούσας έρευνας συμφωνεί με τα ευρήματα των προηγούμενων ερευνών, όπου βρέθηκε θετική συσχέτιση μεταξύ αυταρχικού τύπου γονέων και έλλειψης ικανότητας των εφήβων να αποδίδουν τις επιτυχίες και τις αποτυχίες στα εσωτερικά γεγονότα και να αντιμετωπίζουν ικανοποιητικά διάφορες καταστάσεις (Deci &

Ryan, 1985, Tabassum, 2009, Vojnich, 2005). Άλλη μία μελέτη έδειξε πώς οι έφηβοι που αντιλαμβάνονται τους γονείς ως αυταρχικούς έχουν τάση να αποδίδουν τις αποτυχίες και επιτυχίες στους εξωτερικούς παράγοντες περισσότερο από ότι οι έφηβοι των οπίων οι γονείς είναι υποστηρικτικοί (Glasgowet et al., 1997). Οι Deci & Ryan (1985) προσφέρουν μία εξήγηση για τη σχέση γονεϊκού ελέγχου και εξωτερικής σφαίρας ελέγχου εφήβους. Σύμφωνα με αυτούς, στην πρώιμη παιδική ηλικία ο μεγαλύτερος έλεγχος των γονέων συμβάλλει στην ανάπτυξη του προσωπικού ελέγχου των παιδιών. Αυτό γίνεται διότι τα παιδιά σε αυτήν την ηλικία βιώνουν τους γονείς ως άτομα υψηλού κοινωνικού επιπέδου που έχουν την εξουσία, με αποτέλεσμα να ερμηνεύουν την εξουσία αυτή σαν κάτι απολύτως φυσιολογικό. Από την άλλη πλευρά, οι έφηβοι αρχίζουν να βιώνουν τους γονείς σαν άτομα με τα οποία βρίσκονται στο ίδιο επίπεδο και έτσι τον έλεγχο τον γονέων βιώνουν σαν πίεση, πράγμα το οποίο εμποδίζει την ανάπτυξη προσωπικού ελέγχου σε εφήβους.

Όμως, το εύρημα της παρούσας έρευνας που δείχνει την αρνητική συσχέτιση μεταξύ αυταρχικού τύπου γονέων και προσωπικού ελέγχου, διαφοροποιείται από την έρευνα του Buriel (1981), σύμφωνα με την οποία ο αυταρχικός τύπος γονέων συσχετίζεται θετικά με την ανάπτυξη ικανότητας των παιδιών να αντιλαμβάνονται τα γεγονότα ως αποτέλεσμα δικής τους προσπάθειας και συμπεριφοράς. Σε παρόμοια αποτελέσματα καταλήγουν οι Paguio, Robinson, Skeen, & Deal (1987), οι οποίοι βρήκαν θετική συσχέτιση μεταξύ αναφερόμενης ικανότητας των εφήβων και αυταρχικού τύπου πατέρα. Το γεγονός ότι τα αποτελέσματα των ερευνών σχετικά με τη σχέση αυταρχικού τύπου γονέα και σφαίρας ελέγχου των εφήβων διαφοροποιούνται ίσως αποτελεί το έναυσμα για περαιτέρω έρευνα.

Σε ότι αφορά τον επιτρεπτικό τύπο γονέων, τα ευρήματα της παρούσας έρευνας έδειξαν πώς ο συγκεκριμένος τύπος γονέα δεν συσχετίζεται με την ανάπτυξη της σφαίρας ελέγχου σε εφήβους**.** Όμως, αυτό το εύρημα διαφοροποιείται εν μέρει από την μελέτη των Lynch, Hurford, & Cole (2002), στην οποία έχει διαπιστωθεί πώς οι επιτρεπτικοί γονείς αναπτύσσουν στα παιδιά τους τον εξωπροσωπικό έλεγχο καθώς και από τη μελέτη του Tabassum (2009), η οποία ανέδειξε τη θετική σχέση μεταξύ επιτρεπτικού τύπου γονέων και εξωτερικής σφαίρας ελέγχου των εφήβων. Σε παρόμοια αποτελέσματα κατέληξαν και οι Glasgow et al. (1997), σύμφωνα με τους οποίους οι έφηβοι των οποίων οι γονείς είναι επιτρεπτικοί-επιεικείς (indulgent) και επιτρεπτικοί-αδιάφοροι (neglectful) έχουν τάση να αποδίδουν τις αποτυχίες και τις επιτυχίες τους στους εξωτερικούς παράγοντες περισσότερο από ότι οι έφηβοι των οποίων οι γονείς είναι

υποστηρικτικοί. Το γεγονός ότι το εύρημα της παρούσας έρευνας δεν συμφωνεί με τα αποτελέσματα αναφερόμενων μελετών ίσως αποτελεί το έναυσμα για περαιτέρω έρευνα του συγκεκριμένου τύπου γονέα σε σχέση με τη σφαίρα ελέγχου και των άλλων διαστάσεων της προσωπικότητας των εφήβων.

Τα αποτελέσματα της παρούσας έρευνας έδειξαν πώς ο αυστηρός τύπος γονέων δεν συσχετίζεται με την ανάπτυξη της σφαίρας ελέγχου των εφήβων**.** Ο συγκεκριμένος τύπος γονέων είναι κάτι ενδιάμεσο μεταξύ του υποστηρικτικού και του αυταρχικού τύπου γονέα, όμως δεν ταυτίζεται με κανένα από τους δύο. Αυτός ο τύπος γονέα συναντάται στην ελληνική κοινωνία, όπου οι έρευνες για τη σχέση μεταξύ γονεϊκής τυπολογίας και σφαίρας ελέγχου των εφήβων είναι ελάχιστες. Πρέπει εδώ να σημειωθεί, ότι κατά τη βιβλιογραφική ανασκόπηση που πραγματοποιήθηκε, δεν εντοπίστηκε καμία έρευνα που να αφορά τη σχέση του συγκεκριμένου τύπου γονέα με τη σφαίρα ελέγχου των εφήβων. Το γεγονός αυτό αποτελεί ένα θέμα ανοικτό προς μελέτη στο μέλλον, προκειμένου να εξετασθεί όχι μόνο η σχέση αυτού του τύπου γονέα με τη σφαίρα ελέγχου των εφήβων, αλλά και με άλλες διαστάσεις της προσωπικότητας των παιδιών και των εφήβων.

Άλλα ευρήματα της παρούσας έρευνας έδειξαν ότι υπάρχουν στατιστικά σημαντικές διαφορές στην αντίληψη της γονεϊκής τυπολογίας μεταξύ των εφήβων που διαθέτουν χαμηλό, ενδιάμεσο και υψηλό επίπεδο προσωπικού ελέγχου. Από το εύρημα της παρούσας έρευνας προκύπτει πώς η διαφορά των μέσων όρων των μαθητών με χαμηλό, ενδιάμεσο και υψηλό προσωπικό έλεγχο ως προς το πώς αντιλαμβάνονται τους αυταρχικούς γονείς είναι στατιστικά σημαντική. Η στατιστικά σημαντική διαφορά βρέθηκε επίσης στις αντιλήψεις σχετικά με τον υποστηρικτικό τύπο μητέρας. Συγκεκριμένα, οι έφηβοι που διαθέτουν ενδιάμεσο και υψηλό προσωπικό έλεγχο αντιλαμβάνονται τη μητέρα ως περισσότερο υποστηρικτική σε σχέση με εφήβους που διαθέτουν χαμηλό προσωπικό έλεγχο. Στη συνέχεια, οι έφηβοι με χαμηλό προσωπικό έλεγχο αντιλαμβάνονται τον πατέρα τους ως περισσότερο αυταρχικό σε σχέση με εφήβους των οποίων ο προσωπικός έλεγχος είναι υψηλός. Όσο αφορά την αντίληψη σχετικά με τον αυταρχικό τύπο της μητέρας, βρέθηκε πώς οι έφηβοι με χαμηλό προσωπικό έλεγχο αντιλαμβάνονται τη μητέρα ως περισσότερο αυταρχική σε σχέση με εφήβους με ενδιάμεσο και υψηλό προσωπικό έλεγχο. Αντιθέτως, η διαφορά των μέσων όρων των μαθητών με χαμηλό, ενδιάμεσο και υψηλό προσωπικό έλεγχο ως προς την αντίληψή τους σχετικά με επιτρεπτικούς και αυστηρούς γονείς δεν είναι στατιστικά σημαντική.

Σε ότι αφορά τις διαφορές στην αντίληψη της γονεϊκής τυπολογίας μεταξύ των εφήβων που διαθέτουν χαμηλό, ενδιάμεσο και υψηλό επίπεδο διαπροσωπικού ελέγχου**,** βρέθηκαν επίσης στατιστικά σημαντικές διαφορές. Τα ευρήματα της παρούσας έρευνας έδειξαν πώς υπάρχει στατιστικά σημαντική διαφορά μεταξύ των εφήβων με χαμηλό, ενδιάμεσο και υψηλό διαπροσωπικό έλεγχο, ως προς το πώς αντιλαμβάνονται τους υποστηρικτικούς και αυταρχικούς γονείς. Συγκεκριμένα, οι έφηβοι που διαθέτουν υψηλό διαπροσωπικό έλεγχο αντιλαμβάνονται τον πατέρα ως περισσότερο υποστηρικτικό σε σχέση με εφήβους που διαθέτουν τον χαμηλό και ενδιάμεσο διαπροσωπικό έλεγχο. Όσο αφορά την αντίληψη σχετικά με τον υποστηρικτικό τύπο της μητέρας, βρέθηκε πώς οι έφηβοι με υψηλό διαπροσωπικό έλεγχο αντιλαμβάνονται τη μητέρα ως περισσότερο υποστηρικτική σε σχέση με εφήβους με χαμηλό και ενδιάμεσο διαπροσωπικό έλεγχο. Επιπρόσθετα, οι έφηβοι με χαμηλό διαπροσωπικό έλεγχο αντιλαμβάνονται τους γονείς ως περισσότερο αυταρχικούς σε σχέση με εφήβους που διαθέτουν υψηλό διαπροσωπικό έλεγχο.

Άλλα ευρήματα της παρούσας έρευνας αφορούν τη σχέση μεταξύ γονεϊκής τυπολογίας (όπως τους αντιλαμβάνονται οι έφηβοι) και επιπέδου μόρφωσης των γονέων και δείχνουν πώς υπάρχουν στατιστικά σημαντικές διαφορές ανάμεσα σε αντιλήψεις των εφήβων σχετικά με τον υποστηρικτικό, αυταρχικό και τον αυστηρό τύπο πατέρα (όπως τον εκλαμβάνουν τα παιδιά) ανάλογα με το επίπεδο μόρφωσής του. Φαίνεται πώς το επίπεδο μόρφωσης σχετίζεται με την επιλογή των συγκεκριμένων γονεϊκών τύπων από τους πατέρες. Όταν το επίπεδο μόρφωσης του πατέρα είναι υψηλό, οι έφηβοι τον αντιλαμβάνονται ως περισσότερο υποστηρικτικό. Πιο αναλυτικά, οι έφηβοι αντιλαμβάνονται ως περισσότερο υποστηρικτικούς τους πατέρες, των οποίων το επίπεδο μόρφωσης αντιστοιχεί στις πανεπιστημιακές σπουδές, ΤΕΙ, λύκειο και γυμνάσιο σε σχέση με εφήβους των οποίων οι πατέρες έχουν ολοκληρώσει μόνο δημοτικό σχολείο. Αυτό το εύρημα συμφωνεί με το εύρημα της μελέτης του Lefcourt (1976), σύμφωνα με το οποίο οι πιο μορφωμένοι γονείς δείχνουν περισσότερη συναισθηματική ζεστασιά και ασκούν λιγότερο έλεγχο στα παιδιά τους**,** πράγμα που βοηθάει την ανάπτυξη ενδοπροσωπικού ελέγχου. Στη συνέχεια**,** τα ευρήματα της παρούσας έρευνας έδειξαν πώς οι έφηβοι των οποίων οι πατέρες είναι απόφοιτοι ΤΕΙ και διαθέτουν μεταπτυχιακό τίτλο σπουδών αντιλαμβάνονται τους πατέρες ως περισσότερο αυστηρούς σε σχέση με εφήβους των οποίων οι πατέρες είναι απόφοιτοι δημοτικού σχολείου. Τέλος, θα μπορούσαμε να πούμε ότι το μορφωτικό επίπεδο του πατέρα συμβάλλει στην ανάπτυξη γονεϊκού ρόλου και των σχέσεων που κυβερνούν μέσα σε μία

οικογένεια. Αντιθέτως, τα ευρήματα της παρούσας έρευνας έδειξαν πώς το μορφωτικό επίπεδο της μητέρας δεν έχει σχέση με την επιλογή συγκεκριμένων γονεϊκών τύπων.

Άλλα αποτελέσματα της παρούσας έρευνας αφορούν τη σχέση μεταξύ των αντιλήψεων των εφήβων σχετικά με τη γονεϊκή τυπολογία και της σειράς γέννησης των παιδιών. Από τη σύγκριση των μέσων όρων προκύπτει πώς υπάρχει στατιστικά σημαντική διαφορά μεταξύ των αντιλήψεων των εφήβων σχετικά με τον αυστηρό τύπο μητέρας ανάλογα με τη σειρά γέννησης του παιδιού. Συγκεκριμένα, τα ευρήματα της έρευνας έδειξαν πώς οι έφηβοι που γεννήθηκαν σαν τρίτο παιδί στην οικογένεια αντιλαμβάνονται τη μητέρα περισσότερο αυστηρή σε σχέση με εφήβους που γεννήθηκαν ως τέταρτο παιδί στην οικογένεια. Το εύρημα αυτό συμφωνεί, εν μέρει, με τη μελέτη της Vojnich (2005), σύμφωνα με την οποία η σειρά γέννησης έχει σημαντικό ρόλο στην πειθαρχία που ασκούν οι γονείς, με αποτέλεσμα να είναι πιο ανεκτικοί και να ελέγχουν λιγότερο τα παιδιά που γεννήθηκαν αργότερα στη σειρά. Το γεγονός ότι υπάρχει προφανώς περιορισμένος αριθμός ερευνών που ασχολήθηκαν με το θέμα αυτό θα πρέπει να αποτελεί το κίνητρο για την περαιτέρω έρευνα.

Όσο αφορά τη σχέση μεταξύ των απόψεων των εφήβων για τη γονεϊκή τυπολογία ανάλογα με τον αριθμού παιδιών στην οικογένεια, στην παρούσα έρευνα δεν βρέθηκαν στατιστικά σημαντικές διαφορές**.** Με άλλα λόγια, τα αποτελέσματα έδειξαν πώς οι απόψεις των εφήβων για το γονεϊκό στυλ που ασκούν οι γονείς τους δεν διαφέρει ως προς τον αριθμό παιδιών στην οικογένεια. Όμως, αυτό το εύρημα διαφοροποιείται από το εύρημα του Vojnich (2005), το οποίο ανέδειξε πώς οι γονείς με περισσότερα παιδιά δείχνουν λιγότερη ζεστασιά σε σχέση με τους γονείς με λιγότερα παιδιά. Σύμφωνα με τους Schultz & Schultz (2005), τα παιδιά που μεγαλώνουν σε πολυμελείς μονογονεϊκές οικογένειες, δεν υποστηρίζονται και ενθαρρύνονται από τους γονείς όπως θα έπρεπε, διότι η προσοχή τους είναι διαιρούμενη και το σύστημα ανταμοιβών και τιμωριών δεν είναι σταθερό. Αντιθέτως, στις οικογένειες που αποτελούνται από λιγότερα μέλη, τα παιδιά είναι ο κύριος στόχος των γονέων, οι οποίοι τα υποστηρίζουν και τα ενθαρρύνουν. Τονίζουν τη μόρφωση, την ευθύνη και τη σκέψη καθώς ανταμείβουν τα παιδιά τους σύμφωνα με τις υποσχέσεις τους.

Πρέπει να επισημανθεί ότι στην παρούσα έρευνα υπήρχαν και κάποιοι περιορισμοί, οι οποίοι πρέπει να ληφθούν υπόψη σε σχετική μελλοντική έρευνα. Ένας σημαντικός περιορισμός είναι ότι στον ελληνικό χώρο, αλλά και παγκοσμίως οι έρευνες για τη σχέση γονεϊκής

τυπολογίας και σφαίρας ελέγχου είναι περιορισμένες, ιδιαίτερα αυτές που αφορούν τη συγκεκριμένη ηλικία (εφηβεία). Ένας άλλος σημαντικός περιορισμός αφορά τον τέταρτο τύπο γονέα, τον αυστηρό γονέα, για τον οποίον κατά τη βιβλιογραφική ανασκόπηση δεν εντοπίσαμε κάποια σχετική έρευνα με τη σφαίρα ελέγχου των εφήβων.

Το γεγονός ότι τα δεδομένα συλλέχθηκαν μόνο από τους μαθητές (έφηβους) αποτελεί έναν ακόμη περιορισμό της παρούσας έρευνας. Παρότι οι σχετικές έρευνες έδειξαν πώς οι αντιλήψεις των παιδιών για τη γονεϊκή τυπολογία είναι σε μεγάλο βαθμό αντικειμενικές (Kernis et al., 2000), είναι πιθανό οι αναφορές των μαθητών στην παρούσα έρευνα να περιέχουν διαστρεβλώσεις σε σχέση με την πραγματικότητα και τον τρόπο με τον οποίο τους διαπαιδαγωγούν οι γονείς. Αυτός ο περιορισμός θα πρέπει να ληφθεί υπόψη, δεδομένου ότι τα παιδιά σε αυτήν την ηλικία (εφηβεία) εκτίθενται σε πολλές στρεσογόνες καταστάσεις (Goodyer, 1988). Αναζητούν την ταυτότητα, έχουν αυξημένη ανάγκη για τη διαφοροποίηση του εαυτού τους από τους άλλους, η εικόνα του εαυτού τους αλλάζει συνεχώς, ο αυτοσεβασμός δεν είναι σταθερός, πράγματα που προκαλούν σύγχυση. Πιο συγκεκριμένα, οι έφηβοι προσπαθούν να ανεξαρτητοποιηθούν, αλλά ταυτόχρονα να διατηρήσουν στενές σχέσεις με τους γονείς, διότι ακόμα βρίσκονται ανάμεσα σε παιδική ηλικία και ενήλικη ζωή. Αυτή η σύγκρουση προκαλεί στους εφήβους το αίσθημα της διαρκούς έντασης, το οποίο στη συνέχεια μπορεί να προκαλέσει παρανοήσεις σε σχέση με την πραγματικότητα.

Περιορισμό επίσης μπορεί να αποτελεί το γεγονός ότι το δείγμα (n=250) δεν ήταν αρκετά μεγάλο καθώς και ότι οι συμμετέχοντες μαθητές ήταν από τρία δημόσια λύκεια και δύο φροντιστήρια των ευρύτερων περιοχών των Αθηνών και όχι από διαφορετικά γεωγραφικά διαμερίσματα της χώρας.

Ένας επίσης πολύ σημαντικός περιορισμός της παρούσας έρευνας είναι το γεγονός ότι μία πολυσύνθετη διάσταση της προσωπικότητας, όπως είναι η σφαίρα ελέγχου επηρεάζεται και διαμορφώνεται και από άλλους παράγοντες, βιολογικούς, ατομικούς, ψυχολογικούς, κοινωνικούς, πολιτισμικούς, οι οποίοι δεν ήταν δυνατόν να συνεξεταστούν σε αυτήν την έρευνα.

Ανακεφαλαιώνοντας, η παρούσα έρευνα αναδεικνύει τη σχέση (θετική και αρνητική) μεταξύ της γονεϊκής τυπολογίας (υποστηρικτικοί, αυταρχικοί γονείς) και της σφαίρας ελέγχου των εφήβων. Συγκεκριμένα, αναδεικνύει τη σχέση μεταξύ των απόψεων των εφήβων για την γονεϊκή τυπολογία και της ικανότητας των εφήβων να αποδίδουν τις επιτυχίες και αποτυχίες στις

εσωτερικές αιτίες καθώς και να αλληλεπιδρούν με τους άλλους και να έχουν έλεγχο επάνω στις κοινωνικές περιστάσεις.

Τα ευρήματα της παρούσας έρευνας μπορούν να αξιοποιηθούν κατάλληλα σε τομείς που ασχολούνται με την ανάπτυξη της προσωπικότητας των εφήβων καθώς και με το ρόλο της οικογένειας στη διαμόρφωσή της (εκπαίδευση, συμβουλευτική, αναπτυξιακή ψυχολογία, κλινική ψυχολογία, κ.λπ). Τα αποτελέσματα μπορούν να αξιοποιηθούν και από τους γονείς βοηθώντας τους να κατανοήσουν τη σημαντικότητα του ρόλου τους καθώς και να αναγνωρίσουν και να επαναπροσδιορίσουν τον τρόπο με τον οποίο διαπαιδαγωγούν τα παιδιά τους. Τέλος, η παρούσα έρευνα μπορεί να αποτελέσει το έναυσμα για περαιτέρω μελέτη της γονεϊκής τυπολογία και της σφαίρας ελέγχου, ιδιαίτερα στον ελληνικό χώρο, όπου η έρευνα σχετικά με τη σφαίρα ελέγχου είναι περιορισμένη.

Βιβλιογραφία

Abdallah, T. M. (1989). Self-esteem and loss of control of college men in Saudi Arabia. *Psychological reports,* 65*,* 1323−1326.

Abramowitz, S. I. (1969). Locus of control and self-reported depression among college students. *Psychological Reports,* 25, 149-50.

Adame, D. A., Johnson, T. C., & Cole, S. P. (1989). Physical fitness, body image, and locus of control in college freshman men and women. *Perceptual and Motor Skills, 68,* 400-402.

Adller, A. (1984). *Individual Psychology*. Novi Sad: Matica Srpska.

Adller, A. (1989). *Meaning of Life*. Novi Sad: Matica Srpska.

Aldwin, C. M., & Gilman, D. F. (2004). *Health, Illness and Optimal Ageing*. London: Sage.

Αντωνοπούλου, Αικ. & Τσίτσας, Γ. (υπό δημοσίευση). Η διερεύνηση της γονεϊκής τυπολογίας της ελληνίδας μητέρας: *Στάθμιση του ερωτηματολογίου Parenting Styles & Dimensions Questionnaire (PSDQ)*. Επιστήμες της Αγωγής.

Archer, S. L., & Waterman, A. S. (1988). Psychological individuation, Gender differences or gender neutrality. *Human Development,* 31, 65-81.

Arraras, J. I., Wright, S. J., Jusue, G., Tejedor, M., & Calvo, J. I. (2002). Coping style, locus of control, psychological distress and pair elated behaviors in cancer and other diseases. *Psychology, Health & Medicine,* 7(92), 181-187.

Aunola, K., Nurmi, E. J., Onatsu-Arvilommi, T., & Pulkkinen, L. (1999). The role of parent's self-esteem, mastery-orientation and social background in their parenting styles. *Scandinavian Journal of Psychology*, 40, 307-317.

Aunola, K., Stattin, H., & Nurmi, J. E. (2000). Parenting styles and adolescents' achievement strategies. *Journal of Adolescence*, 23, 205-222.

Autry, L. B., & Langenbach, M. (1985). Locus of control and self-responsibility for behavior. *Journal of Educational Research,* 79(2), 76-84.

Baldwin, A. L. (1948). Socialization and the parent-child relationship. *Child Development,* 19, 127-136.

Bandura, A. (1962). *Social Learning through Imitation*. University of Nebraska Press: Lincoln, NE.

Bandura, A. (1975). *Social Learning & Personality Development*: Holt, Rinehart & Winston, INC: NJ.

Bandura, A., & Cervone, D. (1983). Self-evaluative and self-efficacy mechanisms governing the motivational effects of goal systems. *Journal of Personality and Social Psychology*, 45, 1017-1028.

Bandura, A. (1986). *Social foundations of thought and action*: A social cognitive theory. Englewood Cliffs, NJ: Prentice Hall.

Bandura, A. (1989). Human agency in social cognitive theory. *American Psychologist*, 44, 1175-1184.

Barber, B. K., Olsen, J. E., & Shagle, S.C. (1994). Association between parental psychological and behavioral control and youth internalized and externalized behaviors. *Child Development,* 65, 1120-1136.

Barber, B. K. (1996). Parental psychological control: Revisiting a neglected construct. *Child Development*, 67, 3296-3319.

Barker, P. J. (1994). Locus of control in women with a diagnosis of manic-depressive psychosis. *Journal of Psychiatric and Mental Health Nursing,* 1(1), 9-14.

Barling, J. (1982). Self-determined performance standards and locus of control beliefs in children's academic performance. *British Journal of Educational Psychology, 52*(1), 100-103.

Baumrind, D. (1967). Child care practices anteceding three patterns of preschool behavior. *Genetic Psychology Monographs,* 75(1), 43-88.

Baumrind, D. (1971). Current patterns of parental authority. *Developmental Psychology Monograph,* 4 (1, part 2), 1-103.

Baumrind, D. (1978). Parental disciplinary patterns and social competence in children. *Youth Society*, 9, 239-176.

Baumrind, D. (1980). New directions in socialization research. *American Psychologist,* 35, 639-652.

Baumrind, D. (1989). Rearing competent children. In W. Damon (Ed.), *Child development today and tomorrow.* San Francisco, Jossey-Bass, 349-378.

Baumrind, D. (1991). The Influence of Parenting Style on Adolescent Competence and Substance Use. *Journal of Early Adolescence,* 11(1): 56-95.

Baumrind, D. (1991a). Parenting styles and adolescent development. In J. Brooks-Gunn, R. Lerner, & A. C. Peterson (Eds.), *The encyclopedia of adolescence* (pp. 746-758), New York: Garland.

Becker, W. C. (1964). Consequences of different kinds of parental discipline. In M. L. Hoffman & L.W. Hoffman (Eds.), *Review of child development research* (Vol. 1) (pp. 509-535). New York: Russell Sage Foundation.Bellack, A. S. (1975). Self-evaluation, self-reinforcement and locus of control. *Journal of Research in Personality,* 42, 330-336.

Belsky, J. (1984). The determinants of parenting: A process model. *Child development,* 55, 83 – 96.

Belsky, J., & de Hasn, M. (2010). Annual research review: Parenting and children's brain development: the end of the beginning. *Journal of Child Psychiatry*, doi: 10.1111/j. 1469-7610,2010.02281.x

Bem, & Allen, P. (1994). *Theories of Personality*. Boston: Allyn and Bacon.

Bezinovich, P. (1990). Scale of external locus of control. In Anich, N. (Ur.), *Practicum in cognitive and behavioral therapy III* (str. 155-157). Zagreb: Psychological Society in Croatia.

Biggs, J. B. (1985). The role of metalearning in study processes. *British Journal of Educational Psychology*, 55, 185-212.

Binzer, M., Almay, B., & Eisemann, M. (2003). Chronic pain disorder associated with psychogenic versus somatic factors: A comparative study. *Nord Journal of Psychiatry,* 57 (1), 61-66.

Birchwood M., Mason R., & Macmillan F. (1993). Depression, demoralization and control over psychotic illness: a comparison of depressed and non-depressed patients with a chronic psychosis. *Psychological Mediator,* 23, 387-395.

Bowlby J. (1973). *Attachment and loss: Vol 2. Separation, Anxiety and Anger.* New York: Basic Books.

Brnich, P. (2002). Relationship between *masculinity, femininity and sociodemographic variables with the locus of control.* Unpublished graduate work. Zagreb: Odsjek za psihologiju Filozofskog fakulteta u Zagrebu.

Brown, B. B. (1990). Peer groups and peer cultures. In S. S. Feldman and G. R. Elliott (Eds.), *At the threshold: The developing adolescent* (pp 171-196). Cambridge, MA: Harvard University Press.

Bubber, M. (1996). *The letters of Martin Bubber: a life of dialogue.* Syracuse University Press, p. 92.

Burger, J. M. (1991). Changes in attributions over time: The ephemeral fundamental attribution error. *Social Cognition,* 9, 182-193.

Buri, R. J. (1989). Self-esteem and appraisals of parental behavior. *Journal of Adolescent Research,* 4(1), 33-49.

Buri, R. J. (1991). Parental Authority Questionnaire. *Journal of Personality Assessment*, 57(1), 110-119.

Buriel, R. (1981). The relation of Mexican and American children's locus of control beliefs to parents' and teachers' socialization practices. *Child Development,* 52, 104-113.

Burns, R. (1979). The self-concept: Theory, measurement, development and behavior. London: Longman. (in) Kerr, Gretchen A.; Goss, Judy D.. ”Personal Control in Elite Gymnasts: The Relationships between Locus of Control, Self-Esteem, and Trait Anxiety”. *Journal of Sport Behavior*, 20 (1), p69.

Cabrera, N. J., Tamis-LeMonda, C. S., Bradley, R. H., Hofferth, S., & Lamb, M. E. (2000). Fatherhood in the twenty-first century. *Child Development*, 71, 127–136.

Cairns, E., McWhirter, L., Duffy, U., & Barry, R. (1990). The Stability of Self-concept in late Adolescence: Gender and Situational Effects. *Personality and Individual Differences,* 11(9), 937-944.

Carlisle-Frank, P. (1991). Examining personal control beliefs as a mediating variable in the health-damaging behavior of substance use: an alternative approach. *The Journal of Psychology,* 125(4), 381-397.

Carlo, G., McGinley, M., Hayes, R., Batenhorst, C., & Wilkinson, J. (2007). Parenting styles or practices? Parenting, sympathy, and prosocial behaviors among adolescents. The *Journal of Genetic Psychology*, 168 (2), 147-176.

Cellini J. V., & Kantorowski L. A. (1984). Locus of control and career decidedness: Some methodological notes. *Psychological Reports,* 55, 613-614.

Cervone, D., & Peake, P. K. (1986). Anchoring, efficacy and action: the influence of judgmental heuristics on self-efficacy judgments and behavior. *Journal of Personality and Social Psychology*, 50, 492-501.

Cervone, D., & Williams, S. L. (1992). Social cognitive theory and personality. In G. Caprara & G. L. Van Hech (Eds.), *Modern personality psychology.* Critical reviews and new directions (pp. 200-252). New York Harvester Wheatsheaf.

Chandler, T. (1976). A note on the relationship of internality-externality, self-acceptance, and self ideal discrepancies. *The Journal of Psychology.* 94, 145-146. (in) Kerr, Gretchen A.; Goss, Judy D.. ”Personal Control in Elite Gymnasts: The Relationships between Locus of Control, Self-Esteem, and Trait Anxiety”. *Journal of Sport Behavior,* 20(1), p69.

Chen, X., Dong, Q., & Zhou, H. (1997). Authoritative and authoritarian parenting practices and social and school performance in Chinese children. *International Journal of Behavior Development,* 21, 855-873.

Chorpita, B. E., & Barlow, D. H. (1998). The development of anxiety: the role of control in the early environment. *Psychological Bulletin,* 124, 3-21.

Chubb, N. H., Fertman, C. I., & Ross J. L. (1997). Adolescent self-esteem and locus of control: A longitudinal study of gender and age difference. *Adolescence,* 32, 113-117.; Locus of Control. *Adolescence, 32.*

Collins, W. A., & Russell, G. (1991). Mother–child and father–child relationship in middle childhood and adolescence: A developmental analysis. *Developmental Review,* 11, 99–136.

Conger, R. D., McCarthy, J. A., Yang, R. K., Lahey, B. B., & Kropp, J. P. (1984). Perception of child, child-rearing values, and emotional distress as mediating links between environmental stressors and observed maternal behavior. *Child Development,* 55, 2234-2247.

Connell, J. P. (1985). A new multidimensional measure of children's perceptions of control. *Child Development,* 56, 1018-1041.

Costello, E. J. (1982). Locus of control and depression in students and psychiatric outpatients. *Journal of Clinical Psychology,* 38, 340-343.

Crandall, V. J., Dewey, R., Katovsky, W., & Preston, A. (1964). Parents' attitudes and behaviors, and grade school children's academic achievement. *Journal of Genetic Psychology,* 104, 53-66.

Crandall, V. C., Katkovsky, W., & Crandall, V. J. (1965). Children's beliefs in their own control of reinforcement in intellectual-academic achievement situations. *Child Development,* 36, 91-109.

Crandall, V. C. (1969). Sex differences in expectancy of intellectual and academic reinforcement. In C. P. Smith(Ed.), *Achievement-related motives in children*. New York: Russell Sage Foundation.

Crandall, V. C., & Crandall, B. W. (1983). Maternal and childhood behaviors as antecedents of internal-external control perceptions in young adulthood. In H. M. Lefcourt (Ed.), Research with the locus of control construct: *Developments and social problems*, 2, 53-103. New York: Academic Press.

Daly, J. A., Kreiser, P. O., & Roghaar, L. A. (1994). Question-asking comfort: Explorations of the demography of communication in the eighth grade classroom. *Communication Education,* 43(1), 27–41.

Darling, N., & Steinberg, L. (1993). Parenting style as context: An integrative model. *Psychological Bulletin,* 113(3), 487-496.

Darling, N. (1999). *Parenting Style and its Correlates*. ERIC Document Reproduction Service No. EDO-PS-99-3.

Davis, W. L., & Phares, E. J. (1967). Internal-external locus of control as a determinant of information seeking in a social influence situation. *Journal of Personality,* 35, 547-561.

Day, S. K. (1999). Psychological impacts of attributional style and locus of control on college adjustment and academic success. *Dissertation Abstract International, A (Humanities and Social Sciences),* 60 (3-A), 0646. US: University Microfilms International.

Deal, J. E., Halverson, C. F., & Wampler, K. S. (1989). Parental agreement on child-rearing orientations: Relations to parental, marital, family, and child characteristics. *Child Development*, 60, 1025–1034.

Deci, E. L., & Ryan, R. M. (1985). Intrinsic motivation and self-determination in human behavior. New York: Plenum Press.

Decovic, M., & Janssens, J. M. A. M. (1992). Parents' child-rearing style and children's' sociometric status. *Developmental Psychology*, 28, 925-932.

Dellas, M., & Jernigan, L. P. (1987). Occupational identity status development, gender comparisons, and internal-external locus of control in first-year. Air Force cadets. *Journal of Youth and Adolescence*, 16, 587-600.

Diener, C. I., & Dweck, C. S. (1978). An analyses of learned helplessness: Continuous changes in performance, strategy, and achievement cognitions following failure. *Journal of Personality and Social Psychology,* 36, 451-462.

Dodge, K. A., Pettit, G. S. & Bates, J. E. (1994). Socialization mediators of the relation between socioeconomic status and child conduct problems. *Child Development*, 65, 649-665.

Doganis, G., Theodorakis, Y., & Bagiatis, K. (1991). Self-esteem and locus of control in adult female fitness program participants. *International Journal of Sport Psychology*, 22 (2), 154-164.

Dollinger, S. J., & Taub, S. I. (1977). The interaction of locus of control expectancies and providing purpose on children's motivation. *Journal of Research in Personality,* 11, 118-127.

Donevski, I. (1989). *Locus of control and parenting styles*. Unpublished graduate work. Zagreb: Psycholgy, University of Philosophy.

Dornbusch, S. M., Carlsmith, J. M., Bushwall, S. J., Ritter, P. L., Leiderman, H., Hastort, A.H., & Gross, R. T. (1985). Single parents, extended households, and the control of adolescents. *Child Development,* 56, 326-341.

Dornbusch, S. M., Ritter, P. L., Leiderman, P. H., Roberts, D. F., & Fraleigh, M. J. (1987). The relation of parenting style to adolescent school performance. *Child Development*, 58, 1244-1257.

Durkin, K. (1995). Developmental social psychology: from infancy to old age. Oxford: Blackwell publishing.

Dwairy. M. (2004). Parenting styles and mental health of Palestinian-Arab adolescents in Israel. *Transcultural Psychiatry,* 41(2), 233-252.

Ekstrom, R. B., Goertz, M. E., Pollack, J. M., & Rock, D. A. (1986). Who drops out of high school and why? Findings from a national study. *Teachers College Record,* 87, 356-373.

Elicker, J., Englund. M., & Sroufe, L. A. (1992). *Predicting peer competence and peer relationships in childhood from early parent-child relationships*. In R. Parke and G. Ladd (Eds.), Family-Peer Relationships: Modes of Linkage. Hillsdale, NJ: Erlbaum.

Endler, N. S., & Edwards, J. (1978). Person by Treatment Interactions in Personality Research, in L.A. Perin and M. Lewis (Eds.), *Perspectives in Interactional PsychologY.* New York: Plemum Press.

Erich, Lj. (2002). *Psychotherapy.* Belgrade: University of Medicine.

Erikson, E. H. (1954). The dream specimen of psychoanalysis. *Journal of the American Psychoanalytic Association,* 2, 5-56.

Evans, G. W., Shapiro, D. H., & Lewis, M. A. (1993). Specifying dysfunctional mismatches between different control dimensions. *British Journal of Psychology*, 84, 255-273.

Fairbairn, W. R. D. (1952). *Psycho-analytic studies of the personality*. New York: Basic Books.

Fertman, C. I., & Chubb, N. H. (1992). The effects of a psycho-educational program on adolescents' activity involvement, self-esteem, and locus of control. *Adolescence,* 27, 517-526.

Feshbach, N. (1978). Studies in empathic behavior in children. In B. Maher (Ed.), *Progress in experimental personality research,* 8. New York: Academic.

Fiori, K. L., Brown, E. E., Cortina, K. S., & Antonucci, T. C. (2006). Locus of control as a mediator of the relationship between religiosity and life satisfaction: Age, race, and gender differences. *Mental Health, Religion and Culture,* 9, 239-263.

Foltz, S. P. (2000). The effect of police academy training on self-esteem and locus of control in law enforcement recruits. *Dissertation Abstracts International: Section B: the Sciences & Engineering,* 60 (8-B), 4220, US: Univ. Microfilms International.

Forehand, R., Miller, K. S., Dutra R., & Chance, M. W. (1997). Role of parenting in adolescent deviant behavior: Replication across and within two ethnic groups. *Journal of Consulting & Clinical Psychology,* 65, 1036–1041.

Freud, S. (1964). An outline of psychoanalysis. In *Standard Edition*. Vol. 23. London: Hogarth Press.

Freud, A. (1965). *Normality and Pathology in Children. Assessments of Development*.

Frydenberg, E., & Lewis, R. (1993). Boys play sport and girls turn to others: age, gender and ethnicity as determinants of coping. *Journal of Adolescence,* 16, 253-266.

Furby, L. (1979). "Individualistic Bias in Studies of Locus of Control". In *Psychology in Social Context*, edited by A.R. Buss. New York: Irvington.

Furnham, A., & Cheng, H. (2000). Perceived parental behavior, self-esteem and happiness. *Social Psychiatry and Psychiatric Epidemiology*, 35, 463-470.

Gatz, M., & Karel, M. J. (1993). Individual change in perceived control over 20 years. *International Journal of Behavior Development,* 16 (2), 305-322.

Gershaw, D. A. (1989). *Line on life: locus of control*. Retrieved from http://virgil.azwestern.edu/~daq/lol/control locus.html.

Ginsburg, G. S., & Bronstein, P. (1993). *Family factors related to children's intrinsic/extrinsic motivational orientation and academic performance*, 64.

Glasgow, K. L., Dornbusch, S. M., Troyer, L., Steinberg, L., & Ritter, P. L. (1997). Parenting styles, adolescents' attributions, and educational outcomes in nine heterogeneous high schools. *Child Development*, *68*(3) 507-529.

Goldsmith, A. H., & Veum, J. R. (1996). The psychological impact of unemployment and joblessness. *Journal of Socio-Economics*, 25, 3, 333-358.

Goodyer, I. (1988). Stress and Adolescence. U: S. Fisher i J. Reason (Ur.), *Handbook of life stress cognition and health* (p 26-27). New York: John Wiley and Sons.

Gordon, D. A., Nowicki, S., Jr., & Wichern, S. (1979). A measure of intensity of parental punishment. *Journal of Personality Assessment* , 43 , 485-496.

Graffeo, L., & Silvestri, L. (2006). Relationship between locus of control and health-related variables. *Education,* 126(3), 593-596.

Gurin, P., Gurin, G., Las, R., & Beattie, M. M. (1969). Internal-external control in motivational dynamics of Negro youths. *Journal of Social Issues,* 25 (3), 29-53.

Haas, M. H. (1989). Relationship between locus of control and self efficacy in freshman probation and non probation college students. M.Sc. Thesis, The University of Utah, SLC UT.

Hahn, S. E. (2000). The effects of locus of control on daily exposure, coping and reactivity to work interpersonal stressors: a diary study. *Personality and Individual Differences,* 29 (40), 729-748.

Halpin, G., Halpin, G., & Whiddon, T. (1980). "The Relationship between Perceived Parental Behaviors to Locus of Control and Self-Esteem Among Indian and White Children." *Journal of Social Psychology,* 111, 2, pp. 189-195.

Hans, T. (2000). A meta-analysis of the effects of adventure programming on locus of control. *Journal of Contemporary Psychotherapy,* 30(1), 33-60.

Harris, K. M., Furstenberg, F. F., & Marmer, J. K. (1998). Parental involvement in adolescents in intact families. The influence of fathers over the life course. *Demography*, 35, 201-216.

Hart, C. H., Newell, L. D., & Olsen, S. F. (2003). Parenting skills and social/communicative competence in childhood. In J.O. Greene & B. R. Burleson (Eds.), *Handbook of communication and social interaction skill* (pp. 753–797). Mahwah, NJ: Erlbaum.

Hartman, H. (1958). *Ego psychology and the problem of adaptation.* New York: International Universities Press.

Hartwig, W. H., Dickson, A. L., & Anderson, H. N. (1980). "Locus of control and assertion". *Psychological Reports,* 46, 1345-1346.

Hastings, P. D., & Rubin, K. H. (1999). Predicting mothers' beliefs about pre-school aged children's social behavior: Evidence for maternal attitudes moderating child effects. *Child Development*, 70, 722-741.

Heaven, P., & Ciarrochi, J. (2006). Perceptions of parental styles and Eysenckian psychoticism in youth: A prospective analysis. *Personality and Individual Differences*, 41, 61-70.

Helode, R., & Kapai, D. (1986). A study of psychopathic tendency, locus of control and socio-economic-status among adolescents. *Indian Journal of Applied Psychology,* 23(2), 91-97.

Hendrix, W. H.(1989). Job and personal factors related to job stress and risk of developing coronary artery disease. *Psychological Reports,* 65, 1136-1138.

Holl, K. S. &Lindzy, G. (1983). *Theories of Personality.* Belgrade: Nolit.

Holmbeck, G. N., Paikoff, R. L., & Brooks-Gunn, J. (1995). Parenting adolescents. In M. H. Bornstein (Ed.), *Handbook of parenting. Vol. 1: Children and parenting* (pp. 91–118). Mahwah, NJ: Erlbaum.

Horner, K. L. (1996). Locus of control, neuroticism, and stressors: combined influences on reported physical illness. *Personality and Individual Differences,* 21 (2), 195-204.

Horney, K. (1942). *Self-Analysis.* New York: Norton.

Ickes, W., & Layden, M. A. (1978). Attributional styles. In J. Harvey, W. Ickes, and R. Kidd (Eds.), *New directions in attribution research*, 2, 119-152. Hillsdale, NJ: Erlbaum.

Jaswal, S., Dewan, A. (1997). The relationship between Locus of Control and Depression. *Journal of Personality and Clinical Psychology,* 13 (1-2), 25-27.

Jessor, R., Graves, T., Hanson, R., & Jessor, S. (1968). *Society, personality, and deviant behavior: A study of tri-ethnic community.* New York: Holt, Rinehart, & Winston.

Joe, V. C. (1971). Review of the internal-external control as a personality variable. *Psychological Reports,* 28, 619-640.

John, Biondo, A. P., & Mac Donald (1971). Internal-external locus of control and response to influence attempts. *Journal of Personality,* 39, 3, 407-419.

Johnson, B. L., Kilmann P. R. (1975). Locus of control and perceived confidence in problem-solving abilities. *Journal of Clinical Psychology,* 31 (1), 54-55.

Jones, Forehand, R. & Beach, S. R. H. (2000). *Maternal and Paternal parenting during Adolescence, Adolescence, Fall. Vol. 35*, Issue 139, (EBSCO, internet, Academic Search Premier).

Kaiser, D. L. (1975). Internal-external control and causal attributions of own and other's performance. *Psychological Reports,* 37, 423-426.

Kandel, D. B. (1990). Parenting styles, Drug Use, and Children's Adjustment in Families of Young Adults. *Journal of Marriage and the Family,* 52, 183-196.

Kanner, L. (1959). Trends in child psychiatry. *Journal of Mental Science,* 105, 581-593.

Kanoy, R. C., Johnson, B. W., & Kanoy, K. W. (1980). Locus of control and self-concept in achieving and underachieving bright elementary students. *Psychology in the Schools,* 17, 395-399.

Καργάκος, Σ. (1984). *Θέματα σύγχρονου προβληματισμού*. (Modern problems issues). Athens: Gutenberg.

Kaslow, N. J., Rehm, L. P., Pollack, S., & Siegel, A. W. (1988). Attributional style and self-control behavior in depressed and nondepressed children and their parents. *Journal of Abnormal Child Psychology,* 16, 163-177.

Κατάκη, Χ. (1998). *Οι τρεις ταυτότητες της ελληνικής οικογένειας*. (Three identities of geek family. Athens: Greek Letters.

Kaufmann, D., Gesten, E., Santa-Lucia, R. C., Salcedo, O., Gobioff-Rendina, G., & Gadd, R. (2000). The relationship between parenting style and children's adjustment: The parents' perspective. *Journal of Child and Family Studies*, 9(2), 231-245.

Kennelly, K. J., & Mount, S. A. (1985). Perceived contingency of reinforcements, helplessness, locus of control, and academic achievement. *Psychology in the Schools,* 22, 465-469.

Kerestes, G. (1999). Aggressive and prosocial behavior of school students during the war*: Iinfluence of parent's behavior.* Zagreb: National Library.

Kernis, M. H., Brown, A. C., & Brody, G. H. (2000). Fragile self-esteem in children and its associations with perceived patterns of parental-child communication. *Journal of Personality,* 68(2), 225-252.

Klebanov, P. K., Brooks-Gunn, J., & Duncan, G. J. (1994). Does neighborhood and family poverty affect mothers' parenting, mental health, and social support? *Journal of Marriage and the Family,* 56*,* 441–455.

Klein, G. S. (1976). *Psychoanalytic theory: an exploration of essentials*. New York: International Universities Press.

Klein, M. (1984). *The psycho-analysis of children*. New York: Free Press.

Klein, H. A., O'Bryant, K., & Hopkins, H. R. (1996). Recalled parental authority style and self-perception in college men and women. *Journal of Genetic Psychology,* 157, 5-17.

Kohut, H. (1978-1991). *The Search for the Self*. Selected Writings of Heinz Kohut: 1950-1981. P. Ornstein, ed. Four volumes. New York: International Universities Press.

Krampen, G., Effertz, B., Jostock, U., & Müller, B. (1990). Gender differences in personality: Biological and/or psychological? *European Journal of Personality,* 4, *3*03-317.

Krampen, G. (1991). Fragebogen zu Kompetenz und Kontrollueberzeugungen (FKK), Handanweisung (1st ed.). *A measure of locus of control and competency beliefs* (FKK): manual). Goettingen,Germany: Hogrefe Verlag fuer Psychologie.

Κρασανάκης, Γ. Ε. (1980). *Θέματα ψυχολογίας του παιδιού*. (Child psychology issues). Αθήνα: Δίπτυχο.

Krause, N. & Stryker, S. (1984). Stress and well-being: the buffering role of locus of control beliefs. *Social Science and Medicine,* 18, 783-90.

Kuburich, Z. (1996). *Religion, family and youth*. Belgrade: Institute of Theology.

Kuriacou, C., & Sutcliffe, J. (1979). A note on teacher stress and locus of control. *Journal of Occupational Psychology,* 52, 227-228.

Kuther, T. L. (1998). Sex and Sex-Role Differences in Locus of Control. *Psychological Reports, 82*, 188-190.

Lachman, M. E. (1986). Locus of control in aging research: A case for multidimensional and domain-specific assessment. *Psychology and Aging,* 1, 34-40.

Lackovich-Grgin, K., Opacich, G. (1989). Interaction with mother and adolescent satisfaction with family life. *Research of Philosophical University in Zadar,* 28,155-164.

Lackovich-Grgin, K., Penezich, Z., & Zutelija, S. (2001). Age and Gender Differences in adolescent revealing to different. *Social research,* 53, 341-365.

Lackovich-Grgin, K. (2006). *Adolescent Psychology*. Jastrebarsko: Naklada Slap.

Lamborn, S. D., Mounts, N. S., Steinberg, L., & Donbursch, S. M. (1991). Patterns of competence and adjustment among adolescents from authoritative, authoritarian, indulgent, and neglectful families. *Child Development*, 62, 1049-1065.

Lamp, M. E. (2004). *The role of the father in child development* (4th Ed.). New Jersey: John Wiley & Sons, Inc.

Lane, T., & Francis, A. J. P. (2003). Premenstrual Sympthomatology, Locus of Control, Anxiety and Depression in Women with Normal Menstrual Cycles. *Archives of Women's Mental Health*. 6(2), 127-138.

Lange, A. & Jakubowski, P. (1976). *Responsible assertive behavior*. Champagne, Illinois: Research Press.

Lefcourt, H. (1966). Internal-external control of reinforcement: a review. *Psychological Bulletin,* 65, 206-220.

Lefcourt, H. M. (1976). *Locus of Control: Current Trends in Theory and Research.* Halsted Press Division John Wiley & Sons, Inc., New York.

Lefcourt, H. M. (1982). *Locus of control: Current trends in theory and research*. New York: Wiley. (Original work published 1976).

Lefcourt, H. M. (1991). Locus of control. In J. P. Robinson, P. R. Shaver, & L. S. Wrightsman (Eds.), *Measures of Social Psychological Attitudes*: Vol. 1. Measures of Personality and Social Psychological Attitudes (pp. 413-499). San Diego, CA: Academic Press.

Lefcourt, H. (1992). "Durability and impact of the locus of control construct". *Psychological Bulletin,* 112, 411-414.

Lengua, L. J., & Stormshak, E. A. (2000). Gender, Gender Roles and Personality: Gender Differences in the Prediction of Coping and Psychological Symptoms. *Sex Roles,* 43 (11012), 787-820.

Levenson, H. (1973). Parental antecedents of internal, powerful others, and chance locus of control otientations. *Developmental Psychology,* 9, 260-265.

Levenson, H. (1981). Differentiating among internality, powerful others, and chance. . In H.M. Lefcourt (Ed.) *Research with the locus of control concept (Vol.1,* pp. 15-63). New York: Academic Press.

Long, V. O. (1986). Relationship of Masculinity to Self-Esteem and Self-Acceptance in Female Professionals, College Students, Clients, and Victims of Domestic Violence. *Journal of Consulting and Clinical Psychology,* 54 (3), 323-327.

Loyd, B. H., &Abidin, R. R. (1985). Revision of the parenting stress index. *Journal of Pediatric Psychology*, 10, 169-177.

Lu, L., & Wu, H. L. (1998). Gender Role Traits and Depression: Self-Esteem and Control as Mediators. *Counseling Psychology Quarterly,* 11 (1), 95-109.

Lynch, S., Hurford, D. P., & Cole, A.K. (2002). Parental activation and attitude of locus of control. *Adolescents,* 37 (147) 527 - 549.

Mable, H., Balance, W., & Galgan, R. (1986). Body image distortion and satisfaction in university students. *Perceptual & Motor Skills*, 63, 907-911.

Maccoby, E. E. (1980). Social development: Psychological growth ant the parent-child relationship. San Diego: Harcourt Brace Jovanovich.

Maccoby, E. E., & Martin, J. A. (1983). Socialization in the context of the family: Parent–child interaction. In P. H. Mussen & E. M. *Hetherington, Handbook of child psychology: Vol. 4. Socialization, personality, and social development* (4th ed.). New York: Wiley.

Maccoby, E. E. (1992). The role of parents in the socialization of children: An historical overview. *Developmental Psychology,* 28, 1006-1017.

MacDonald, A. P. (1973). Internal-external locus of control. In J. Robinson, & P. Shaver (Eds.), *Measures of social psychological attitudes* (pp. 169-243). Ann Arbor: University of Michigan.

MacDonald, K. (1992). Warmth as a developmental construct: An evolutionary analysis. *Child Development,* 63, 753–773.

Macleod, L. & Macleod, G. (1998). Control cognition and psychological disturbance in people with contrasting physically disabling conditions. *Disability & Rehabilitation: An International Multidisciplinary Journal,* 20 (12), 448-456.

Margolin, G., Gordis, E. B., & John, R. S. (2001). Coparenting: A link between marital conflict and parenting in two-parent families. *Journal of Family Psychology*, 15, 3–21.

Μαριδάκη – Κασσωτάκη, Α. (2009). Τυπολογία του Έλληνα πατέρα με βάση τον τρόπο διαπαιδαγώγησης των παιδιών του: Προσαρμογή και στάθμιση του ερωτηματολογίου: "Parenting Styles and Dimensions Questionnaire (PSDQ)". Επιστήμες Αγωγής, 4, 8 – 23.

Μαρκαντώνη Ι., & Ρήγα, Α. (1991). *Οικογένεια, μητρότητα, αναδοχή*. (Family, motherhood, sponsorship). Αθήνα: Εκδ. Δ. Μαυρομάτη.

Marsiglio, W., Day, R. D., & Lamp, M. E. (2000a). Exploring fatherhood diversity. *Marriage and Family Review*, 29(4), 269-293.

McClun, L. A. & Merrell, K. W. (1998). Relationship of perceived parenting styles, locus of control, and self-concept among junior high age students. *Psychology in the Schools,* 35, 381-392.

McCombs, B. L. (1986). The role of the self-system in self-regulated learning. *Contemporary Educational Psychology,* 11, 314-332.

McCombs, B. (1991). *Metacognition and Motivation in Higher Level Thinking.* Paper presented at the annual meeting of the American Educational Research Association, Chicago.

McCullough, P. M, Ashbridge, D. (1994). The effect of self-esteem , family structure, locus of control, and career goals on adolescent leadership behavior. *Adolescence,* 29, 115, 605-612.

McHale, J., Khazan, I., Erera, P., Rotman, T., DeCourcey,W., & McConnell, M. (2002). Coparenting in diverse family systems. In M. Bornstein (Ed.), *Handbook of parenting. Vol. 3: Being and becoming a parent* (2nd ed., pp. 75–107). Mahwah, NJ: Erlbaum.

McLoyd, V. C. (1990). The impact of economic hardship on black families and children: Psychological distress, parenting, and socioemotional development. *Child Development*, 61, 311-346.

Metsapelto, R. L., & Pulkkinen L. (2003). Personality traits and parenting: Neuroticism, extraversion, and openness to experience as discriminative factors. *European Journal of Personality,* 17, 59-78.

Milevsky, A., Schlechter, M., Netter, S., & Keehn, D. (2007). Maternal and paternal parenting styles in adolescents: Associations with self-esteem, depression and life-satisfaction. *Journal of Child and Family Studies*, 16, 39-47.

Minnigerode, F. (1976). Attitudes toward women, sex-role stereotyping and locus of control. *Psychological Reports,* 38, 1301-1302.

Μισέλ, Α. (1981). *Κοινωνιολογία της οικογένειας και του γάμου. Βασικά στοιχεία για την ελληνική οικογένεια.* (Sociology of the family and marriage. Athens: Gutenberg-Sociological Library.

Mondell, S., & Tyler, F. (1981). Parental competence and style of problem-solving/play behavior with children. *Developmental Psychology*, 17, 73-78.

Moneta, G. B., Schneider, B., & Csikszentmihalyi, M. (2001). A Longitudinal Study of the Self-Concept and Experiential Components of Self-Worth and Affect across Adolescence. *Applied Developmental Science*, *5*(3), 125–142.

Μοριχοβίτης, Γ. Α. (2001). *Κοινωνιολογία Της Σύγχρονης Οικογένειας Και Των Μέσων Μαζικής Ενημέρωσης*. (Sociology of Modern Family and Mass Media). Florina: I. Αριστείδου.

Morry, M. M. (2003). Perceived locus of control & satisfaction in same-sex friendships. *Personal Relationships,* 10(4), 495-509.

Morton, T. L., Mann, B. J. (1998). The relationship between parental controlling behavior and perceptions of control of preadolescent children and adolescents. *Journal of Genetic Psychology*, 159 (4), 477-491.

Μπέκος, Δ. Δ. (1988). *Χτίσε την προσωπικότητα του παιδιού σου*. (Constructing the child's personality). Θεσσαλονίκη.

Mussen, P. H. (1961). Some antecedents and consequents of masculine sex-typing in adolescent boys. *Psychological Monographs,* 75, 1-24.

Mwamwenda, T. S. (1995). South African Graduate Student's Locus of Control, Gender, Differences, and Academic Performance. *Psychological Reports,* 77, 629-631.

Nelson, E. S., & Mathias, K. E. (1995). The relationships among college students locus of control, learning styles and self-prediction of grades. *Education Research and Perspectives* 22 (2), 110-117.

Newman, K., Harrison, L., Dashiff, C., & Davies, S. (2008). Relationships between parenting styles and risk behaviors in adolescent health: An integrative literature review. *Revista Latino-Americana de Enfermagem*, 16(1), 142-150.

Nowicki, S. Jr., & Strickland, B. R. (1973). A locus of control scale for children. *Journal of Consulting and Clinical Psychology,* 40, 148-154.

Nowicki, S., & Segal. (1974) Perceived parental characteristics, locus of control orientation and behavioural correlates of locus of control. *Developmental Psychology*, vol. 1, 33

Nowicki, S., Jr., Wichern, & Gordon, F., & Gordon, D.A. (1981). Observed maternal and child behaviors in a dependency producing task as a function of children's locus of control orientation. *The Merrill-Palmer Quarterly* , 27 , 43-51.

Nowicki, S. Jr., & Duke, M. P. (1983). The Nowicki-Strickland life-span locus of control scales: Construct validation. In H. M. Lefcourt (Ed.), *Research with the locus of control construct: Developments and social problems (Vol. 2)* (pp. 9-51). New York: Academic Press.

Ntrosu, Z. (1985). *Παιδαγωγικά προβλήματα και γονείς*. (Pedagogical problems and parents). Athens: Gutenberg.

Oberle, K. (1991). A decade of research in locus of control: What have we learned?. *Journal of Advanced Nursing*, 16, 800-806.

Oesterman, K., Bjorkgvist, K., Lagerspetz, K. M. J., Charpentier, S., Caprara, G. V., Pastorelli, C. (1999). Locus of control and three types of aggression. *Aggressive Behavior,* 25 (1), 61-65.

Oliver, P. H., Guerin, D. W., & Coffman, J. K. (2009). Big five parental personality traits, parentinh behaviors, and adolescent behavior problems: A mediation model. *Personality and Individual Differences*, 47, 631-636.

Opacicη, G. (1995). *Personality in Social Mirror*. Belgrade: Institute for research in education.

Paguio, L. P., Robinson, B. E., Skeen, P., & Deal, J. E. (1987). Relationship between fathers' and mothers'socialization practices and children's locus of control in Brazil, the Philippines, and the United States.*Journal of Genetic Psychology,* 148 (3), 303-313.

Paisley, K., Futris, T. G., & Skinner, M. L. (2002). Effects on commitment and psychological centrality on fathering. *Journal of Marriage and the Family*, 64(1), 130-138.

Patterson, G. R., DeBaryshe, B. D., & Ramsey, E. (1989). A Developmental perspective on antisocial behavior. *American Psychologist*, 44, 329-335.

Paguio, L., Robinson, B., Skeen, P., & Deal, J. E. (1987). Relationship between fathers' and mothers' socialization practices and children's locus of control in Brazil, the Philippines, and the United States. *Journal of Genetic Psychology*, 148, 303-313.

Paulhus, D. L., & Christie, R. (1978). *Some conceptual advantages of the Spheres of Control battery.* Paper presented at the annual meeting of the Eastern Psychological Association, Washington, D.C.

Paulhus, D. & Christie, R. (1981). Sphere of control: an integrationist approach to assessment of perceived control. In. H.M. Lefcourt (Ed.) *Research with the locus of control construct. Vol 1*. (pp.161-188). New York: Academic Press.

Paulhus, D.L. (1983). Sphere specific measures of perceived control. *Journal of Personality and Social Psychology,* 44*,* 1253-1265.

Peake, P. K., & Cervone, D. (1989). Sequence anchoring and se;f-efficacy: primacy effects in the consideration of possibilities. *Social Cognition*, 7, 31-50.

Penk, W. E. (1969). Age changes and correlates of internal-external locus of control scale. *Psychological Reports,* 25 (8 56).

Peterson, G. W. & Rollins, B. C. (1987). Parent – child socialization. In M.B. Sussman & S.U. Steinmetz (Eds.), *Handbook of marriage and the family* (pp. 471 – 507). New York: Plenum.

Petz, B. (1992). *Psychological glossary.* Zagreb: Prosvjeta.

Phares, E. J. (1976). *Locus of control in personality*. Morristown, N.J: General Learning Press.

Phares, J. E., & Lamiell, J. T. (1977). Personality. *Annual Rewiew of Psychology,* 28, 113-140.

Piorkowska-Petrovich, K. (1990). *The child in incomplete family*. Institute for educational research. Belgrade: Prosveta.

Pokrajac-Bulian A., & Becirevich, I. (2005). Locus of control and self-esteem as correlates of body dissatisfaction in Croatian university students. *European Eating Disorders Review* 13(1), 54-60.

Pratt, M. W., Kerig, P., Cowan, P. A., Cowan, C. P. (1988). Mothers and fathers teaching 3-year-olds: Authoritative parenting and adult scaffolding of young children's learning. *Developmental Psychology,* 24, 832–839.

Presson, P., & Benassi, V. A. (1996). Locus of control orientation and depressive symptomatology: A meta-analysis. *Journal of Social Behavior and Personality,* 11, 201-212.

Querido, J. G., Warner, T. D., & Eyberg, S. M. (2002). Parenting styles and children behavior in African American families of preschool children. *Journal of Clinical Child Psychology*, 31(2), 272-277.

Reed, M., & Saslow, C. (1980). The effect of relaxation instructions and biofeedback on test anxiety, general anxiety, and locus of control. *Journal of Clinical Psychology,* 36 (3), 6830690.

Robinson, S. E., & Skarie, E. K. (1986).Professional women: Job role stresses and psychological variables. *American Mental Health Counselors Association Journal,* 9, 157-165.

Robinson, C., Mandleco, B., Olsen, S. F., & Hart, C. H. (1995). Authoritative, authoritarian, and permissive parenting practices: Development of a new measure. *Psychological Reports,* 77, 819-830.

Robinson, C. C., Mandleco, B., Olsen, S. F., & Hart, C. H. (2001). The parenting styles and dimensions questionnaire. In J. Toulioatos & B.Perlmutter (Eds.), *Handbook of family measurement techniques* (2nd ed.),Thousand Oaks, CA: Sage.

Rodin, J. (1986). Personal control through the life course. In R. Abeles (Ed.), *hnplications of the life span perspective for social psychology* (pp. 103-120). Hitlsdale, N J: Erlbaum.

Roe, A., & Siegelman, M. (1963). A parent-child relations questionnaire. *Child Development,* 34, 355-69.

Rohner, R. P. (1986). *The warmth dimension: Foundations of parental acceptance-rejection theory.* Beverly Hills, CA: Sage Publications, Inc. (Available from Rohner Research Publications).

Rohner, R. P. (1999). Acceptance and rejection. U D. Levinson, J. Ponzetti, P. Jorgensen,(Eds.) *Encyclopedia of Human Emotions*, 1, 6-14. New York: Macmillan Reference.

Rose, R. (1996). "Locus of Control and College Students' Approaches to Learning." *Psychological Reports*, 79, 163-171.

Rotter, J. B. (1954). *Social learning and clinical psychology*. Englewood Cliffs. NJ: Prentice-Hall.

Rotter, J. B. (1960). Some implications of a social learning theory for the prediction of goal directed behavior from testing procedures. *Psychological Review, 67,* 301-316.

Rotter. J. B. (1966). Generalized expectancies for internal versus external control of reinforcement. *Psychological Monographs,* 80 (1), 609.

Rotter, J. B. (1970). Some implications of a social learning theory for the practice of psychotherapy. In D. Levis (Ed.), *Learning approaches to therapeutic behavior change.* Chicago: Aldine Press.

Rotter, J. B., Chance, J. E., & Phares, E. J. (1972). *Applications of a social learning theory of personality.* New York: Holt, Rinehart & Winston.

Rotter, J. B. (1975). Some problems and misconceptions related to the construct of internal versus external control of reinforcement. *Journal of Consulting and Clinical Psychology,* 43, 56-67.

Rotter, J. B. (1981). The psychological situation in social learning theory. In D. Magnusson (Ed.), *Toward a psychology of situations: An interactional perspective.* Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum.

Rotter, J. B. (1982). *The development and applications of social learning theory.* New York: Praeger.

Rotter, J. B. (1990). Internal versus external control of reinforcement: A case history of a variable. *American Psychology,* 45, 489-493.

Russell, G., Russell, A. (1987). *Mother-Child and Father-Child Relationship in Middle Childhood*.

Russell, A., Aloa, V., Feder, T., Glover, A., Miller, H., & Palmer, G. (1998). Sex-based differences in parenting styles in a sample with preschool children. *Australian Journal of Psychology*, 50, 89–99.

Ryckman, R. M., Robbins, M. A., Thornton, B., & Cantrell, P. (1982). Development and validation of a physical self-efficacy scale: Construction and validation. *Psychological Reports,* 42, 891-900.

Savor, M. (2001). Relationship between socio-demographic variables, dimension of parental behavior and external locus of control of children. Unpublished graduate work. Zagreb: University of Philosophy.

Schaefer, E. S. (1959). A circumflex model for maternal behavior. *Journal of Abnormal Social Psychology,* 59, 226-35.

Schultz, D. P., Schultz, S. E. (2005). *Theories of Personality* (8th ed.). Wadsworth: Thomson**.**

Sears, R. R., Maccoby, E. E., & Levin, H. (1957).*Patterns of Childrearing*. Evanston, Ill.: Row, Peterson,

Seery, B. L., & Crowley, M. S. (2000). Women's emotional work in the family: Relationship management and the process of building father-child relationships. *Journal of Family Issues,* 21, 1-27.

Seligman, M. E. P., Kaslow, N. J., Alloy, L. B., Peterson, C., Tannenbaum, R. L., & Abramson, L. Y. (1984). Attributional style and depressive symptoms among children. *Journal of Abnormal Psychology,* 93, 235-238.

Simons, L. R., Murry, V., McLoyd, V., Lin, K., Cutrona, C., & Conger, D. R. (2002). Discrimination, crime, ethnic identity, and parenting as correlates of depressive symptoms among African American children: A multilevel analysis. *Development and Psychopathology,* 14, 371-393.

Simons, G. L., & Conger, D. R. (2007). Linking mother-father differences in parenting to a typology of family parenting styles and adolescent outcomes. *Journal of Family Issues*, 28 (2), 212-241.

Skinner, B. F. (1938). *The behavior of organisms*. New York: Appleton-Century-Crofts.

Skinner, B. F. (1945). "The operational analysis of psychological terms". *Psychological Review,* 52 (270–7): 290–4.

Skinner, B. F. (1969). *Contingencies of reinforcement: a theoretical analysis*. New York: Appleton-Century-Crofts.

Smetana, J. G. (1994). Parenting styles and beliefs about parental authority. *New Directions for Child Development*, 66, 21-36.

Solis-Camara-R. P., & Fox, R . A. (1996). Parenting practices and expectations among Mexican mothers with young children. *Journal of Genetic Psychology*, 157, 465-476.

Spector, P. E. (1988). Development of the Work Locus of Control Scale. *Journal of Occupational Psychology ,* 61, 335-340.

Spinrad, T. L., Losoya, S. H., Eisenberg, N., Fabes, R. A., Shepard, S. A., Cumberland, A., Guthire, I. K., & Murphy, B. C. (1999). The relations of parental affect and encouragement to children's moral emotions and behavior. *Journal of Moral Education,* 28(3), 323-337.

Sputa, C. L., & Paulson, S. E. (1995). Birth order and family size: influences on adolescents' achievement and related parenting behaviors. *Psychological Reports*, 76(1), 43-51.

Steele, C. M., Spencer, S. J., & Aronson, J. (2002). Contending with images of one's group: the psychology of stereotype and social identity threat. In M. Zanna (Ed.), A*dvances in Experimental Social Psychology*. San Diego: Academic Press.

Steinberg, L. (1990). Interdependency in the family: autonomy, conflict, and harmony. In S. Feldman & G. Elliot (Eds.), At the Threshold: *The Developing Adolescen*t, 255-276.

Steinberg, L., Lamborn, S. D., Dornbusch, S. M. & Darling, N. (1992). Impact of parenting practices on adolescent achievement: Authoritative parenting, school involvement and encouragement to succeed. *Child Development,* 63, 1266-1281.

Stock, J., & Cervone, D. (1990). Proximal goal setting self-regulatory processes. *Cognitive Therapy and Research*, 14, 483-489.

Strage, A., & Brandt, T. S. (1999). Authoritative parenting and college students' academic adjustment and success. *Journal of Educational Psychology,* 91(1), 146-156.

Strickland, B. R.(1978). Internal-external expectancies and health-related behaviors. *Journal of Consulting and Clinical Psychology,* 46, 1192-1211.

Strickland, B. R. (1989). Internal-external control expectancies*: From contigency to creativity. American Psychologist,* 44, 1-12.

Suzich, N. (1995). *Features of professors and student attitude towards teaching process*. Banja Luka: National and University Library "Petar Kocich".

Symonds, M. (1939). The psychology of parent-child relationships. *Journal of Applied Psychology,* 24 *(1).*

Tabassum, Q. (2009). Parenting style, locus of control and self-efficacy: A Correlational Study. *Revista Costarricense de Psicología*, 28, 41-42, 75-84.

Taylor, S. E. (1991). Pain and Its Management. In *Health Psychology 2nd edition* (pp. 329-364). New York: McGraw-Hill, Inc.

Tein, J. Y., Roosa, M. W., & Michaels, M. (1994). Agreement between parent and child reports on parental behaviors. *Journal of Marriage & the Family*, 56, 341–355.

Todorovich, J. (2005). *Parental upbringing styles and adolescent's self-esteem.* Nis: University of Philosophy.

Τσαρδάκης, Δ. (1984). *Διαδικασίες κοινωνικοποίησης*. (Processes of socialization) Athens:.Skaravaios.

Uwe, W., Hempel, S., & Miles, J. N. V. (2003). Perceived parenting styles, depersonalization, anxiety and coping behavior in adolescents. *Personality and Individual Differences*, 34, 512-532.

Vander – Zanden, J. W. (1993). *Human development (5th ed.).* New York: McGraw – Hill.

Vasta, R., Haith, M. H. & Miller, S. A. (1998). *Children psychology*. Naklada Slap, Jastrebarsko.

Vojnich, H. I. (2005). *Relationship between dimensions of parental behavior, sociodemographic variables and adolescent locus of control.* Zagreb: University of Philosophy.

Volling, B. L., & Belsky, J. (1991). Multiple determinants of father involvement during infancy in dual-earner and single-earner families. *Journal of Marriage and Family,* 53, 461-474.

Waksman, S. A. (1984b). A controlled evaluation of assertion training with adolescents. *Adolescence,* 19(74), 277-282.

Waller, K. V., & Bates, R. C. (1992). Health locus of control and self-efficacy beliefs in a healthy elderly sample. *Am J Health Promot,* 6, 302–9.

Wallston, B. S., & Wallston, K. A.(1981). Health locus of control. In H. Lefcourt (Ed.). *Research with the Locus of Control Construct(Vol. 1).* New York: Academic Press.

Wang, D. (2005), 'Students' learning and locus of control in Web-supplemented instruction', *Innovative Higher Education,* 3 (1), 67-82.

Watson, J. B. (1913). Psychology as the behaviorist views it. *Psychological Review*, 20, 158–177.

Watson, D. (1967). Relationship between locus of control and anxiety. *Journal of Personality and Social Psychology,* 6, 91-92.

Weiner, B. (1974). *Achievement Motivation and Attribution Theory*. NY: General Learning Press.

Weiner, B. (1980). *Human Motivation*. New York: Holt, Rinehart and Winston.

Weinstein, S. E., & Quigley, K. S. (2006). Locus of control predicts appraisals and cardiovascular reactivity to a novel active coping task. *J Personality,* 74(3), 911-932.

Weiss, G. L., & Larsen, D. L. (1990). Health value, health locus of control and the prediction of health protective behaviors. *Social Behavior and Personality,* 18, 121–136.

Weisz, J., Weiss, B., Wasserman, A., & Rintoul, B. (1987). Control-related beliefs and depression among clinic-referred children and adolescents. *Journal of Abnormal Psychology,* 96(1), 58-63.

Winsler, A., Madigan, A. L., & Aquilino, S. A. (2005). Correspondence between maternal and paternal parenting styles in early childhood. *Early Childhood Research Quarterly,* 20, 1-12.

Wolk, S., & DuCette, J. (1974). Intentional performance and incidental learning as a function of personality and task dimensions. *Journal of Personality and Social Psychology, **29**,* 90-101.

Yongman, M. W., Kindlon, D., & Earls, F. (1995). Father involvement and cognitive-behavioral outcomes of preterm infants. *Journal of American Academy of Child and Adolescent Psychiatry*, 34, 58-66.

Zimmerman, M. A., Salem, D. A., & Maton, K. I. (1995). Family structure and psychosocial correlates among urban African-American adolescent males. *Child Development*, 66, 1598-1613.

Παράρτημα

Δημογραφικά στοιχεία

1. Φύλο: Αγόρι □ Κορίτσι □

2. Ηλικία:……

3. Σε ποια τάξη φοιτάς ; ……

4. Σε ποιο σχολείο φοιτάς ; ……....

4. Σε ποια περιοχή/πόλη; …….

5. Εκπαιδευτικό επίπεδο γονέων:

	Α) Πατέρας	Β) Μητέρα
Δημοτικό		
Γυμνάσιο		
Λύκειο		
ΤΕΙ		
ΑΕΙ/Πολυτεχνείο		
Μεταπτυχιακές σπουδές		

6. Από πόσα μέλη αποτελείται η οικογένειά σου (μαζί μ' εσένα);

7. Σειρά γέννησης; (π.χ. πρώτο παιδί)

ΕΡΩΤΗΜΑΤΟΛΟΓΙΟ: *«Ερωτηματολόγιο Τυπολογίας Του Έλληνα Πατέρα»* (Μαριδάκη-Κασσωτάκη, 2009).

Αγαπητέ μαθητή/αγαπητή μαθήτρια,

Το ερωτηματολόγιο που ακολουθεί αναφέρεται στη σχέση με τον πατέρα σου. Διάβασε με προσοχή τις προτάσεις που ακολουθούν και κύκλωσε τον αριθμό που ταιριάζει στην περίπτωσή σου.

		Ποτέ	**Μερικές φορές**	**Πολύ συχνά**	**Πάντα**
1	Ο πατέρας μου κατανοεί τα συναισθήματά μου.	1	2	3	4
2	Ο πατέρας μου ανταποκρίνεται στις ανάγκες μου.	1	2	3	4
3	Ο πατέρας μου χρησιμοποιεί την τιμωρία ως μέσο πειθαρχίας.	1	2	3	4
4	Ο πατέρας μου λαμβάνει υπόψη του τι θέλω, πριν μου ζητήσει να κάνω κάτι.	1	2	3	4
5	Όταν ζητάω να μάθω το λόγο για τον οποίο πρέπει να υπακούσω σε κάτι, ο πατέρας μου απαντά ως εξής: «Γιατί είμαι ο πατέρας σου και σου το ζητάω».	1	2	3	4
6	Ο πατέρας μου λέει σε μένα πως νοιώθει, όταν συμπεριφέρομαι καλά ή όταν συμπεριφέρομαι άσχημα.	1	2	3	4
7	Ο πατέρας μου με μαλώνει όταν δεν είμαι υπάκουος/η.	1	2	3	4
8	Ο πατέρας μου με παροτρύνει να συζητώ μαζί του τα προβλήματά μου.	1	2	3	4
9	Ο πατέρας μου πιστεύει ότι είναι δύσκολο να με μάθει να πειθαρχώ.	1	2	3	4
10	Ο πατέρας μου ζητά από μένα να εκφράζω τη γνώμη μου ακόμα και όταν διαφωνεί μαζί μου.	1	2	3	4
11	Ο πατέρας μου με τιμωρεί απαγορεύοντάς μου να κάνω κάτι που μου αρέσει χωρίς να μου δίνει εξηγήσεις.	1	2	3	4

		Ποτέ	**Μερικές φορές**	**Πολύ συχνά**	**Πάντα**
12	Ο πατέρας μου λέει σε μένα πόσο σημαντικό είναι να ακολουθώ τους κανόνες της οικογένειας.	1	2	3	4
13	Ο πατέρας μου δείχνει σε μένα κατανόηση όταν είμαι αναστατωμένος/η.	1	2	3	4
14	Ο πατέρας μου με μαλώνει και μου φωνάζει όταν φέρομαι άσχημα.	1	2	3	4
15	Ο πατέρας μου με επαινεί όταν είμαι καλό και υπάκουο παιδί.	1	2	3	4
16	Ο πατέρας μου υποκύπτει στις επιθυμίες μου όταν επιμένω έντονα σε αυτές.	1	2	3	4
17	Ο πατέρας μου ξεσπάει το θυμό του πάνω μου.	1	2	3	4
18	Ο πατέρας μου περισσότερο με απειλεί με τιμωρία παρά με τιμωρεί.	1	2	3	4
19	Ο πατέρας μου λαμβάνει υπόψη του τις επιθυμίες μου όταν κάνει οικογενειακά σχέδια.	1	2	3	4
20	Ο πατέρας μου με δέρνει όταν δεν υπακούω.	1	2	3	4
21	Ο πατέρας μου λέει σε μένα με ποιο τρόπο θα με τιμωρήσει, αλλά δεν εφαρμόζει την τιμωρία.	1	2	3	4
22	Ο πατέρας μου ζητά τη γνώμη μου για τον τρόπο με τον οποίο θα πρέπει να λειτουργεί η οικογένεια.	1	2	3	4
23	Ο πατέρας μου επιτρέπει σε μένα να πω τη γνώμη μου για τους κανόνες που υπάρχουν στην οικογένεια.	1	2	3	4
24	Ο πατέρας μου κάνει συστάσεις σε μένα για να βελτιωθεί η συμπεριφορά μου.	1	2	3	4

		Ποτέ	**Μερικές φορές**	**Πολύ συχνά**	**Πάντα**
25	Ο πατέρας μου με κακομαθαίνει.	1	2	3	4
26	Ο πατέρας μου εξηγεί σε μένα τους λόγους για τους οποίους πρέπει να τηρούνται οι κανόνες της οικογένειας.	1	2	3	4
27	Ο πατέρας μου χρησιμοποιεί απειλές για να με τιμωρήσει χωρίς να μου δίνει εξηγήσεις.	1	2	3	4
28	Ο πατέρας μου δείχνει σε μένα τρυφερότητα.	1	2	3	4
29	Ο πατέρας μου με τιμωρεί στέλνοντάς με στο δωμάτιό μου χωρίς να μου δίνει εξηγήσεις.	1	2	3	4
30	Ο πατέρας μου με βοηθά να καταλάβω τις συνέπειες μιας κακής πράξης μου μέσα από διάλογο και συζήτηση.	1	2	3	4
31	Ο πατέρας μου με μαλώνει όταν τον απογοητεύω με την συμπεριφορά μου..	1	2	3	4
32	Ο πατέρας μου συζητά με μένα για τις συνέπειες των πράξεών μου.	1	2	3	4
33	Ο πατέρας μου με χαστουκίζει όταν δεν συμπεριφέρομαι σωστά.	1	2	3	4

ΕΡΩΤΗΜΑΤΟΛΟΓΙΟ: «*Ερωτηματολόγιο Τυπολογίας Της Ελληνίδας Μητέρας»* (Αντωνοπούλου, Αικ. & Τσίτσας, Γ. ,υπό δημοσίευση).

Αγαπητέ μαθητή/αγαπητή μαθήτρια,

Το ερωτηματολόγιο που ακολουθεί αναφέρεται στη σχέση με τη μητέρα σου. Διάβασε με προσοχή τις προτάσεις που ακολουθούν και κύκλωσε τον αριθμό που ταιριάζει στην περίπτωσή σου.

		Ποτέ	**Μερικές φορές**	**Πολύ συχνά**	**Πάντα**
1	Η μητέρα μου κατανοεί τα συναισθήματά μου.	1	2	3	4
2	Η μητέρα μου ανταποκρίνεται στις ανάγκες μου.	1	2	3	4
3	Η μητέρα μου χρησιμοποιεί την τιμωρία ως μέσο πειθαρχίας.	1	2	3	4
4	Η μητέρα μου λαμβάνει υπόψη του τι θέλω, πριν μου ζητήσει να κάνω κάτι.	1	2	3	4
5	Όταν ζητάω να μάθω το λόγο για τον οποίο πρέπει να υπακούσω σε κάτι, η μητέρα μου απαντά ως εξής: «Γιατί είμαι η μητέρα σου και σου το ζητάω».	1	2	3	4
6	Η μητέρα μου λέει σε μένα πως νοιώθει, όταν συμπεριφέρομαι καλά ή όταν συμπεριφέρομαι άσχημα.	1	2	3	4
7	Η μητέρα μου με μαλώνει όταν δεν είμαι υπάκουος/η.	1	2	3	4
8	Η μητέρα μου με παροτρύνει να συζητώ μαζί του τα προβλήματά μου.	1	2	3	4
9	Η μητέρα μου πιστεύει ότι είναι δύσκολο να με μάθει να πειθαρχώ.	1	2	3	4
10	Η μητέρα μου ζητά από μένα να εκφράζω τη γνώμη μου ακόμα και όταν διαφωνεί μαζί μου.	1	2	3	4
11	Η μητέρα μου με τιμωρεί απαγορεύοντάς μου να κάνω κάτι που μου αρέσει χωρίς να μου δίνει εξηγήσεις.	1	2	3	4

		Ποτέ	**Μερικές φορές**	**Πολύ συχνά**	**Πάντα**
12	Η μητέρα μου λέει σε μένα πόσο σημαντικό είναι να ακολουθώ τους κανόνες της οικογένειας.	1	2	3	4
13	Η μητέρα μου δείχνει σε μένα κατανόηση όταν είμαι αναστατωμένος/η.	1	2	3	4
14	Η μητέρα μου με μαλώνει και μου φωνάζει όταν φέρομαι άσχημα.	1	2	3	4
15	Η μητέρα μου με επαινεί όταν είμαι καλό και υπάκουο παιδί.	1	2	3	4
16	Η μητέρα μου υποκύπτει στις επιθυμίες μου όταν επιμένω έντονα σε αυτές.	1	2	3	4
17	Η μητέρα μου ξεσπάει το θυμό του πάνω μου.	1	2	3	4
18	Η μητέρα μου περισσότερο με απειλεί με τιμωρία παρά με τιμωρεί.	1	2	3	4
19	Η μητέρα μου λαμβάνει υπόψη του τις επιθυμίες μου όταν κάνει οικογενειακά σχέδια.	1	2	3	4
20	Η μητέρα μου με δέρνει όταν δεν υπακούω.	1	2	3	4
21	Η μητέρα μου λέει σε μένα με ποιο τρόπο θα με τιμωρήσει, αλλά δεν εφαρμόζει την τιμωρία.	1	2	3	4
22	Η μητέρα μου ζητά τη γνώμη μου για τον τρόπο με τον οποίο θα πρέπει να λειτουργεί η οικογένεια.	1	2	3	4
23	Η μητέρα μου επιτρέπει σε μένα να πω τη γνώμη μου για τους κανόνες που υπάρχουν στην οικογένεια.	1	2	3	4
24	Η μητέρα μου κάνει συστάσεις σε μένα για να βελτιωθεί η συμπεριφορά μου.	1	2	3	4

		Ποτέ	**Μερικές φορές**	**Πολύ συχνά**	**Πάντα**
25	Η μητέρα μου με κακομαθαίνει.	1	2	3	4
26	Η μητέρα μου εξηγεί σε μένα τους λόγους για τους οποίους πρέπει να τηρούνται οι κανόνες της οικογένειας.	1	2	3	4
27	Η μητέρα μου χρησιμοποιεί απειλές για να με τιμωρήσει χωρίς να μου δίνει εξηγήσεις.	1	2	3	4
28	Η μητέρα μου δείχνει σε μένα τρυφερότητα.	1	2	3	4
29	Η μητέρα μου με τιμωρεί στέλνοντάς με στο δωμάτιό μου χωρίς να μου δίνει εξηγήσεις.	1	2	3	4
30	Η μητέρα μου με βοηθά να καταλάβω τις συνέπειες μιας κακής πράξης μου μέσα από διάλογο και συζήτηση.	1	2	3	4
31	Η μητέρα μου με μαλώνει όταν την απογοητεύω με την συμπεριφορά μου.	1	2	3	4
32	Η μητέρα μου συζητά με μένα για τις συνέπειες των πράξεών μου.	1	2	3	4
33	Η μητέρα μου με χαστουκίζει όταν δεν συμπεριφέρομαι σωστά.	1	2	3	4

ΚΛΙΜΑΚΑ: *«Κλίμακα σφαίρας ελέγχου»* - *«The Spheres of Control Scale»* (Paulhus, 1983)

Α/Α	ΔΗΛΩΣΕΙΣ	Πολύ ανακριβές	Αρκετά ανακριβές	Λίγο ανακριβές	Αβέβαιος/η	Λίγο ακριβές	Αρκετά ακριβές	Πολύ ακριβές
1	Όταν αποκτώ αυτό που θέλω είναι, συνήθως επειδή εργάστηκα σκληρά για να το αποκτήσω.	**1**	**2**	**3**	**4**	**5**	**6**	**7**
2	Είμαι σχεδόν σίγουρος/η, όταν κάνω σχέδια, ότι θα τα πραγματοποιήσω.	**1**	**2**	**3**	**4**	**5**	**6**	**7**
3	Προτιμώ τα τυχερά παιχνίδια από τα παιχνίδια που απαιτούν καθαρή επιδεξιότητα.	**1**	**2**	**3**	**4**	**5**	**6**	**7**
4	Μπορώ να μάθω σχεδόν οτιδήποτε, αρκεί να το αποφασίσω.	**1**	**2**	**3**	**4**	**5**	**6**	**7**
5	Τα μεγαλύτερα επιτεύγματα μου οφείλονται αποκλειστικά και μόνο στη σκληρή εργασία και τις ικανότητες μου.	**1**	**2**	**3**	**4**	**5**	**6**	**7**
6	Δεν θέτω συνήθως στόχους, γιατί δυσκολεύομαι να τους πραγματοποιήσω.	**1**	**2**	**3**	**4**	**5**	**6**	**7**
7	Ο ανταγωνισμός αποθαρρύνει την άριστη επίδοση.	**1**	**2**	**3**	**4**	**5**	**6**	**7**
8	Οι άνθρωποι προοδεύουν συχνά, μόνο και μόνο επειδή είναι τυχεροί.	**1**	**2**	**3**	**4**	**5**	**6**	**7**

Α/Α	ΔΗΛΩΣΕΙΣ	Πολύ ανακριβές	Αρκετά ανακριβές	Λίγο ανακριβές	Αβέβαιος/η	Λίγο ακριβές	Αρκετά ακριβές	Πολύ ακριβές
9	Θέλω να ξέρω, σε κάθε είδους εξετάσεις ή ανταγωνισμό, πόσο καλά τα καταφέρνω, σε σχέση με όλους τους άλλους.	**1**	**2**	**3**	**4**	**5**	**6**	**7**
10	Είναι ανώφελο να συνεχίσω να εργάζομαι για κάτι που μου φαίνεται πολύ δύσκολο για τις ικανότητές μου.	**1**	**2**	**3**	**4**	**5**	**6**	**7**
11	Φαίνεται ότι μου λείπει η ικανότητα ελέγχου των κοινωνικών περιστάσεων, ακόμη και όταν αισθάνομαι αυτοπεποίθηση για τα περισσότερα πράγματα.	**1**	**2**	**3**	**4**	**5**	**6**	**7**
12	Δεν δυσκολεύομαι να κάνω και να διατηρώ φιλίες.	**1**	**2**	**3**	**4**	**5**	**6**	**7**
13	Δεν τα καταφέρνω και πολύ καλά στο να διευθύνω τη διεξαγωγή μιας συζήτησης όπου συμμετέχουν πολλοί άλλοι.	**1**	**2**	**3**	**4**	**5**	**6**	**7**
14	Μπορώ συνήθως να συνάψω μια στενή προσωπική σχέση με ένα άτομο που το βρίσκω ελκυστικό.	**1**	**2**	**3**	**4**	**5**	**6**	**7**
15	Μπορώ συνήθως, όταν μου παίρνουν συνέντευξη, να κατευθύνω το συνεντευκτή μου προς τα θέματα για τα οποία θέλω εγώ να μιλήσω και τον απομακρύνω από εκείνα που επιθυμώ να αποφύγω.	**1**	**2**	**3**	**4**	**5**	**6**	**7**
16	Είναι δύσκολο συνήθως, να βρω άλλους να με βοηθήσουν, όταν χρειάζομαι βοήθεια, για να φέρω σε πέρας ένα σχέδιό μου.	**1**	**2**	**3**	**4**	**5**	**6**	**7**
17	Μπορώ συνήθως να κανονίσω μια συνάντηση όταν επιθυμώ να συναντήσω κάποιο άτομο.	**1**	**2**	**3**	**4**	**5**	**6**	**7**

A/A	ΔΗΛΩΣΕΙΣ	Πολύ ανακριβές	Αρκετά ανακριβές	Λίγο ανακριβές	Αβέβαιος/η	Λίγο ακριβές	Αρκετά ακριβές	Πολύ ακριβές
18	Βρίσκω ότι είναι συνήθως δύσκολο να κάνω τους άλλους να καταλάβουν την άποψή μου.	**1**	**2**	**3**	**4**	**5**	**6**	**7**
19	Όταν προσπαθώ να εξομαλύνω κάποια διαφωνία, τα κάνω συνήθως χειρότερα.	**1**	**2**	**3**	**4**	**5**	**6**	**7**
20	Βρίσκω ότι μου είναι εύκολο να παίξω κάποιο σημαντικό ρόλο, στις περισσότερες ομαδικές περιστάσεις.	**1**	**2**	**3**	**4**	**5**	**6**	**7**

Παρακαλούμε να βαθμολογήσετε κάθε μια από τις ακόλουθες φράσεις ανάλογα με το κατά πόσο σας εκπροσωπεί, χρησιμοποιώντας την κλίμακα των 7 διαβαθμίσεων που σας δίνεται παρακάτω. Κυκλώστε τον αριθμό που επιλέγεται με βάση την ακόλουθη κλίμακα:

1 = Πολύ ανακριβές, πολύ λάθος

2 = Αρκετά ανακριβές, αρκετά λάθος

3 = Λίγο ανακριβές, λίγο λάθος

4 = Αβέβαιος/η

5 = Λίγο ακριβές, λίγο σωστό

6 = Αρκετά ακριβές, αρκετά σωστό

7 = Πολύ ακριβές, πολύ σωστό

Ευχαριστούμε πολύ για το χρόνο που διέθεσες!